

Daiga Kalēja-Gasparoviča

**BĒRNA RADOŠĀ
PAŠIZPAUSME
VIZUĀLAJĀ
MĀKSLĀ
PIRMSSKOLĀ**

SKOLOTĀJU
IZGLĪTĪBAS JOMA:
Kultūras izpratne un
pašizpaušme mākslā

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
**PEDAGOĢIJAS,
PSIHOĻOĢIJAS UN
MĀKSLAS FAKULTĀTE**

Daiga Kalēja-Gasparoviča

**BĒRNA RADOŠĀ
PAŠIZPAUSME
VIZUĀLAJĀ
MĀKSLĀ
PIRMSSKOLĀ**

**SKOLOTĀJU
IZGLĪTĪBAS JOMA:
Kultūras izpratne un
pašizpaušme mākslā**

Latvijas Universitāte,
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
2020

Daiga Kalēja-Gasparoviča. *Bērna radošā pašizpaušme vizuālajā mākslā pirmsskolā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020. 74 lpp.

Grāmata izstrādāta Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes 2020. gada attīstības projektā “Inovātīvo mācību materiālu izstrāde jaunajām izglītības, pedagoģijas un sporta virziena studiju programmām”.

Grāmata paredzēta topošajiem skolotājiem studiju kursam *Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas saturs un mācīšanās pieejas: vizuālās mākslas metodika* un praktizējošiem pirmsskolas skolotājiem, bērnu vecākiem. Grāmata palīdzēs skolotājam mērķtiecīgi organizēt pašizpaušmes procesu vizuālajā mākslā, lai bērnam veidotos vispārīgās jeb caurviju prasmes, kas ietver bērna darbības kognitīvos, emocionālos un sociālos aspektus, kuri palīdz apgūt zināšanas, izpratni un pamatprasmes cilvēka darbībai nozīmīgās jomās. Grāmatas autore ir LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes docētāja.

Recenzente *Dr. paed.* Antra Randoha

Teksta redaktore Ruta Puriņa

Vāku un iekšlapu dizainu veidojusi Baiba Lazdiņa

Maketētāja Ieva Zarāne

© Daiga Kalēja-Gasparoviča, 2020

© Latvijas Universitāte, 2020

e-ISBN 978-9934-18-570-0

Saturs

levads	5
--------------	---

1. nodaļa	7
------------------------	----------

Pašizpaušmes un pamatpratību attīstība kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas satura apgūvē

1.1. Mākslinieciski radošā darbība, tās integratīvais raksturs pašizpaušmes procesā pirmsskolā	7
1.2. Procesuālā pieeja, personīgi nozīmīga darbība	11
1.3. Metodiskie paņēmieni bērna pašizpaušmes atraisīšanai un radošās darbības sekmēšanai	13
Termini	16
Uzdevumi.....	17
Pašpārbaudes jautājumi	17

2. nodaļa	18
------------------------	-----------

Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas saturs pirmsskolā

2.1. Bērna zīmējuma dabiskā attīstība.....	18
2.2. Mākslas valoda: vizuālo elementu un to nozīmju daudzveidība.....	25
Mākslas valodas elementi.....	25
Krāsu mācība: krāsu saskaņošanas principi	27
Krāsu uzdevumi – krāsu saskaņošanas principi	30
2.3. Mākslas veidi un izteiksmes līdzekļi.....	32
Gleznošana – tehnisko paņēmienu daudzveidība. Emocionālā ekspresija.....	32
Grafika – ekspresīvs zīmējums, materiāli, tehnikas, tehniskie paņēmieni.....	33
Kolāža, veidošana – materiāli, tehnikas un tehniskie paņēmieni	35
Termini	37
Uzdevumi.....	38

3. nodaļa	40
------------------------	-----------

Vizuālās mākslas mācību procesa plānošana saskaņā ar bērna vajadzībām un vadlīniju prasībām

3.1. Jēgpilna nodarbība bērncentrētā un kultūrorientētā mācību procesā	40
3.2. Ideju katalogs: mācību satura veselums	43
Pratību pamati (vadlīnijas): mākslas veidi un izteiksmes līdzekļi	43

Pratību pamati (vadlīnijas): radošā darbība. Idejas radīšana.....	46
Pratību pamati (vadlīnijas): radošā darbība. Idejas īstenošana materiālā.....	50
Termini	55
Uzdevumi.....	56
Pašpārbaudes jautājumi	56

4. nodaļa..... 57

Bērna mācību sasniegumu vērtēšana vizuālajā mākslā pirmsskolā

4.1. Bērna mācību sasniegumu vērtēšanas kritēriji un metodes pirmsskolā	57
Vērtēšanas kritēriji	60
Vērtēšanas metodes	64
Termini	65
Uzdevumi.....	65
Pašpārbaudes jautājumi	65

Kopsavilkums.....66

Terminu vārdnīca 67

Izmantotā literatūra, interneta avoti 68

Pielikums 72

levads

*Tev, lielais, kāpt tik kalnā visaugstākā,
lai sasniegtu bērna līmeni!*

Sabiedrības ilgtspējīga attīstība ir atkarīga no katra cilvēka orientācijas uz veselīgu pašapziņu un pašizpaušmi individuālo spēju izkopšanai un savas dzīves noteikšanai. Latvijā izglītības saturs pirmsskolā, projekts “Skola 2030” piedāvā jaunu pieeju bērna radošuma sekmēšanai, kultūras izpratnei un mākslas lomai dzīves kvalitātes uzlabošanā. Ieviešot kompetenču pieeju pirmsskolā, īpaša nozīme tiek piešķirta padziļinātām, jēgpilnām mācībām.

Radošā pašizpaušme vizuālajā mākslā ir viena no iespējām, kā cilvēkam sevi pašrealizēt un pašatklāt daudzveidīgos mākslinieciski radošās darbības veidos. Tā ir iespēja atraisīt individuāli radošo potenciālu un veicināt tā attīstību.

Pašizpaušmes procesa ekspresīvais raksturs palīdz bagātināt radošās darbības pieredzi, atbrīvoties no stereotipiem domāšanā un rīcībā, atklājot sev līdz šim neapjaustas vērtības. Gūstot emocionālu pārdzīvojumu un gandarījumu par procesā piedzīvoto un paveikto, bērns stiprina pārliecību par savām radošajām spējām. Tādējādi kompetenču pieeja paredz skolotāja atbildību rūpēties par ikviena bērna radošā potenciāla atklāšanu un mērķtiecīgu to pilnveidi, nepaļaujoties tikai uz bērna talantu un brīvu pašizvēlētu procesu.

To, ka vizuālās mākslas apguve ir saistīta ar dzīvi, apliecina jaunais izglītības saturs pirmsskolā, kur pašizpaušme vizuālajā mākslā balstīta uz kompetencēm un caurviju prasmēm – *kritiskā domāšana*, kur nepieciešams vērīgums un elastība, lai ņemtu vērā dažādus skata punktus; *problēmu risināšana*, kur jārada jauni darbības un uzvedības modeļi; *jaunrade* saistīta ar bērna brīvības un radošās domāšanas sekmēšanu; *uzņēmējspēja* nav iedomājama bez cilvēka pārliecības par sevi, uzdrīkstēšanās, izaicinājuma pieņemšanas, inovatīvu risinājumu radīšanas; *pašvadīta mācīšanās* ietver bērna individuālo spēju attīstību un savu interešu apzināšanos.

Lai skolotājs pārvarētu stereotipus uzskatos, ka pašizpaušme vizuālajā mākslā pirmsskolā bērnam ir tikai viegla izklaide, svarīgi zināt teorētiskās pamatnostādnes, lai spētu organizēt vizuālās mākslas nodarbības kā radošu procesu bērna vispusīgai attīstībai dzīvei saskaņā ar laikmeta prasībām, nevis kā mākslas apguvi vienīgi produkta radīšanai, lai uzdāvinātu māmiņai. Praksē novērots, ka nodarbībās piedāvātais vizuālās mākslas mācību saturs un uzdevumi vairāk vērsti uz paša skolotāja pašizpaušmi, kur līdz ar to nav izvērtētas ne bērna psiholoģiskās īpatnības, ne fiziskās spējas.

Tas nozīmē, ka uzmanība jāvelta pedagoģiskā procesa jēgpilnai organizācijai, mērķtiecīgi atlasītam vizuālās mākslas mācību saturam veselumā atbilstoši sociālā konstruktīvisma teorijai – *zināt, darīt, būt* (Helds, 2006; Tiļļa, 2005; Krons, 2004) – izglītības saturā: *profesionālā, individuālā un konteksta sfēra* (“Skola 2030”).

Radošās pašizpaušmes mākslā sekmēšanai mācību procesā ir nepieciešama īpaša pieeja, kura atšķiras no klasiskā priekšstata par mācīšanos kā zināšanu apguvi vai to pārnesi, prasmju vingrināšanu. Īpašs izaicinājums pirmsskolā ir bērna radošās pašizpaušmes vērtēšana, kur skolotājs kopā ar bērnu reflektē par procesu un radīto mākslas darbu.

Grāmata palīdzēs studentiem un skolotājiem mācīties mākslas pamatus, apgūt specifiskās, uz nozari vērstās zināšanas, lai spētu mērķtiecīgi plānot un jēgpilni īstenot katram vecumposmam atbilstošu mācību procesu, kas vērsts uz bērna caurviju prasmju attīstību.

Piedāvāto metodisko pieeju autore ir izstrādājusi savā promocijas darbā (2012), aprobējusi zinātniskās publikācijās un starptautiskās konferencēs, iestrādājusi vizuālās mākslas metodikas studiju kursā, piemērojot tās izmantošanu pirmsskolas praksē, izstrādājusi metodisko materiālu pirmsskolas skolotājiem projektā “Skola 2030”. Nezaudējot mākslas būtību un zinātniski pamatotu struktūru, pedagogiskajā praksē ir izkristalizējušies formulējumi, kas ir saprotami ne tikai skolotājam un bērnu vecākiem, bet arī pašiem bērniem, jo kompetenču pieeja paredz, ka arī bērnam pašam ir jāsaprot, ko viņš mācās un kā pilnveidojas.

Pirmajā nodaļā apskatīta pašizpaušme kā procesa un pamata prasību attīstība kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas satura apgūvē. Atklāts mākslinieciski radošās darbības integratīvais raksturs un piedāvāti metodiskie paņēmieni bērna pašizpaušmes atraisīšanai, kur skolotājs lieto procesuālo pieeju, lai bērnam darbība būtu personīgi nozīmīga.

Otrā nodaļa veltīta kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas vizuālās mākslas saturam pirmsskolā. Lai mērķtiecīgi atlasītu mākslas mācību saturu, apskatīta bērna zīmējuma dabiskā attīstība saistībā ar mākslas attīstību kultūras kontekstā; piedāvāts materiāls mākslas valodas, materiālu, tehniku un paņēmieni daudzveidībai.

Trešajā nodaļā raksturoti pedagogiski principi un apkopoti metodiski paņēmieni, lai pilnveidotu topošo un praktizējošo skolotāju vizuālās mākslas jēgpilnas nodarbības bērncentrētā un kultūrorientētā mācību procesā saskaņā vadlīniju prasībām. Piedāvāts ideju katalogs mākslas satura apguvei no dažādu radošās darbības organizācijas mērķu viedokļa saskaņā ar projekta “Skola 2030” izstrādātajām un valsts apstiprinātajām vadlīnijām.

Ceturtajā nodaļā piedāvāta metodika bērna mācību sasniegumu vizuālajā mākslā vērtēšanai un bērna radošo darbu vērtēšanai tā, lai neapslāpētu viņa radošumu, bet rosinātu jaunradei, veidotos noturīga motivācija mākslinieciskai pašpilnveidei.

Katrā nodaļā iekļauti uzdevumi atbilstoši tās saturam, tie palīdzēs topošajam skolotājam teorētiskās likumsakarības mākslā īstenot praksē, lai paplašinātu topošā skolotāja radošās darbības personīgo pieredzi un padziļinātu viņa izpratni par piedāvāto metožu lietderību.

Katras nodaļas beigās pievienota svarīgāko terminu vārdnīca un pašpārbaudes jautājumi, lai rosinātu studentu patstāvīgi mācīties un mērķtiecīgu refleksiju par individuālo metodiskās kompetences attīstību; sekmētu studenta kritisku un atbildīgu attieksmi pret pirmsskolas pedagogisko procesu un savu ieguldījumu tajā, izvērtētu savu uzdrīkstēšanās, brīvības, radošas atklāsmes un mācīšanās pieredzi un noteiktu mērķus turpmākām studijām.

1. NODAĻA

Pašizpaušmes un pamatpratību attīstība kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas satura apguvē

1.1. Mākslinieciski radošā darbība, tās integratīvais raksturs pašizpaušmes procesā pirmsskolā

Kas ir pašizpaušme?

Kas ir mākslinieciski radošā darbība?

Pirmsskolas izglītības satura īstenošanas mērķis ir zinātkārs, radošs un dzīvespriecīgs bērns, kurš savā dzīvē darbojas ieinteresēti un ar prieku mācās, gūstot pieredzi gan par sevi un citiem, gan par apkārtējo pasauli. Saskaņā ar vadlīnijām pirmsskolas izglītības obligātais saturs ir balstīts uz vērtībām, un tā mērķis ir kompleks bērna mācīšanās rezultāts ilgākā laika posmā, lai bērnam veidotos vispārīgās jeb caurviju prasmes, kas ietver bērna darbības kognitīvos, emocionālos un sociālos aspektus, kuri palīdz apgūt zināšanas, izpratni un pamatprasmes cilvēka darbībai nozīmīgās jomās (“Skola 2030”).

Vadlīnijas noteic, ka kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas mācību priekšmetā “Vizuālā māksla”, noslēdzot pirmsskolas izglītības posmu, bērns mērķtiecīgi vēro, klausās un iztēlojas, rada un īsteno ideju daudzveidīgā darbībā, mērķtiecīgi izmanto mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus un, ja nepieciešams, kombinē tos, izvēlas un radoši izmanto dažādus materiālus, stāsta par savu pieredzi radošā darbībā, raksturo vizuālās mākslas darba radīto pārdzīvojumu (“Skola 2030”).

Izmaiņas prasa no skolotāja aizvien radošāku pieeju mācību procesa plānošanai un organizēšanai.

Pašizpaušmes process ir radošs process, tās mērķtiecīgai rosināšanai nepieciešams skolotāja mērķtiecīgs darbs ar bērniem, kur skolotājs piedāvā holistisku mācību saturu un organizē procesu tā, lai mākslinieciskā darbība, kurā bērns mācās dzīvi, būtu viņam nozīmīga, jo pašizpaušmes process ir saistīts ar pašvadītu darbību, tā ir intelektuāla parādība, kura risinās spontāni, kurā izpaužas cilvēka radošās spējas un kuras rezultāts ir jauna ideja (Выготский, 1991; Csikszentmihalyi, 2002).

Zinātniskajā literatūrā tiek uzsvērts, ka radošajā procesā mijiedarbojas cilvēka apzinātie un neapzinātie psihiskie spēki: cilvēka iztēle vadošo emociju iespaidā rada jaunas pieredzes materiāla kombinācijas (Выготский, 1991), diverģentā domāšana rada variatīvus risinājumus

(Guilford, 1967; Copley, 1999), laterālā domāšana pretstatā vertikālajai savieno šķietami nesalīdzināmus objektus un attālas asociācijas (Де Боно, 1997), sistēmiskā domāšana pretstatā lineārajai ievēro daudzveidīgas sakarības starp objektiem un uztver lietas veselumā (Edwards, 1999), iekļaušanās un ļaušanās plūdumam (*flow*), kurā cilvēks aizmirst savu ego, atslābina atšķirību starp darbu un spēli (Csikszentmihalyi, 2002). Dažādos radošā procesa posmos cilvēks piedzīvo uztraukumu un mieru, dažādas darbības sajūtas un izjūtas – paļaušanos, relaksāciju, koncentrēšanos, dedzību un modrību vienlaikus, bet procesa vadība ir sarežģīta, saspringta un nenoteikta. Radoša procesa rezultāts ir jauna tēla vai idejas rašanās bez īpašas piepūles, kā pats par sevi. No jauna radusies ideja izraisa negaidītu un pārsteidzošu pacilātību. Cilvēkam intuitīvi ir skaidrs, ka jaunais risinājums ir pareizs, lai arī tas ir pretrunā ar iepriekšējiem jēdzieniem (Edwards, 1999).

Radošajam procesam būtiska ir atteikšanās no abstraktas, simboliskas, loģiskas domāšanas dominantes, lai ļautu procesā iesaistīties visiem cilvēka psiholoģiskajiem komponentiem – uzmanībai, uztverei, atmiņai, iztēlei, asociācijām, intuīcijai utt.

Vizuālajā mākslā radošās pašizpaušmes pamatā ir spontānas izpaušmes, bez spēka piepūles, stereotipa, aizspriedumiem un klišejiem. Tā atbilst Karla Gustava Junga mākslinieciskās jaunrades psiholoģijas teorijai, akcentējot mākslas darbu ekstraverto ievirzi. Tie ir mākslas darbi, kuri rodas it kā paši no sevis, ārpus paša mākslinieka gribas. Šos darbus viņš raksturo kā mākslinieka dabas izpaušmi, radoša impulsa rezultātu, pēkšņu atklāsmi, ko pats autors pat neapzinās (Jungs, 2009).

Ideja par mākslinieciskās darbības ekstraverto ievirzi sasaucas ar teoriju par *primāro, sekundāro un integrēto kreativitāti*, kur pašizpaušmes ekspresivitāte sekmē primāro kreativitāti, kas tiek uzskatīta par īstenu ideju parādīšanās posmu. Primārā kreativitāte piemīt visiem cilvēkiem no dzimšanas, tikai bērnībā tā tikusi apspiesta (Маслоу, 1999, 2003). Primārās kreativitātes rosināšanai ir izstrādātas metodes pašizpaušmes procesam un mākslinieciski radošai darbībai, lai izvairītos no stereotipiem domāšanā un mākslas uztverē, savienojot psihes zemāpziņā esošās spējas un orientējoties uz plūstošu, spēlei līdzīgu procesu (Csikszentmihalyi, 2002). Par pašizpaušmes procesa vieglumu un rotaļīgumu tiek minēts arī interpretācijas teorijā, kuras ideja ir *māksla kā spēle* (Gadamers, 2002).

Atbilstoši pirmsskolas vecuma bērnam iecere radoši darboties rodas vidē, kurā viņš dzīvo. Bērna pašizpaušmes nepieciešamie priekšnosacījumi ir īstenības izzināšana, atsevišķu attēlojamo priekšmetu, figūru vai parādību novērošana apkārtējā vidē. Jo radoši aktīvāks ir bērns, jo attīstītāka ir viņa uztvere un novērošanas spējas, jo vairāk ieceru objektīvajā realitātē viņš gūst savai darbībai (Hibnere, 2000; Sakr, 2019; Kalēja-Gasparoviča, 2019).

Nākamais posms – sekundārā kreativitāte ir meistarības apliecinājums un orientēta uz rezultātu, produktu, kas ir inovatīvs un noderīgs kādā dzīves vai kultūras jomā.

Radošais process ir tīri intelektuāla parādība, kas risinās spontāni un sekmē primāro kreativitāti, tā rezultāts ir jauna ideja/iecere, bet **radošai darbībai** ir apzināts mērķis, tās īstenošanai nepieciešami materiāli vai nemateriāli līdzekļi, darbībai ir objektīvs, “taustāms”

rezultāts – zināšanas, risinājums, metode, priekšmets, teksts, rīcība, likums, pasākums, mākslas darbs u. c., tiek sekmēta sekundārā kreativitāte, un rezultātā, tām abām saplūstot, veidojas integrētā kreativitāte.

Pirmskolas bērnu radošajā pašizpaušmē šie posmi nav skaidri izteikti: tie ir savijušies, tādēļ par viņu mākslinieciskās jaunrades pilnveidi vairāk spriež pēc darbības rezultāta.

Pretstats radošai darbībai ir adaptīva uzvedība (rutīna) un “taisīšana” – mehāniska, reproduktīva nodarbe, kura cilvēka personībai ir drīzāk kaitīga nekā noderīga.

Radoša darbība var izpausties mākslas izglītības jomā kā jaunas informācijas un zināšanu interpretēšana un strukturēšana, situācijas analīze no dažādiem skata punktiem, problēmas risinājums, projekta plānošana, dizaina un mākslas darba radīšana. Kultūrā un dzīvē balstīti nozīmīgi mērķi palīdz rast emocionālo impulsu radošā procesa ierosināšanai. Radošiem uzdevumiem piemērotas metodes vai paņēmieni – izgudrošana, spēle, eksperiments; radošā ideja ir blakusprodukts darbībai ar citu mērķi (Дружинин, 2000), tai piemīt ekspresīvs raksturs, ideja dzimst procesā, jo vislabāk par radošumu būtu spriest kā par procesu attīstībā, kurā labākā sagatavošanās ir pati radošā darbība (Lowenfeld, 1975).

Radošās darbības objektīvai konstatēšanai tiek piedāvāts izmantot tādus kritērijus un rādītājus kā

- **vieglums** (*fluency*) – ideju rašanās ātrums un skaits, pretstats piepūlei;
- **elastība, plastiskums** (*flexibility*) – ideju strukturāla daudzveidība, pāreju biežums no vienas radīto objektu grupas uz citu. Pretstats – daudz, bet vienveidīgas idejas;
- **izstrādātība** (*elaboration*) – sintezētā tēla (vai risinājuma) detaļu precizitāte, pretstats shematiskumam vai paviršībai;
- **oriģinalitāte** – idejas unikalitāte, tās neparastums, svaigums, tās pretstats – stereotipiskums – par labu atzīst darba līdzību iepriekš zināmam paraugam (Guilford, 1967). Šos objektīvos kritērijus var labi saskatīt jaunradītajā produktā, un tos var novērtēt neiesaistīts eksperts.

Skolotāja izaicinājums ir līdzsvarot bērna primāro un sekundāro kreativitāti. Spontānitate un vieglums palīdz atraisīties, un rezultātā process un rezultāts veidos jaunu radošās darbības pieredzi.

Saistoties primārajai un sekundārajai kreativitātei, veidojas integrētā kreativitāte, kas bērna attīstībai no kompetenču viedokļa mācību procesā ir visproduktīvākā. Tā apvieno gan oriģinālu ideju rašanos, gan mērķtiecīgi vadītu radošo darbību tās īstenošanai materiālā.

Saskaņā ar Ritas Bebres atziņām tiek izšķirti trīs galvenie radošās darbības posmi:

- ieceres rašanās, kur tēls rodas pēc vizuālās informācijas vai aktualizējot personīgi nozīmīgus pārdzīvojumus un iztēlojoties;
- ieceres iznēsāšana, tās pilnveide iztēlē vai praktiskā darbībā;
- ieceres īstenošana, ieceres tēla vizualizēšana, individuālās pieredzes vizualizēts produkts (Bebre, 1997, 2011).

Mākslas brīnums jeb mākslinieciskais sasniegums ir ne tik daudz meistarīgi veiktais praktiskais rezultāts, cik pati ideja un tās svaigums. Radošās pašizpaušmes nodarbībās būtiski ir pievērst uzmanību individuālo ideju daudzveidībai, tā sekmējot iztēli un radošo domāšanu (abstraktā, tēlainā, diverģentā un stratēģiskā domāšana), kur tā parādās kā spēja uztvert veselumu un domāt no veseluma, ne izolēto daļu viedokļa (Мацлоу, 1999; 2003). Šīs psihes komponentes ir nozīmīgi kritēriji bērna jaunrades attīstībā.

Kad ideja ir radusies, mākslinieciskajā darbībā ieceres nobriešanas posmā tiek radīts, attīstīts un novērtēts ieceres tēls, kurš tiek fiksēts un pilnveidots praktiskajā darbībā, iepazīstoties ar dažādiem vizuālās mākslas izteiksmes līdzekļiem, materiāliem un tehnikām. Idejas izteikšana un realizācija materiālā ir atkarīga no vizuālās valodas zināšanām un tehniskajām prasmēm. Kad iecere tiek īstenota ar neverbālās mākslas valodas palīdzību, tad radošajā procesā jaunradītā tēla/kompozīcijas estētiskā vērtība tiek pilnveidota, variējot izteiksmes līdzekļus (līnija, tekstūra, krāsa, siluets u. c.), papildinot kompozīcijas elementus un mainot akcentus. Radošā darba izteiksmība un vizuālā vērtība tiek radīta procesā, kur katrs solis nosaka nākamo soli, tas tiek mērķtiecīgi variēts un virzīts atšķirībā no reproducējošās darbības. Tādā veidā bērna pieredze, zināšanas un meistarība pakāpeniski pieaug, un rezultātā pašizpaušme kļūst par rezultatīvu jaunrades procesu ar izteiktu individuālo izteiksmību un raksturu. Par procesa vērtību var spriest pēc radītā produkta.

Radošs produkts ir radošās darbības objektīvais rezultāts. Par radošu uzskata jaunu ideju vai interpretāciju, atklājumu, inovatīvu metodi vai problēmas risinājumu, dizainu, tehnoloģiju vai mākslas darbu, vai citu taustāmu objektu,

- ja tas ir kaut kas nebijis, oriģināls, unikāls un netradicionāls, pretējs kopēšanai;
- ja tas ir funkcionāls, lietojams, derīgs, piemērots izvīrītās problēmas risināšanai (Briška, Kalēja-Gasparoviča, 2020).

Mākslinieciski radošā darbība nav iespējama bez attīstītas uztveres, kas izpaužas kā spēja ieraudzīt apkārtējā pasaulē neordināras, oriģināli izteiksmīgas lietas, saskatīt neparasto ikdienišķi parastajā. Attīstot šo spēju, cilvēks var mācīties un radīt idejas savai radošai pašizpaušmei. Ar redzes palīdzību mēs uztveram pasauli un realitāti, tā gūstot zināmu pieredzi. Mākslinieciskā uztvere traktējama nevis kā pasīva vērošana, bet kā savdabīga līdzradīšanas forma, kas prasa lielu personības garīgo spēku, garīgo kultūru (Выготский, 1998), un izzināšana ir viena no mākslas pamatfunkcijām (Арнхейм, 1994). Skatīšanās mācīšanas/mācīšanās process ir svarīgāks nekā tikai praktiska gleznošana un zīmēšana (Кандинский, 1926; 2005). Mākslu nav iespējams iemācīt kā pašmērķi, tāpēc jāmeklē dažādas metodes un darba organizācijas formas, kā attīstīt cilvēka uztveres spējas, domāšanu un veidot izpratni par noteiktām likumsakarībām mākslas darbā (Klee, 1924; 1987). Svarīgi ir zināt, kā redzēt! (Гелб, 2000)

Mērķtiecīgi organizētā pašizpaušmes procesā bērns pamazām sāk novērtēt savas radošās spējas, izprast un novērtēt savu māksliniecisko darbu vizuālo izteiksmību un vērtību, nerada stereotipa priekšstatus par pasauli un sevi tajā, veidojot pozitīvu pašapziņu un emocionālu pasaules uztveri.

1.2. Procesuālā pieeja, personīgi nozīmīga darbība

Kas ir procesuālā pieeja?

Kā padarīt darbību personīgi nozīmīgu?

Daudzu gadu pieredzes rezultātā sadarbībā ar topošajiem un esošajiem skolotājiem Latvijā vizuālās mākslas metodikas kursā nākas secināt, ka pieauguši cilvēki – topošie skolotāji – vilcinās iesaistīties pašizpaušmes procesā, noliedzoši izturas pret savām spējām mākslā, netic savam radošajam potenciālam, baidās būt nesaprastam un kļūdīties, jo bērnībā skolotājs ir subjektīvi uztvēris un vērtējis viņa radīto darbu, un rezultātā radusies psiholoģiskā barjera uzdrīkstēties, piedalīties un radīt.

Refleksijās studenti stāsta par savu ne visai pozitīvo pieredzi bērnībā, par to, ka nav bijis zināms, kā, kāpēc jāzīmē un kā būs labi/pareizi izdarīts; bijuši vienveidīgi praktiski uzdevumi bez refleksijas par pašizjūtu procesā un individuālo izaugsmi radošajā meistarībā, mākslas teorētiskās lietas piedāvātas skopi. Nedrošība un neskaidrība vizuālās mākslas nodarbībās ir radījusi iekšēju disharmoniju un mazinājusi interesi par mākslu kopumā, nodarbības tikušas uzskatītas par neizbēgami obligātām, skolotājam nepieciešamām. Rezultātā ir radies stereotipisks priekšstats par vizuālo mākslu kā elitāru nodarbi un studentiem ir neadekvāti zems pašvērtējums attiecīgajā jomā (Kalēja-Gasparoviča, 2012).

Minētā problēma sakņojas jau pirmsskolā, kur skolotājs rūpīgi pielabo bērnu darbus, lai būtu, par ko atskaitīties vadībai un bērnu vecākiem. Jāuzsver, ka pirmsskolas izglītības posms ir nozīmīgs bērna attīstībā veselumā – veidojas vērtības, attīstās emocionālā inteliģence, estētiskā uztvere, saziņas spējas un metakognitīvās prasmes (Lieģeniece, 2002).

Problēma ir apstākļi, ka mācību process tiek koncentrēts uz zināšanu pārnesi – mācīties par mākslu, kur uzsvars likts uz produkta radīšanu. Pašizpaušmes process nozīmē iesaistīšanos un dziļo mācīšanos (Bennett, Grossberg, Williams, 2005), kur māksla ir līdzeklis, lai mācītos ar mākslu (skat. 1. tabulu).

1. tabula. **Mācību procesa organizācija**

Mācīties PAR mākslu Zināšanas Zināšanu pārnese	Mācīties AR mākslu Iesaistīšanās Dziļā mācīšanās
Radu vērtības mākslā Zināšanas, kā radīt mākslu; zināšanas par mākslas vēsturi, kultūras vērtībām, dažādām mākslas izpaušmēm	Lietoju mākslas vērtības, īstenoju mākslu dzīvē Izpratne par dažādām mākslas izpaušmēm un kultūras vērtībām. Brīvība un plastiskums

Procesuālā pieeja balstās uz darbības teoriju (А. Леонтьев, 1975), kur darbība atbilst cilvēka jēgveidojošajiem motīviem (Д. Леонтьев, 1998; Vidnere, 1998). Jo spēcīgākas ir bijušas emocijas kādā darbībā, jo spēcīgāka subjekta motivācija (А. Леонтьев, 1975). Aktivitātes ideja un instrumentālā metode palīdz indivīdam realizēt sevi daudzveidīgā darbībā, un rezultātā radošā iniciatīva nāk no paša indivīda (Выготский, 1968; 1991; 1998).

Pedagoga problēma ir tā, ka neapzinātais it kā nepakļaujas kontrolei, tas nav paredzams un loģiski izvērtējams, rezultāts nav garantēts un sasniedzams ar centību, spēka pielikšanu, plānošanu. Ļaušanās un vieglums procesā ir viena no radošuma komponentēm, kura ir nozīmīga caurviju prasmei “jaunrade un uzņēmējspēja”.

Teorētiskās pamatnostādnēs pašizpaušmes procesu mākslā saista ar cilvēka atraisīšanos un iekšēju brīvību, kas norāda uz nepieciešamību skolotājam radīt tādu psiholoģiski pedagoģisko vidi, lai bērns psiholoģiski atraisītos individuālai ekspresijai, strādātu atbrīvoti un spontāni, neraizējoties par priekšzīmīgu darba tehnisko izpildi (Jungs, 2009; Выготский, 1968; 1991; 1998; Маслоу, 1999; Csikszentmihalyi, 2002; Vidnere, 1998).

Pedagoģisko rezultātu salīdzinājums, organizējot pedagoģisko procesu kā tradicionālu zīmēšanu vai zīmēšanu pēc brīvās izteiksmes pieejas, redzams 2. tabulā. Tajā redzams, ka nodarbībās, kurās notiek attēlošana, liekot uzsvāru uz produkta radīšanu, cilvēka domāšana un rīcība ir pakļautas noteiktām tradīcijām, cilvēks izjūt emocionālu spriedzi, netiek respektēta personības individualitāte, radīšanas process pakļauts skolotāja subjektivitātei.

Savukārt, ja pedagoģiskajā procesā uzsvārs likts uz procesu un mērķtiecīgu tā organizāciju, kur māksla ir nevis pašmērķis, bet līdzeklis bērna kompetenču un caurviju prasmju attīstībai, tad pašizpaušmē cilvēks ir emocionāli brīvs, vizuālā izteiksmība atbilst viņa individualitātei, domāšanas process ir neatkarīgs un plastisks. Virzot darbības gaitu atbilstoši iecerei un mērķim, rodas jauni izaicinājumi, to pārvarēšana un atklājumi ir pamats noturīgai motivācijai, kas ir garants bērna panākumiem arī nākotnē.

2. tabula. **Tradicionālās zīmēšanas skolas un brīvās izteiksmes pieejas pedagoģisko rezultātu salīdzinājums** (izstrādāts pēc V. Lovenfelda (*Löwenfeld*), 1975)

Imitācija (attēlošana)	Pašizpaušme (<i>autoexpression</i>)
Ekspresija noteiktā līmenī, kam nav sakara ar indivīda personību	Izteiksmība atbilst katra indivīda personības līmenim
Pakļauta vai atkarīga domāšana	Neatkarīga domāšana
Frustrācija	Emocionāla atbrīvošanās
Ieteikumi un ierobežojumi	Brīvība un plastiskums
Sekošana tradicionālajam	Viegla piemērošanās jaunai situācijai
Atkarība, sastingums un tieksme pakļauties citam	Progress un panākumi

Rezumējot var teikt, ka sekmīgai kreativitātes atraisīšanai un attīstīšanai procesuālā pieeja nosaka radošās pašizpaušmes vizuālajā mākslā procesa kvalitāti – tiek organizēta ekspresīva darbība, lai būtu viegli un rotaļīgi, lietojot integrētu pieeju, kurā tiek stimulēts primārās kreativitātes posms, vienlaikus attīstot sekundāro un integrēto kreativitāti. Mērķtiecīgi organizētā pašizpaušmes procesā tiek kāpināta radošā noskaņa, emocionālais pārdzīvojums rada pamatu, lai darbība kļūtu cilvēkam nozīmīga un rosinātu turpmākai radošai darbībai.

1.3. Metodiskie paņēmieni bērna pašizpaušmes atraisīšanai un radošās darbības sekmēšanai

Kā atraisīt bērna radošo pašizpaušmi?

Kā sekmēt bērna radošo darbību?

Bērnam pirmsskolas vecumā vadošā ir uzskatāmi tēlainā domāšana, kad viņš apgūst vispārpieņemtus priekšstatus par priekšmetu īpašību daudzveidību – formas, lielumus, krāsas. Pirmsskolas vecumā notiek pāreja no pieaugušo darbības atdarināšanas uz rotaļveidu patstāvīgo darbību. Tādējādi pirmsskolā vadošā ir rotaļdarbība, kur spēle un spēlēšanās attīsta bērna spējas visos virzienos (Dzintere, 2000). Bērnā piemīt izteikta zinātkāre, viņš sāk mācīties pacietību, kontrolēt dusmas un agresīvās dziņas; pamazām attīstās roku veiclība; bērns nostiprina un tālāk attīsta pieredzē uzkrāto ar apbrīnojamu iztēles spēju; attīstās loģiskais prāts; kļūst jūtīgāks pret apkārtējo cilvēku noskaņojumu, toni, attieksmi pret sevi.

Visam jānotiek savā laikā, nevajag bērnu mācīt, jo izziņas alka ir dziļi slēptas, dominē ārējās struktūras, tās stimulē iztēli (Komenskis, 1992). Iztēles pirmie veicinātāji ir netieši, tos rosina dažādi priekšmeti rotaļu situācijās:

- rotaļu procesā;
- kontaktējoties ar pieaugušajiem;
- apkārtējās vides ietekmē (Dzintere, 2000).

Radošā iztēle nepieciešama vispārējā attīstībā, lai apgūtu runu, prasmi salīdzināt, spriest, kritiski apjēgt, kas radies veiktās darbības rezultātā.

Personīgi nozīmīgu darbību un mākslas attīstītājspēku ir iespējams sekmēt tikai darbības procesā, kas sakņojas personības varēšanas priekā (Vidnere, 1999). Pašizpaušme ir nepārtraukts paškustības process, kam ir raksturīga jaunu, iepriekšējos periodos nebijušu kvalitāšu rašanās (Выготский, 1991; 1998).

Radoša darbība kā mērķis pati par sevi ir bezjēdzīga, piemēram, “uzzīmēt zīmējumu, jo tas ir tavš”, “radīt dizaina ideju, lai būtu radoša” u. tml. Nozīmīgus un jēgpilnus mērķus un līdzekļus radošai darbībai piedāvā dzīves situācijas un mākslas teorētiskās nostādnes. Piemēram, “radīt ideju, lai noteiktā veidā uzlabotu spēļu lācītim guļvietas kvalitāti”, “zīmēt, lai kļūtu redzīgāks un jūtīgāks”, “iesaistīties spēlē, lai gūtu jaunu pieredzi un kļūtu stiprāks” utt.

Vadlīnijas pirmsskolas izglītībai noteic, ka bērns gūst plašu vizuālās mākslas pieredzi – bērnam ir nepieciešamas zināšanas un prasmes mākslā, lai ideju spētu izteikt kādā noteiktā formā un materiālā. Meistarība mākslā tiek mērķtiecīgi, bet pakāpeniski attīstīta, veicot vingrinājumus ar dažādiem materiāliem un dažādās tehnikās, iepazīstot dažādus tehniskos paņēmienus pozīcijā no vienkāršā uz sarežģīto – tā, lai piedāvātais uzdevums būtu atbilstošs gan bērna vecumam un spējām, gan bērna interesēm un laikam, kurā tas notiek.

Radošiem uzdevumiem piemērotas metodes vai paņēmieni – spēle, eksperiments, izgudrošana, kuri atbilst bērna vadošajai darbībai pirmsskolā. Nodarbību laikā skolotājs pievērš uzmanību mācību satura daudzveidībai, paredzot dažādot darbības mērķus:

- attēlot pasauli, stāstīt stāstus, lai būtu saprotami, informatīvi, detalizēti, atpazīstami;
- pārveidot pasauli un sevi, lai būtu jēdzīgs, lietderīgs, problēmai atbilstošs risinājums, lai būtu citādāk;
- spēlēt, lai būtu brīvi, viegli, bezrūpīgi;
- izteikt/izraisīt pārdzīvojumu, lai būtu emocionāli, iejūtīgi, raksturīgi, individuāli izteikti, ekspresīvi;
- apliecināt kultūras vērtības, lai būtu dekoratīvi, krāšņi, bagātīgi, eleganti, askētiski, barokāli, tautiski utt.

Skolotāja uzdevums ir palīdzēt atraisīties bērna radošajām spējām, pamanīt un noformulēt viņa idejas, piedāvāt iepazīt mākslinieciskos līdzekļus, tehniku, tehniskos paņēmienus, lai bērns spētu mērķtiecīgi lietot vizuālo valodu savas idejas īstenošanai. Skolotājs piedāvā izmēģināšanai *radošuma tehnikas* (idejas radīšana), palīdz regulēt idejas īstenošanas (materiālā) gaitu vizuālās izteiksmības kāpināšanai un tehniskajam risinājumam.

Bērna radošai darbībai pamatā ir divi posmi: idejas radīšana un tās īstenošana.

Idejas radīšana. Radošo spēju atraisīšanai ir divi pedagoģiski priekšnoteikumi. Viens no tiem ir drošības izjūta, kas saistīta ar bērna pārlicību, ka nekļūdsies, ka darbs izdosies atbilstoši paša izvirzītajam mērķim un izvirzītajiem darbības nosacījumiem – spēles noteikumiem. Spēles noteikumus skolotājs izvirza, pamatojoties uz mācību satura veselumu: lai bērns mācītos mākslas valodu (profesionālā sfēra); attīstītu sevi kā radoša personība (individuālā sfēra) un radītu pamatu vērtību sistēmai (kontekstu sfēra).

Bērna iesaistīšanos radošajā darbībā var stimulēt, izvēloties interesantu, aizraujošu, jēgpilnu mācību un aktivitāšu saturu. Ir pieejamas dažādas radošuma tehnikas, kas koncentrējas uz dažādiem radošuma aspektiem – ideju ģenerēšanu, atšķirīgu domāšanu, asociācijām, metamorfozēm, improvizāciju, spontānu izpaušmi, problēmu pārfrāzēšanu utt. (Де Бонно, 1997; Edwards, 1999; Kagaine, 2002, 2006).

Radošas darbības veicināšanas metodiskie paņēmieni piemēri (Briška, Kalēja-Gasparoviča, 2020)

“Aizvieto”. Aizvietot vienu lietu ar citu vai vienu kāda objekta daļu ar citu. Ko citu varētu izmantot, piemēram, papīra vietā? Kas notiktu, ja vilks ēstu gurķus un tomātus? Kas izmainītos, ja putna apveidam piezīmētu riteņus?

- “**Kombinē**”. Savienot kopā vairākas nesavienojamas lietas. Savieno savā zīmējumā zivs siluetu ar piena pudeli. Kāda tad izskatīsies māja? Savieno taureņa siluetu ar čūsku. Kāda būs soma?
- “**Piemēro**”. Piemērot kādu lietu citai vajadzībai. Kas notiks, ja to lietos citā situācijā? Kas notiktu, ja ar dakšu vajadzētu zīmēt? Kāda izskatītos gulta, ja tā būtu zupas katls?
- “**Izmaini**”, “**Palielini**”, “**Samazini**”. Izmainīt izskatu/kvalitāti. Padarīt lietu lielāku, smagāku, ātrāku, mazāku, vieglāku, lēnāku. Piešķir lietai citu formu! Kas notiktu, ja blusa būtu milzīgi liela? Kas notiktu, ja zilonis kļūtu ļoti mazs?
- “**Lieto citiem nolūkiem**”. Izmantot šo lietu citos veidos. Kā to var lietot citā veidā? Kā vēl var lietot otu / matu gumiju utt.?
- “**Izslēdz**”. Izslēgt kādu īpašību, daļu vai visu lietu/parādību kopumā. Kas ir jāizslēdz (jālikvidē), lai labāk sasniegtu mērķi? Kas notiktu, ja koka apveidam noņemtu stumbra laukumu vai putna figūrai noņemtu kāju formas?
- “**Apvērs otrādi**”, “**Pārkārto**”. Apgriez visu kājām gaisā. Izdari pretēji! Uzzīmē māju ar jumtu uz leju! Kas notiktu, ja zaķis būtu bīstams lapsai?

Idejas īstenošana. Skolotāja uzdevums ir radīt tādu pedagoģisko procesu, kur bērns bagātina savu radošās darbības pieredzi. Tas nozīmē, ka skolotājs iepazīstina ar materiālu, tehniku un tehnisko paņēmieni daudzveidību, lai bērns zinātu, kā panākt vajadzīgo vizuālo efektu atbilstoši savai iecerei. Piemēram, gleznot ar pasteli vai guašu uz tumša fona ir košāk un izteiksmīgāk, nekā gleznot uz balta pamata. Zīmējot, turot krītiņu, lai izmantotu sāna malu, var sasniegt mīlīgu izteiksmi, bet, turot to stāvus un zīmējot ar kantīti, var panākt griezīgu efektu. Tas pats attiecas uz gleznošanas procesu, kur otas piespiediens tiek variēts, lai radītu triepienu daudzveidību atbilstoši kādai dzīves situācijai vai noskaņai. Līdz ar to var teikt, ka vizuālajā mākslā nepastāv nosacījums – pareizi/nepareizi turēt darbarīku. Darba rīku satvēriens ir atbilstošs iecerei un vizuālajam mērķim, izteiksmībai, kuru cilvēks vēlas sasniegt. Šī satvēriena daudzveidības izjūta bērnam piemīt dabiski, bet skolotājs, nepārvaldot mākslinieciskās izteiksmības likumības, zīmēšanu jauc ar rakstīšanas darbību, liedzot bērnam rokas satvēriena elastības attīstību, padarot to stīvu, vienvēidīgu, līdz ar to skolotājs mazina mākslinieciskās izteiksmības radīšanas iespējas (Kalēja-Gasparoviča, 2019).

Skolotājiem mulsinošs ir jautājums par sadarbību ar bērnu – iejaukties un palīdzēt vai arī ne? Bērniem darbojoties, skolotājam ieteicams kontaktēties ar katru bērnu individuāli, palīdzot precizēt katram nozīmīgus jautājumus. Jebkuru skolotāja apgalvojumu bērns uztver kā vērtējumu, tādēļ skolotājam sarunā ar bērnu vēlams pievērst uzmanību nevis sakot “Vai, cik smuki tev sanācis”, bet jautājot “Pie kā tu pašlaik strādā?”, “Kas tevi nodarbina?” u. tml. Tā skolotājs mudinās bērnu īstenot savu ideju mērķtiecīgi, kāpinot individuālo meistarību un attīstot sekundāro kreativitāti.

Pirmsskolā bērna galvenā darbība ir spēle un rotaļa, kurā viņš mācās un gūst pieredzi. Spēle kā metode (Gadamers, 2002) ļauj atraisīties jauniem izaicinājumiem un atklājumiem

vizuālajā mākslā; cilvēks kļūst brīvs un uzdrošinās spēlēt ar vizuālās valodas elementiem, mākslas materiāliem, radot oriģinālas idejas un īstenojot tās taustāmā izstrādājumā. Pamatojoties uz pašizpaušmes ekspresīvo raksturu, spēle kā process, tās rotaļīgums un vieglums nodrošina radošumam tik nepieciešamo pozitīvo psiholoģisko vidi un radošo, brīvo gaisotni.

Sekmīgai kreativitātes atraisīšanai pašizpaušmes process vizuālajā mākslā tiek organizēts ekspresīvi, lietojot integrētu pieeju, kurā tiek stimulēts primārās kreativitātes posms un pievērsta vērība sekundārajai kreativitātei. Tiek kāpināta radošā noskaņa, kā arī pozitīvas emocijas; lietderīgs laika patēriņš rada pamatu noturīgai motivācijai un rosina tālākai radošai darbībai.

TERMINI

Darbība – process, kurā izpaužas cilvēka aktīva attieksme pret apkārtējo vidi, īstenību, mērķtiecīga apkārtējās vides un paša cilvēka pārveidošana.

Elastība, plastiskums (flexibility) – strukturāla ideju daudzveidība, pāreju biežums no vienas radīto objektu grupas uz citu.

Iztēle – psihiska norise – (kā) jauna radīšana apziņā tēla, priekšstata, idejas veidā.

Jaunrade – cilvēka darbība, kuras rezultātā tiek radītas kvalitatīvi jaunas, oriģinālas materiālās un garīgās vērtības vai idejas.

Oriģinalitāte – idejas unikalitāte, tās neparastums, svaigums, jaunradīto darbu salīdzinot gan ar citu grupas biedru veikumu, gan ar savu iepriekšējo sniegumu. Tās pretstats – stereotipiskums – par labu atzīst darba līdzību iepriekš zināmam paraugam (Guilford, 1967).

Process – norise, plūsma, ritums, izmaiņu virkne, kas noris dabīgi.

Radoša darbība – mērķtiecīga apkārtējās vides un paša cilvēka pārveidošana atbilstoši radošuma kritērijiem.

Radošais process – mērķtiecīgs iekšējs process, kuru stimulē un regulē robi kultūrās vai to daļās. Radošs process padara kultūru sasaistītāku ar cilvēku pašregulāciju.

Radošās darbības prasmes – apzināta un kontrolēta spēja veikt kādu darbību atbilstoši radošuma kritērijiem.

Radošās spējas – spēja radīt jaunas materiālās vai garīgās vērtības, izteikt oriģinālas domas, pieejas, arī radošais potenciāls.

Radošs produkts – inovatīvas idejas, metodes, pieejas, izstrādājums vai ražojums, ko iegūst fiziskā un/vai garīgā radošā darbībā.

Spontāna ekspresija – uzdevums, kas nodrošina relaksētu, neapzinātu mentālo darbību, ļauj darboties ķermenim.

Tiešās uztveres vingrinājumi – koncentrēšanās uz objektu; novērot – attēlot.

UZDEVUMI

Veiciet aptauju pirmsskolas skolotājiem. Noskaidrojiet, kā viņi saprot pašizpaušmi vizuālajā mākslā. Apkopojiet rezultātus.

PAŠPĀRBAUDES JAUTĀJUMI

Kas ir pašizpaušme?

Kas ir mākslinieciski radošā darbība?

Kas ir procesuālā pieeja?

Kā padarīt darbību bērnam personīgi nozīmīgu?

Kā atraisīt bērna radošo pašizpaušmi?

Kā sekmēt bērna radošo darbību?

2. NODAĻA

Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas saturs pirmsskolā

2.1. Bērna zīmējuma dabiskā attīstība

Kāpēc bērni zīmē?

Kā saprast bērna zīmējumu?

Kā attīstās bērna zīmētprasme?

Kas kopīgs bērna zīmējumam ar mākslu?

Bērni zīmēšanu neuzskata par mākslu, viņiem tā ir komunikācija, jo ar vārdiem pateikt nevar. Bērns sazinās ar pasauli, apliecina sev un citiem, ko viņi ir atklājuši, iemācījušies, ko domā un jūt. Bērna zīmējums ir unikāls, jo sniedz mums informāciju par to, kā viņš redz pasauli, uztver lietas. Zīmējumos redzama bērna iekšējā brīvība, atraisītība, uztveres jūtīgums un tīrība, nekā samākslota.

Pirmsskolas vecuma bērni attēlo priekšmetu nevis tā līdzībā, bet galveno ideju, iekšējo modeli sadalot tā pamatelementos. Tas tiek dēvēts par intelektuālo reālismu, savukārt pieaugušajiem piemīt vizuālais reālisms. Daudzi mākslinieki savā radošajā procesā atgriežas bērnībā, meklē studiju procesā pazaudēto individualitāti. Pāreja no intelektuālā reālisma uz vizuālo reālismu nav raksturīga tikai zīmēšanai, bet raksturo visus bērna psihiskos procesus (Piažē, 2002). Bērna reālismu veido viņa paša secinājumi, bet redzējumu ietekmē viņa idejas. Tas, kas eksistē, ir jāpierāda, tāpat bērns zīmē to, ko zina, nevis to, ko redz (Sakr, 2019). Bērns zīmē pēc atmiņas savu priekšstatu par priekšmetu. Bērna māksla atspoguļo iekšējo reālismu, mūsu domāšanas nepieciešamo aspektu, tas norāda, ka pats svarīgākais elements ir emocionālais faktors (Sakr, 2019).

Bērni zīmē

- to, kas viņiem ir svarīgs;
- to, ko zina;
- to, ko šajā momentā ir atcerējušies;
- emocionālo ideju;
- to, ko redz – vizuālās domāšanas izpaušme; to, ko redz bērni, nav tas, ko redz pieaugušie;
- neredzamo realitāti (Архейм, 1994).

No tā izriet, ka bērni ir ekspresionisti un visi iztēles tēlu avoti ir saistīti ar īstenību (Sakr, 2019).

No iepriekš minētā var secināt, ka pamatā bērna mākslinieciskai darbībai ir 4 formas:

1. Fantāzijas tēli veidojas no elementiem, ko bērns ieguvis no apkārtējās īstenības un nostiprinājis pieredzē. Jo bagātāka pieredze, jo vairāk materiāla fantāzijai.
2. Spēja iesaistīt un izmantot uzkrāto pieredzi mākslinieciskajā darbībā, kur pastāv nevienāda attīstība, lai zīmējumu īstenotu (zems, vidējs, augsts līmenis):
 - zems līmenis – spējīgi strādāt tikai pēc parauga un pieaugušā norādījuma;
 - vidējs – bērns izvēlas sev piemērotāko no tā, ko pieaugušais piedāvā, ja ne, tad bērns zīmē to, ko jau vairākkārt ir zīmējis;
 - augsts – vajag norādīt tikai virzienu, kurā meklēt ko zināmu un pazīstamu, ātri atrod savu iecerī.
3. Visu veidu emocijas iemiesojas noteiktos tēlos.
4. Sarežģīta saikne starp iztēli un parādībām, kuras neatbilst realitātei. Simboli ir pašapziņas un sociālās attīstības rādītāji (ja bērna zīmējumā tas neparādās, tad viņš ir vienaldzīgs pret savstarpējām attiecību problēmām).

Bērnā augot, mainās zīmējums, viņa dabiskā izpaušme mazinās, jo parādās citas intereses, mainās pašvērtējums, rodas saspringtība, tieksme uz pareizo, parādās citi mērķi, citāda uztvere un domāšana. Skolotāja un pieaugušo uzdevums – neapslāpēt un noturēt šo māksliniecisko aizrautību pēc iespējas ilgāk. Parādīt bērnam, kā apvienot šo brīvības izjūtu ar sev izvirzītajiem jaunajiem mērķiem.

Zīmējumu attīstībā pastāv 3 stadijas, ko katrs bērns piedzīvo un katrs pieaugušais reiz piedzīvojis. To, ka tās vēsturiski ir pastāvējušas, apliecina gleznotais bērna portrets no 16. gadsimta. Gleznā redzams, kā bērns mums rāda savu zīmējumu. Apskatot detalizēti, var saskatīt bērna zīmējumam raksturīgās pazīmes, kuras ir redzamas arī mūsdienā bērnu zīmējumos.

Publicitātes foto: Džovanni Frančesko Karoto, 1515, Verona

Kas atšķir šos triju stadiju zīmējumus? Atšķirīga ir darbības motivācija, ar kādu zīmējums tiek radīts, atšķiras arī tas, kas bērnam ir svarīgi un uz ko viņš koncentrējas:

- 1) uz kustību;
- 2) uz savām zināšanām;
- 3) uz tiešu vērojumu.

Piedāvātajā tabulā raksturota katra zīmējuma stadija, kas katrā posmā ir svarīgi un kas neeksistē (skat. 3. tabulu).

3. tabula. **Bērna zīmējuma dabiskās attīstības posmi** (pēc Lovenfeld, 1975)

Stadija	Raksturojums	Cilvēka figūra	Telpa	Krāsa
Ķeburu stadija 2–4 gadi	Dezorientācija: nav kustību kontroles	Neeksistē	Neeksistē	Nav nolūka, izvēloties hromatisko konsistenci. Lietota sev par prieku
	Garas līnijas, kustības atkārtojas, koordinācija starp motorisko darbību un vizuālo uztveri		Neeksistē vai ir atsevišķi kinestētiski gadījumi	
	Apļi: virzošās kontroles variācijas		Kinestētiska	
	Nosauc vārdā: kinestētiskās idejas vietā nāk iztēles ideja	Atsevišķi tēli	Atsevišķi tēli	Var tikt lietota, lai atšķirtu atsevišķus ķeburus
Pirmsshēmas stadija 4–7 gadi	Attēla attiecību atklāšana	Balstās uz jēdzieniem. Pastāvīgi maina simbolus	Attiecības tiek veidotas saskaņā ar emocionālo nozīmību	Lieto emocionāli saskaņā ar vēlēšanos. Nav saistības ar realitāti
Shēmas stadija 7–9 gadi	Atklāj ideju, kā pārvērst shēmu ar vingrināšanās palīdzību	Ideja atkarīga no aktīvas apziņas un personības. Cilvēka figūras shēma tiek izteikta ar ģeometriskām figūrām	Primārā ideja par telpu, balstīta uz līniju. Atklājums, formas tiek sadalītas	Noteiktas attiecības starp objektu un krāsu. Vingrinoties tiek sasniegta krāsu shēma

Kā redzams tabulā, pirmsskolas vecuma bērnu zīmējumu attīstībai ir 3 stadijas: ķeburu stadija, pirmsshēmas un shēmas stadija.

Līdzīgi, kā bērns zīmē, dažādojot darbības mērķi, tā to dara arī profesionāli mākslinieki, un tas saskatāms mākslas vēstures paraugos.

Minētos bērnu zīmējumu attīstības posmus var saskatīt mākslas paraugos no dažādiem vēstures periodiem, stilēm, apliecinot, ka mākslai ir līdzīga struktūra kā bērnu mākslinieciskai darbībai.

Ķeburu stadija (2–4 gadi)

Māksla kā spēle, kur mākslinieciskās darbības motivācija – spēlēties. Bērns koncentrējas uz kustību, rotaļu, lai būtu viegli. Tāda darba vērtība ir brīvība, aizrautība un rotaļīgs vieglums.

Publicitātes foto: bērna zīmējums, 2 gadi. Koncentrēšanās uz kustību

Šajā vecumā bērns ar zīmējumu palīdzību sāk atdarināt pasauli, attēlodams sev būtisko: pašizjūtu, savas attiecības ar apkārtējo pasauli, pārdzīvojumu. Zīmēšana ir brīnišķīgs veids, kā bērns var atspoguļot to, kas šobrīd notiek viņa dzīvē un ko mutiski ir grūti vai neiespējami izteikt.

Tāda pati darbības motivācija kā šajā vecumposmā ir abstrakcionisma un abstraktā ekspresionisma stila māksliniekiem, kuri radīja pamatu bezpriekšmetiskai mākslai.

Kāpēc skolotājam būtu jāzina mākslas teorija?

Bieži cilvēki, kas ir tālu no mākslas, nesaprot abstrakto glezniecību un uzskata to par nenozīmīgu, muļķīgu un nesaprotamu provokāciju, jo neesot precīzi attēlota apkārtējā pasaule. Bērna darbos viņiem tas liekas pieļaujami, bet par profesionāliem māksliniekiem un viņu darbiem ironizē. Tas ir svešādi, jo minētā stila darbi izaicina gan novērotāja prātu, gan viņa emocijas. Lai pilnībā novērtētu mākslas darbu, skatītājam jāatbrīvojas no domas, ka noteikti ir jāuztausta mākslinieka doma. Lai saprastu, ko mākslinieks ir vēlējis pateikt, cilvēks sev jautā, pēc kā tas izskatās vai kas tur attēlots. Un, ja šīs konkrētās lietas darbā ieraudzīt nevar, tad cilvēkam zūd interese, norādot, ka tur nekā nav. Runa ir nevis par saprašanu, bet gan par atbilstoši uzdotu jautājumu. Skatoties uz šī stila darbiem, nepieciešams fiziski sajust savu emociju reakciju, nevis meklēt atpazīstamus jēdzienus. Tādēļ, lai palīdzētu iejusties mākslas darba noskaņā, jājautā: *Kas tur notiek? Kā es jūtos, skatoties uz šo darbu: kāda ir elpošana, sirdsdarbība, vai nomierinos un kļūstu miegains, vai izjūtu trauksmi, kas asociējas ar kādu dzīves notikumu.*

Abstrakcionismā mākslinieki atteicās no jebkādu priekšmetu vai figūru attēlošanas, viņu viedoklis – ka viss reālais šajā pasaulē veidots no dažādām vibrācijām un enerģijām. Kandinska – šī virziena dibinātāja – mērķis bija pārvērst līniju un krāsu laukumu radīto fonu par iluzoru darbības telpu.

Publicitātes foto: Vasilijs Kandinskis (1866–1944). Kompozīcija, 1913 (abstrakcionisms)

Šo darbu radīšanas procesa pamatā ir cilvēka iekšējā sajūta/izjūta. Bezpriekšmetiskā māksla var interpretēt visus dzīves aspektus – ticību, bailes, kaislības, reakciju uz mūziku vai dabu, zinātniskus un matemātiskus aprēķinus utt. Atbildi uz jautājumu *Kas tur notiek?* var nolasīt no kompozīcijas enerģijas, emocionālā pārdzīvojuma, ko rada vizuālo izteiksmes līdzekļu attiecības, sniedzot informāciju par notikumu.

Publicitātes foto: Pols Džeksons Polloks (1912–1956), abstraktā ekspresionisma pārstāvis

Ja skolotājs saskatīs bērna darbu un bezpriekšmetiskās mākslas mījsakarības, tad sadarbībā ar bērniem spēs izprast bērna zīmējuma jēgu. Vērtējot bērna darbu, skolotājs mērķtiecīgi jautās: *Kas tavā zīmējumā notiek? Kā tie tur kustas? Parādi, cik ātri pūš vējš, ko esi uzzīmējis! Kā tek ūdens dušā, kurā mazgājas tavs zilonītis (zilonītis nav redzams, to pasaka bērns).* Skolotājs bērna darbībā saskatīs zināmu jēgu, novērtēs radošā procesa daudzveidību un bērna “švīkājumos” ieraudzīs pasauli bērna acīm. Tādējādi sadarbībā ar bērniem skolotājs piedāvās tādu mācību saturu, kurš atbildīs bērna vecumam.

Pirmsshēmas stadija (4–7 gadi)

Māksla kā vēstījums (stāsts), kur mākslinieciskās darbības motivācija ir stāstīt par lietām un notikumiem ar vizuālās valodas palīdzību. Bērns koncentrējas uz savām zināšanām par apkārtējo pasauli, un šo darbu vērtība ir informācijas daudzums un tās saprotamība.

Publicitātes foto: bērna zīmējums, 5 gadi. Koncentrēšanās uz sev zināmo

Publicitātes foto: Senās Ēģiptes gleznojums

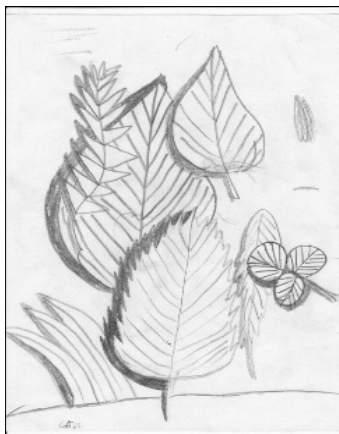
Senās Ēģiptes mākslai raksturīgs īstenības attēlojums, kur kompozīcija izteikti stilizēta, piesātināta ar simboliem, detalizēti izstrādāta. Lai nolasītu informāciju, jautājam: *Kas tas ir? Pēc kā tas izskatās?* Līdzīgi ir zīmējumi, kur šajā vecumā bērniem tiek stāstīts par piedzīvotiem notikumiem, varoņiem un viņu izskatu. Bērni iztēlojas pasauli, kurā risinās citāda dzīve, un vēlas ar šo informāciju dalīties. Zīmējumā svarīga ir katra detaļa, nenozīmīgu lietu nav. Un nav svarīgi, vai tas ir parādīts no augšas vai profilā, galvenais, lai visiem ir skaidri saprotams, ka tas ir tā un ne citādi.

Shēmas stadija (7–9 gadi).

Māksla kā pasaules izziņa, kur mākslinieciskās darbības motivācija ir izzināt pasauli (*lai neradītu stereotipus*).

Bērns ir sasniedzis vecumu, kur svarīgi ir iepazīt lietu sakarības, vēlme atklāt un izzināt ir darbības motivācijas pamatā. Tādēļ mākslinieciskajā darbībā skolotājs piedāvā tādus uzdevumus, kur bērns koncentrējas mērķtiecīgai pasaules izziņai, lai zīmējums būtu reālistisks. Bērns uzmanīgi vēro, atklāj un ierauga, salīdzina vizuālo informāciju, vizuālās valodas elementus, kuri palīdz radīt reālistisku zīmējumu, gleznojumu, formas trīsdimensionālu atveidojumu. Kāpēc tik daudz pieaugušo nespēj radīt reālistisku darbu, atrunājoties, ka viņiem

nepiemīt talants? Tāpēc, ka neviens nav mācījis skatīties tā, lai ieraudzītu. Cilvēki skatās uz lietām jēdzieniski – koks, māja, putns, nepievēršot uzmanību šo lietu vizuālajiem izteiksmes līdzekļiem: *formai, apveidam, siluetam, krāsai un to attiecībām, ritmam, proporcijai, faktūrai, tekstūrai u. c.* Kad skatāmies reālistiskus darbus, tad to vērtība ir *patiesība, īstenība, atklājumi*, kuri pasargā cilvēku no stereotipisku priekšstatu radīšanas.

Publicitātes foto: bērna zīmējumi pēc vērojuma, 6 gadi.

Koncentrēšanās uz tiešu vērojumu (forma un proporcija, līniju virziens un ritms)

Publicitātes foto: Leonardo da Vinči. Zīmējums, 15. gs.

Ja mērķis ir izzināt pasauli, tad māksla ir līdzeklis, lai mērķtiecīgi vērotu un ieraudzītu ko jaunu, iepriekš nepamanītu. Attēlojot šīs vizuālās sakarības zīmējumā vai gleznojumā, cilvēks gūst jaunas zināšanas, atklāj, ka iepriekšējie priekšstati bijuši kļūdaini, stereotipiski. Tas norāda, ka zīmēšana pēc cieša vērojuma nav pašmērķis, lai radītu izstrādājumu, kuru uzdāvināt mammai, bet šajā darbībā bērns atklāj, ka visu zināt nav iespējams, taču ir iespēja atrast atbildi pašam.

2.2. Mākslas valoda: vizuālo elementu un to nozīmju daudzveidība

Mākslas valodas elementi

Kas ir vizuālā valoda?

Kas ir vizuālās mākslas izteiksmes līdzekļi?

Pirmsskolas izglītības vadlīnijās “Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā” plānotie bērnam sasniedzamie rezultāti ir saistīti ar atbilstošu lielo ideju standartā: mākslas veidi un to izteiksmes līdzekļi. Katram mākslas veidam ir tam raksturīgi izteiksmes līdzekļi. Pirmsskolā bērns tos sāk iepazīt praktiskā mākslinieciskā darbībā. Tas notiek soli pa solim, viegli un rotaļīgi. Bērns vēro un izzina, kombinē un variē, eksperimentē un atklāj krāsu, līniju, laukumus, triepienus, formas, tekstūras un to daudzveidību (“Skola 2030”). Lai skolotājs mērķtiecīgi varētu pilnveidot bērna pieredzi, nākas pašam pārvaldīt gan vizuālo valodu, gan tehniku un tehnisko paņēmieni daudzveidību, zināt mākslas veidus. Līdzīgi, ja bērnam māca burtus, skolotājam pašam jāprot lasīt un rakstīt, jāpārvalda verbālā valoda. Un tas jau ir nopietni.

Vizuālie izteiksmes līdzekļi

Līnija rodas mākslinieka rokas un materiāla fiziskā saskarē. Tā tieši pārnes uz papīra zīmētāja izjūtas/sajūtas. Dažādu līniju zīmējums, veikts ar dažādām roku kustībām (ātrāk–lēnāk, smagāk–vieglāk, dažādos virzienos un veidos), atklāj zīmētāja raksturu, izjūtas un attieksmi pret zīmējumu, rada zīmējumā noskaņu, kas atbilst iecerei.

Jēdzieni: *kontūra, silueta līnija, lineārs zīmējums, līniju ritms, svītrinājums, tekstūra.*

Sarunu valodā un diezgan bieži arī vizuālās mākslas metodikā ir neskaidrs jēdzienu “forma”, “apveids”, “siluets”, “apjoms” lietojums. Jēdziens “forma” var nozīmēt gan objekta izskatu, gan apveidu, gan struktūru, gan formu. Runājot par formas attēlošanu (zīmējumā/gleznojuma radītu formu), tiek lietoti jēdzieni “forma”, “siluets”, “apveids”, “tēls”, “apjoms”.

Forma ir priekšmetam būtiska īpašība, kas padara priekšmetu par to, kas tas ir. Uzzīmēt vai atpazīt kādu priekšmetu nozīmē uzzīmēt vai atpazīt tā formu. Radīt formu nozīmē piešķirt dvēseli nedzīvai matērijai. Lai formu uzzīmētu, tā ir jāsaprata dabā, jāaglabā atmiņā vai jāiztēlojas, jāizprot tās raksturs un uzbūve. Tam ir nepieciešama attīstīta redzes uztvere, acumērs un analītiskā domāšana.

Jēdzieni: *forma, siluets, laukums, apveids, proporcijas, kopforma, detaļa.*

Apveidam kā izteiksmes līdzeklim ir divas dimensijas, tas ir plakans. Vērojot objekta formu no viena skata punkta, cilvēka redze uztver tās apveidu. Cilvēka redzes laukā apveids aizņem noteiktu laukumu, izceļoties uz kāda fona. Gleznā vai grafikā (uz plaknes) apveids attēlo trīsdimensionālu objektu divās dimensijās – augstumā un platumā. Apveidu kā vizuālās mākslas elementu nosaka citi vizuālie izteiksmes līdzekļi – līnija un tekstūra grafikā, papildus glezniecībā – krāsa un tonis. Sarežģītas formas apveidu veido vairāki apveidi, kas apvienoti

vienotā veselumā. Šāda apveida katra daļa arī ir apveids, kas izceļas uz citu apveida daļu fona. Piemēram, kļavas lapas forma vienlaikus ir gan plakana, gan robaina. Tās apveids no vienas puses ir robains ar skaidri uztveramu dzīslojumu, bet, skatoties profilā, tas var izskatīties kā šaura taisna vai mazliet ieliekta līnija. Kļavas lapai ir vairāki apveidi. Viens cilindriskas formas apveids izskatās kā aplis, kāds cits – kā taisnstūris. Tie abi attēlo cilindra formu.

Siluets ir viens apveida gadījums, kad apveids ir vienmērīgi aizpildīts, kad tam nav nekādas iekšējas struktūras (dzīvē tā ir ēna). Lai uztvertu siluetu, pietiek uztvert tā ārējo kontūru. Tradicionāli siluets ir melns uz balta fona vai balts uz melna fona.

Laukums ir norobežota plaknes daļa. Vai laukumam ir forma vai apveids? Par to ir dažādi viedokļi: Itens apveida apzīmēšanai lieto jēdzienu “forma”, bet, runājot par trīsdimensionālu formu, saka “apjomīga forma” (Иттен, 2001). Betija Edvardsa (*Betty Edwards*) nelieto ne formas (*form*), ne apveida (*shape*) jēdzienu. Viņa uzsver, ka, mācoties zīmēt, pietiek ar laukuma (*space*) uztveri, kurš ir divdimensionāls, plakans tēls zīmējuma plaknē. Jēdzienu “forma” viņa lieto, runājot tikai par zīmējuma virsmu – pozitīvās formas, negatīvās formas, kas parādās tikai zīmējumā, ēnu forma, respektīvi, viņai nepastāv jēdziens “apveids” (Edwards, 1999).

Krāsa ir vissubjektīvākais vizuālais elements, ko katrs cilvēks uztver atšķirīgi un tikai vizuāli. Krāsa ir pirmā, kas iedarbojas uz skatītāju, vērojot gleznu. Mācoties krāsas, tās tiek uztvertas, atšķirtas no citām, nosauktas, noteikts to sastāvs (ģimenes piederība), uzjauktas un izmantotas kādas nozīmes paušanai.

Telpa ir pretstats formai. Telpas jēdzieni: *augstāk–zemāk, tuvāk–tālāk, vienā attālumā (telpas dziļumā), dziļums, priekšā–aiz, horizonts, augsts un zems horizonts, priekšmeta pamatne, ainava, interjers, priekšplāns, tālais plāns.*

Laukuma aizpildījums – pilns, biezs, blīvs, tukšs, daudz brīvas vietas, vienmērīgs, nevienmērīgs.

Proporcijas – objekti lieli vai sīki, daudz vai maz objektu, vai viens, lieli un daudz, liels un viens, mazi un daudz, mazi un daži, vienāda izmēra vai atšķirīgi.

Statika–dinamika – objekti izvietoti taisni, slīpi, šķībi, horizontāli, vertikāli, diagonāli, krustām šķērsām, kārtīgi, nekārtīgi, brīvi.

Publicitātes foto

Ritms – vienmērīgi, nevienmērīgi, lēkājoshi, plūstoši, regulāri, neregulāri.

Kontrasts – pretstati vai līdzības (krāsā, formā, virzienā, tumši gaišajās attiecībās), galvenā izcelšana ar kontrasta palīdzību.

Tekstūra – laukuma aizklājuma veids, ilūzija par fakturētu virsmu. Tā var būt kā dekoratīva – stilizēta, tā arī no dabas pētīta. Pamatā teksturējumu rada ar dažāda veida līnijām, vērojot un mainot līniju biezumu, virzienu, atstatumu starp tām (ritms).

Krāsu mācība: krāsu saskaņošanas principi

Kāpēc bērnam jāmacās krāsu aplis?

Kā bērnam viegli apgūt krāsu teoriju?

Krāsa ir dzīve, jo pasaule bez krāsām šķiet mirusi.

Tā kā liesma rada gaismu, gaisma rada krāsu.

(Johannes Itens)

Mūsu redze pasauli redz krāsainu, īpaši bērni to uztver ļoti kontrastaini un spilgti. Tādēļ viņi savā mākslinieciskajā darbībā izmanto kontrastainas un tīras krāsas. Ja ar pieejamajiem materiāliem šo kontrastu nevar iegūt, bērns ņem melno krāsu, jo melnās krāsas laukumi uz baltā papīra lieliski kontrastē un bērns ir sasniedzis savu mērķi – saule ir spilgta! Līdz ar to skolotājam un vecākiem rodas satraukums, par bērna psiholoģisko veselību. Atceramies, ka bērns spilgti vēlas izteikties par savu pieredzi. Bērns, paskatoties uz saulīti, iespējams, būs to ieraudzījis melnu, ne dzeltenu. Tas, ka saulīte ir dzeltena, bērnam iestāta pieaugušais, turpinot tradīciju mācīt bērnam jēdzienus – saulīte ir dzeltena, zāle – zaļa, debesis – zilas, koku stumbri – melni vai brūni. Ja bērnam tas tiek iemācīts, viņš vairs nejūt vajadzību ne pētīt, ne atklāt lietas un to īpašības. Un tā – bez uztveres jūtīguma un aizvērts visam jaunajam – cilvēks dzīvo savu dzīvi pārliecībā, ka viss ir zināms.

Pamatojoties uz šo viedokli, būtiski pievērst bērna uzmanību dažādu spilgtu krāsu niansēm, piemēram, cik dažādi var būt zaļie toņi, vērojot koku lapotnes; pļavas – dzeltenīgas un zilgas. Pētot mākslinieku radītos gleznojumus, skolotājs pievērš uzmanību krāsu salikumiem, krāsu toņu daudzveidībai. Pievēršot bērna uzmanību krāsu daudzveidīgajai izteiksmībai, bērns attīsta vizuālo uztveri, bagātina radošās darbības pieredzi.

Bērna pieredze krāsu jaukšanā un priekšstati krāsu teorijā nepieciešami, lai mērķtiecīgi īstenotu savu ideju/ieceri ar glezniecības materiāliem (“Skola 2030”). Tas nozīmē, ka bērnam ir jāzina, kuras būs tās krāsas un to salikumi, lai uzgleznotu baidīgo mežu tumšā naktī, neganto rudens vēju, kurš posta kokus, zemenes vecmāmiņas dārzā tā, lai būtu sulīgas un saldas, saulrietu pie jūras, lai būtu jūtams vakara miers.

Tas nozīmē, ka bērniem par maz zināt tikai pamatkrāsas un prast tās nosaukt, nepieciešamas plašākas zināšanas par krāsu likumsakarībām. Bērnam nepieciešams gūt krāsu

jaukšanas pieredzi, tāpēc skolotājs iepazīstina ar krāsu jaukšanas paņēmieniem, to klasifikāciju, lai bērns zinātu, kuras krāsas savstarpēji jaucot, rodas tāds vai citāds tonis.

Ja bērns jauks krāsu bezmērķīgi, tikai priecāsies par pašu procesu, būs laimīgs, viņš nekādu pieredzi negūs. Skolotājam vēlams pievērst bērna uzmanību mērķtiecīgai darbībai, nosakot spēles noteikumus. Konkrētā krāsu uzdevumā bērns apjautīs krāsu sadarbības iespējas un rezultātu.

Iepazīstinot bērnus ar krāsu teorijas likumsakarībām, vajadzētu skaidrot, ka teorētiski krāsas tiek iedalītas krāsainās un nekrāsainās.

Ahromatiskās (nekrāsainās) krāsas

Publicitātes foto

Ahromatiskās krāsas kārtu sistēmā, ko sauc par *krāsu skalū*: baltā un melnā krāsa. Savstarpēji tās sajaucot, iegūst visu tonālo pakāpju (tumši gaišā attiecība) ahromatiski pelēkos krāsu tonus.

Hromatiskās krāsas

Apkārtējo pasauli mūsu redze uztver krāsainu. Atkarībā no apgaismojuma katru krāsu varam uztvert gan kā tumšu vai gaišu, gan kā siltu vai vēsu. Gleznojumā to iespaido arī blakus noliktās krāsas spēks. Lai mērķtiecīgi un jēdzīgi bērns gūtu pirmo priekšstatu par glezniecību, spētu mērķtiecīgi īstenot savu ieceri materiālā, viņam nepieciešams iepazīties ar *krāsu apli*, bet skolotājam – to zināt, jo šī krāsu sistēma palīdz noteikt, kura krāsa kurai jāpiejauc, lai tā kļūtu siltāka, kura – lai kļūtu vēsāka; kura, lai kļūtu tumšāka; kura – gaišāka; kura krāsa kurai ir pretkrāsa, lai darbā radītu košu un dzirkstošu gleznojuma noskaņu: saules spožumu vai svētku jampadraci. Vērojot mākslinieku gleznotos darbus, mēdz teikt, ka glezna ir krāsā skanīga, tīra, svaiga utt., ko sauc par glezniecisko vērtību.

Johana Valtera gleznā redzama dzidra un saulaina vasaras diena. Kopējais krāsu tonējums ir silts, bet visas krāsas nav tikai siltas. Tieši tāpat arī visas krāsas nav tikai tumšas vai gaišas, bet ir to attiecības: tumšāki un gaišāki laukumi. Tieši tāpat ir arī ar kontrastkrāsu: dzeltenai gaismai blakus nolikts violets tonis (priekšplānā sieviete baltā tērpā; skat. Johans Valters. *Tirgus Jelgavā*, 1897; pieejams: <https://www.delfi.lv/kultura/news/art/100-dargumu-makslas-muzeja-valtera-tirgus-jelgava.d?id=42973612>).

Lai to panāktu, gleznojot īstenojami 3 krāsu attiecību nosacījumi:

- tumši gaišā attiecība;
- silti vēsā attiecība;
- tonis–prettonis attiecība.

Kā skolotājam apjēgt šos nosacījumus, lai novērtētu bērna intuitīvo gleznojumu?

Zinot krāsu teoriju – krāsu apli, ir iespējams mērķtiecīgi īstenot savu iecerī gleznotā kompozīcijā. Johanna Iena radītā krāsu sistēma, sakārtota aplī, ir pamats modernai krāsu teorijai un glezniecības praksei (Иттен, 1961; 2001). Tajā iekļautas spektrālās krāsas – pamatkrāsas: dzeltena, zila, sarkana. To novietojums veido vienādmalu trīsstūri.

Savstarpēji sajaucot divas pamatkrāsas, tiek iegūti pirmās pakāpes atvasinājumi: oranžais, violetais un zaļais. 2. pakāpes atvasinātās krāsas atrodas starp pamatkrāsu un 1. pakāpes atvasināto krāsu.

Publicitātes foto: J. Itens. Krāsu sistēma, 1961, 2001

Tumši gaišā attiecība. Dalot apli horizontāli caur centru, augšā būs gaišās krāsas, apakšējā daļā – tumšās.

Silti vēsā attiecība. Dalot apli vertikāli caur centru, pa labi būs asociatīvi vēsās krāsas, pa kreisi – siltās.

Tonis–prettonis attiecība. Velkot asi caur centru, var atrast katram tonim pretī novietoto toni – prettoni. Pamatā ir 3 prettonu pāri: *dzeltens–violets; zils–oranžs; sarkans–zaļš.*

Publicitātes foto

Pēc tradīcijas skolotāji piedāvā bērniem krāsu teorētiskās lietas iepazīt, rosinot krāsot varavīksni. Tas nav korekti, jo tā ir dabas parādība, un saskaņā ar kompetenču pieejas filozofiju, kur lietas apgūstamas reālā dzīves situācijā, tā ietverama ainavas kompozīcijā kā brīnums, kurš mums raisa dziļu emocionālu pārdzīvojumu. Pateicoties šai kompleksai ķermeņa spējai, mums ir iespēja vērot un brīnīties par pasauli.

Krāsu uzdevumi – krāsu saskaņošanas principi

Lai bērni justos droši gleznošanas procesā, skolotājs piedāvā konkrētu krāsu uzdevumu, kas atbilst dzīves situācijai, idejai un mērķim.

Vienas krāsas dažādas nianšes

Dzeltenais koptonis, sarkanais, zilais, zaļais, violetais vai oranžais koptonis.

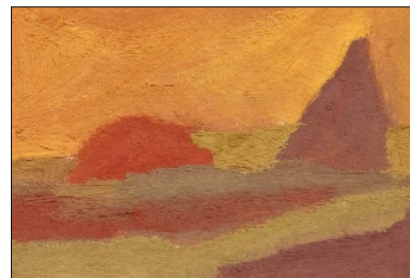
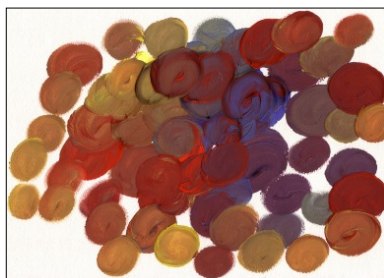

Publicitātes foto: dzeltenais koptonis. R. Pērle, 1916

Krāsaini brūnais uzdevums

(Dzeltenais + zilais) + sarkanais = 15 dažādi brūnie toņi (dzeltenīgi, oranžīgi, sarkanīgi, violeti, zilgani, zaļgani brūnie toņi).

Sajaukt uz paletes (A4 kabatiņas), fiksēt uz papīra pēc iespējas vairākas toņa nianšes.

5–6 gadus vecu bērnu darbi. D. Kalējas-Gasparovičas foto

Hromatiski (krāsaini) pelēkais uzdevums

(Dzeltenais + zilais + sarkanais) = dubļi + baltais = hromatiski pelēkais = 15 dažādi toņi (dzeltenīgi, oranžīgi, sarkanīgi, violeti, zilgani, zaļgani pelēkie toņi).

Sajaukt uz paletes (A4 kabatiņas), fiksēt uz papīra pēc iespējas vairākas toņa nianses.

5–6 gadus vecu bērnu darbi. D. Kalējas-Gasparovičas foto

Krāsaini baltais uzdevums

Apkārtējā pasaulē, pateicoties gaismai, visi krāsu toņi ir krāsaini, arī tās lietas un parādības, kuras mēdz saukt par baltām (attēlos redzams, ka sniegs un pūpolītis nav balts, bet ir krāsains). Pamatkrāsas un 1. pakāpes atvasināto krāsu balinājumi ar balto krāsu.

Uzmanību! Balināt tikai vienu krāsas toni, nosakot bērnam spēles noteikumus.

D. Kalējas-Gasparovičas foto

Gleznojums kontrastkrāsās

Tā kā pastāv 3 prettoņu pāri: *dzeltens–violets*; *zils–oranžs*; *sarkans–zaļš*, tad iespējams radīt 3 kontrastainas kompozīcijas.

5–6 gadus vecu bērnu darbi. D. Kalējas-Gasparovičas foto

Kad radīts priekšstats par krāsu teorētiskajām nostādnēm un gūta krāsu jaukšanas pieredze, tad var mērķtiecīgi gleznot ar iekšēji/ārēji izvirzītu mērķi, piemēram, saskaņojam krāsu tā, lai būtu

- saldi, skābi, rūgti, pūderīgi utt.;
- mīļīgi, drastiski, trokšņaini, miegaini, trakulīgi, majestātiski, klusi utt.;
- kā ballītē, kā tirgū, kā zobārsta kabinetā, kā priežu mežā pie jūras utt.

2.3. Mākslas veidi un izteiksmes līdzekļi

Glezošana – tehnisko paņēmienu daudzveidība.

Emocionālā ekspresija

Gleznājuma izteiksmību var panākt ne tikai ar krāsu un to attiecībām, bet arī ar triepienu daudzveidību.

Bērni pamatā (tieši tāpat kā profesionālajā glezniecībā) laukumus aizklāj ar ekspresīvu (t. i., dzīvelīgu, kustīgu) triepienu, kur roka strādā ar dažādu ātrumu (ātrāk un lēnāk); dažādu spēku (smagāk un vieglāk); dažādos virzienos (uz augšu, leju, pa labi, kreisi, slīpi) un veidos (virpuļoti, taisni, lauzīti). Tātad nekas netiek krāsots, kā tas bieži tiek novērots praksē.

Saskaņā ar teorētiskajām nostādnēm ekspresija parādās tad, kad cilvēki ir patiesi – paši, top atvērti un nepieliek milzu spēku mērķa sasniegšanā, tā ir zemapziņas vai arī nepilnīgas apziņas darbība (Vidnere, 1999). Svarīgi ir atklāt, ka gleznojot cilvēks izjūt pasauli un sevi tajā, nevis reproducē citu cilvēku/skolotāja iemācītas lietas. Uzmanība ir jākoncentrē uz gleznošanas procesu un izjūtām tajā, viņš izjūt, kā emocijas atspoguļojas triepienu veidos un ritmos, to tempā un spēkā.

Vienkārši spēlējoties ar formu un krāsu, tiek atbrīvota enerģija un iztēle (Vidnere, 1999). Šo pieeju ir uzsvērusi Edvardsa, kā piemēru minot vienu no renesanses laika dižākajiem māksliniekiem Leonardo da Vinči, kurš ievērojis ekspresijas principu – pirms zīmēšanas attīrījis garu un ķermeni. Mākslinieks pirms darba procesa veicis dažādus roku vingrinājumus, lai līnija zīmējumā rastos ekspresīva un pats zīmējums būtu izteiksmīgs (Эдвардс, 2000).

Pirmsskolā, bērnam gleznojot, uzmanība tiek virzīta no ārējās pasaules izziņas uz iekšējās pasaules atklāsmi. Process ir atklājumu pilns, dinamisks, bet arī pietiekami meditatīvs. Lai bērnam attīstītu telpas izjūtu, kas ar laiku atspoguļosies gan bērna runā, gan atmiņā, vēlams gleznošanas darbam piedāvāt dažāda izmēra un formas pamatlaukumus. Dažādība attīstīs bērnam elastību reaģēt uz izaicinājumam un īstenot savu ideju neordinārā laukuma izmērā un proporcijā. Bērniem var piedāvāt liela izmēra laukumus, kur gleznojumi jāveic grupā. Šādi darbojoties, tiek attīstītas komunikācijas prasmes, jo bērniem jāvienojas par kopīgas kompozīcijas radīšanas nosacījumiem, jārēķinās ar sadarbības partnera viedokli, jāievēro robežas, kuras neapzinoties nosaka paši bērni.

Lai bērna uzmanību novirzītu uz gleznojuma krāsainību, vēlams piedāvāt gleznot uz melna papīra vai tumšas krāsas pamatnēm. Ja skolotājs piedāvā bērnam gleznot uz krāsainiem papīriem, ne baltiem, tad gleznošanas procesā bērns atraisās jūtīgai ekspresijai. Katrs triepiens, uzlikts uz pamatnes, krāsa savstarpēji sadarbojas ar pamatnes krāsas toni, radot bērnam vienotas kompozīcijas izjūtu, priekšstatu par glezniecības vizuālajām vērtībām (Kalēja-Gasparoviča, 2019).

Individuālā ekspresija mākslā nozīmē, ka darbojoties uzmanība tiek koncentrēta uz ķermenisku kustību, akcentējot pašu gleznošanas procesu, kur darbība ir vērtība. Šī procesa rezultātā rodas glezniecības vērtības, rotaļīgi triepieni, likti ar dažādu spēku, dažādos ātrumos, virzienos un veidos. Ķermenim fiziski iesaistoties: roka kustas ne tikai plaukstas locītavā, bet atbilstoši triepiena un laukuma izmēram, mainās rokas vēziena amplitūda – roka strādā elkoņa un plecu locītavā, kas bērniem īpaši attīsta gan sīko motoriku, gan koordināciju, gan orientāciju laukumā.

Ekspresīva gleznošana ir darbošanās ar krāsu bez jebkāda dziļāka pamatojuma vai tālāka nolūka: triepieni kustībā, bakstīšana, pilināšana, laistīšana, krāsu sviešana utt. Ekspresīvi gleznojot, netiek izmantotas skices, tas ir spontāns impulss, jo darbi top lielā tempā, tas ir nevis ilgstošu pārdomu rezultāts, bet kaut kas līdzīgs pēkšņam izvirdumam.

Ekspresīvās glezniecības pazīmes:

- bērnišķīga vienkāršība – spēlēšanās ar krāsām bez slēptas domas, gūstot prieku no paša procesa,
- horeogrāfija – gleznošanas tehnika maina ierastos gleznošanas žestus, iesaistot procesā ne tikai rokas, bet arī visu ķermeni, kura straujās kustības atspoguļojas uz gleznas virsmas.

Bērni gleznojot īsteno gan individuālo ekspresiju, gan krāsu nianšu bagātību, gan intuitīvi saliek krāsu attiecības tā, ka gleznieciskās vērtības rodas organiski. Gleznojot laukums tiek aizklāts ar triepieniem. Problēma tā, ka skolotājs, apveltīts ar šauru priekšstatu un zināšanām vizuālajā mākslā, novirza bērnu no glezniecības procesa, liekot viņam “krāsot” rūpīgi un glīti, nepārkrāsot pāri zīmējuma līnijai, krāsot vienmērīgi. Bieži tiek tērēts laiks “fona” izkrāsošanai. Tādā veidā skolotājs aizver bērnu jebkurai radošumam, koncentrējot uzmanību uz amatniecības prasmēm un iemaņām.

Grafika – ekspresīvs zīmējums, materiāli, tehnikas, tehniskie paņēmieni

Ekspresīva zīmējuma pamatā ir individuāla spontāna ekspresija. To nodrošina uzdevumi, kuri vērsti uz relaksētu, neapzinātu mentālo darbību, ļaujot darboties ķermenim.

Bērns ar zīmējuma palīdzību stāsta par lietām un notikumiem, turpretī pieaugušais vēlas zīmējumā attēlot lietas un notikumus pēc būtības. Pašmērķīgas rīcības vienkāršākais piemērs ir bērna rotaļa (Sakr, 2019). Rotaļājoties notiek arī zīmēšana, kurā bērns mācās izzināt lietas un

parādības, vizuālo valodu un atskārst, ka pasaule ir tik daudzveidīga! Izzinājis bērns to apliecina savā zīmējumā. Lai bērna meistarība augtu, jāpievērš uzmanība šādu uztveres spēju attīstībai, kuras nepieciešamas zīmēšanai:

- apveida malu (robežu) uztverei;
- laukumu un formu uztverei;
- laukumu lielumu attiecību uztverei (proporcijai);
- gaismas un tumsas (ēnas) uztverei;
- veseluma uztverei (Edwards, 1999).

Attiecībā uz bērna attīstību minētās uztveres spējas būs nepieciešamas visā dzīvē, ne tikai vizuālās mākslas mācību jomā. Tas attiecināms uz tādām caurviju prasmēm kā kritiskā domāšana un problēmrisināšana, jaunrade un uzņēmējspēja, pilsoniskā līdzdalība un pašvadīta mācīšanās, kur tā īstenojas kā spēja vadīt savu mācīšanos jebkurā dzīves situācijā, kontekstā (“Skola 2030”).

Zīmējot, lai uztvertu formu, cilvēka acs vispirms atzīmē, tad saliek un strukturē daudzu formu veidojošo punktu izvietojumu telpā (punktu telpisko izkārtojumu). Tāda darbība ir līdzīga vājredzīga cilvēka pasaules uztveršanas veidam: ar galvas vai roku pirkstu kustībām tas apseko dotās figūras apveidu un tad, pamatojoties uz šiem sajūtu datiem, nospriež, ka viņa priekšā ir, teiksim, trijstūris. Viņa uzvedība atgādina tūristu, kas, atsaucot savā atmiņā visus nepazīstamajā pilsētā veiktā ceļa pagriezienus, secina, ka riņķo pa noslēgtu loku.

Ikdienā normāla acs neko tādu nedara. Parasti tā atpazīst formu acumirkli, respektīvi, uztver tās uzbūves kopējās likumsakarības. Uztverot redzamo apveidu, cilvēka acs izmēra un ieraksta atmiņā tā raksturīgāko punktu atrašanās vietas, to koordinātes redzes laukā (Архейм, 1994).

Lai bērns gūtu pēc iespējas bagātāku pieredzi, zīmēšanas darbiem vēlams piedāvāt un kopīgi izmēģināt dažādus grafiskos materiālus: grafitu un krāsu zīmuļus, eļļas krītiņus un pastelkrītiņus, ogli, dažāda izmēra flomāsterus, pildspalvas; iepazīt dažādus instrumentus – otu, niedrīti, koka skaidu vai skalu u. c., to satvērienus un tehniskos paņēmienus – zīmēšanu ar zīmuļa galu un sānu, dažādus piespiedienus. Katrs no tiem atstāj vizuāli atšķirīgas pēdas uz papīra lapas, kuras savukārt stāsta par atšķirīgām dzīves situācijām un noskaņām: ziemas ledaino vēju zīmē ar krītiņa kantīti, lai līnija rastos griezīga; mākoņu aitiņas zīmē ar krītiņa sānu, lai līnija būtu pūkaina.

Zīmējot lineāru zīmējumu, skolotājs dažādo vingrinājumus, pievēršot uzmanību līniju

- virzienam – vertikāls, horizontāls, diagonāls, slīps, paralēls;
- veidam – taisnas, liektas, lauztas līnijas;
- izmēram – platas, šauras, garas, īsas līnijas;
- piespiedienam – spēcīgas, vieglas, ātras, lēnas līnijas;
- raksturam – maigas, asas, vienmērīgas, plastiskas, mainīgas, izjustas, cietas utt.

Zīmējot tēlus un veicot dažādus izpētes vingrinājumus, skolotājs pievērš bērna uzmanību tēla apveida izteiksmībai:

- formas stāvoklim (virzienam) – slīps, stāvs, horizontāls utt.;
- izskatam – ģeometrisks, dabisks, regulārs, neregulārs, cilindrisks, stūrainis, noapaļots, slēgts, atvērts, kompakts, ažūrs, vienkāršs, salikts utt.;
- raksturam – maīgs, koķets, plīvojošs, saspīests utt.

Bērnam kopā ar skolotāju runājot par (analizējot) formu daudzveidību, attīstās emocionālā formas uztvere – domāšana salīdzinājumos, kopformas un detaļu samēru (proporcijas) izjūta.

Rokas vingrinājumi. Daudzveidīga līnija, tekstūra. D. Kalējas-Gasparovičas foto

Kolāža, veidošana – materiāli, tehnikas un tehniskie paņēmieni

Eiropas mākslā kolāžu ieviesa kubisma pārstāvji. Mākslas darbu rada, pie darba virsmas (kartona, īpaši sagatavota audekla) pielīmējot dažādus materiālus un priekšmetus, kuri no pamatnes atšķiras ar faktūru vai krāsu: avīzes, tapetes, auduma gabaliņus, koku, mūsdienās arī plastmasu. Izmantoja arī ar krāsu sajauktus pelnus, zāģu skaidas, smiltis – tika radīti efekti, kas iedarbojas ne tikai uz redzi, bet arī uz tausti. Kolāžu var papildināt ar jebkuru tehniku – akvareli, tušu, guašu u. c. Kolāžu veido, lai radītu pārsteiguma efektu, saasinātu mākslas darba uztveres pakāpi.

Baltā kolāža. Elza, 5 gadi. D. Kalējas-Gasparovičas foto

Kaķis meklē mājas. Kolāža. Jēkabs, 6 gadi. D. Kalējas-Gasparovičas foto

Kolāžā (2D forma) ir apveids, kurš pēc izskata var būt asimetrisks, liels, siluets, simetrisks, salikts, vienkāršs, kompakts, izstiepts, ķeburains, ģeometrisks, dabisks, mazs, mozaīkveida.

Aplicējot izgriezumus, laukumus un tēlus un spēlējoties ar tiem, kombinē uz pamatnes. Skolotājs pievērš bērna uzmanību kompozīcijas un tēlu izteiksmībai:

- stāvoklim (virzienam) – slīps, stāvs, horizontāls utt.;
- izskatam – ģeometrisks, dabisks, regulārs, neregulārs, cilindrisks, stūrainis, noapaļots, slēgts, atvērts, kompakts, ažiurs, vienkāršs, salikts utt.;
- raksturam – maigs, koķets, plīvojošs, saspīests utt.

Bērnam kopā ar skolotāju runājot par (analizējot) formu (apveidu) daudzveidību, attīstās emocionālā formas uztvere – domāšana salīdzinājumos, kopformas un detaļu samēru (proporcijas) izjūta.

Lai sekmētu bērna orientēšanos telpā, kolāžas uzdevumos vēlams pievērst uzmanību kompozicionālajām variācijām – kombinatorikai (Hibnere, 2000). Tie ir vingrinājumi, kur kolāžas elementus izvieto vienā plaknē – blakus, zem, virs, augstāk, zemāk; tuvākais aizsedz tālāko; tuvāk – tumšāks, tālāk – gaišāks.

Empīriski pētot, kā bērns rada kompozīciju, kā sakārto kompozīcijas elementus vienotā veselumā, redzams, ka bērns intuitīvi, viegli un rotaļīgi saliek šos elementus tā, ka kompozīcijai ir harmonija – līdzsvars.

Teorētiski, runājot par kompozīciju un tās principiem, tad vadošais ir līdzsvars. Neatkarīgi no tā, kā objekti izvietoti lapā – vidū, vienā malā vai ārpus formāta u. c. –, kompozīcijas elementu īpašību pretstati ir tie instrumenti, kuri rada līdzsvara sajūtu. Skolotājam vēlams to respektēt, jo simetrija nav vienīgais kompozīcijas saskaņojuma veids, kuru kā vienīgo un pareizo iespējamību uzspiež bērnam. Bērns intuitīvi jūt kompozīciju, to pats variē, spēlējas un līdzsvaro. Tāpēc amorāli ir bērnam norādīt, ka *puķītes vajadzētu lielākas, kur tādas sīciņas!* Pārsvārā skolotāji uztraucas, ka *viss salīmēts vienā lapas malā vai ārpus tās*. Tas ir kompozicionāli korekti, jo tā tiek parādīta dzīves situācija, kuru katrs no mums ikdienā piedzīvo: piemēram, *telpas siena un durvis tās galā, pa kurām iziet suns – aste vien redzama*. Dzīve? Jā. Un šo mirkli nav iespējams citādi attēlot, kā tikai tā! Otrs piemērs: divas viena izmēra

kompozīcijas, kur uz vienas lapas uzlīmētā krēsla forma maziņa, bet otra – liela. Kāda atšķirība? Vienā gadījumā – telpa ir liela un skatītājs stāv tālu no šī krēsla. Otrajā gadījumā – tuvu krēslam, bet nevar noteikt, cik liela ir telpa. Kura tad ir pareiza, kura nepareiza kompozīcija!?

Līdz ar to skolotājam vēlams atcerēties, ka kompozīcijas principi darbojas visur, ne tikai mākslā, bet arī ikdienas dzīvē – mājās, klājot galdu viesībām, iekārtojot mājokli, sevi ietērpjot un frizējot, ierīkojot dārzu un kārtojot ziedus vāzē. Arī vizuālajā mākslā – gleznojot, zīmējot, veidojot vai dizainā un tehnoloģijās šujot, tinot, sienot vai vijot.

Kompozīcijas līdzsvars – līdzsvaro ar pretstatiem.

Kompozīcijas dažādi formāti – kvadrāts, aplis, taisnstūris (vertikāls un horizontāls), josla, dažādi izmēri – liels, mazs, vidējs.

Objektu (kompozīcijas elementu) izvietojums lapā – vidū, malā, stūrī, augšā, apakšā, vienā rindā, pa apli, vienmērīgi pa visu formātu, izejot ārā no formāta, simetriski, asimetriski.

Veidošanā formu nosaka izteiksmes līdzekļu kopums, ar ko tā iedarbojas uz skatītāju. Mākslas darba formai piemīt kāda nozīme – tā norāda uz kaut ko vairāk, ne tikai pati uz sevi, tā izsaka mākslas darba saturu.

Forma (3D)

- Nosaukums: cilindrs, lode, kubs, piramīda, konuss.
- Radīšana: konstruēta, modelēta, veidota.
- Īpašības: savērpta, sagriezta, dabiska, organiska, sadrupusi, stingra, izplūdusi.
- Materiāli: plastilīns, māls, plastika, sāļā mīkla, papīra masa.
- Tehniskais paņēmieni: viļāt, virpināt (ar abām rokām sinhroni, lai bērnam attīstītos koordinācija; maina paņēmieni – gan uz paliktņa, gan abās plaukstās), bakstīt (faktūra), stiept, placināt utt.

TERMINI

Kompozīcija (no latīņu val. *compositio* – ‘sastādīšana, sacerēšana; salikums’) – mākslinieciskās formas elementu estētisks sakārtojums veselumā, kas balstās uz darba idejisko ieceru. Kompozīcijas principi: vienotība, ritms (lauzts, plūstošs, regulārs, neregulārs utt.), dominante un akcents, līdzsvars, statika/dinamika, kontrasts, proporcijas (liels/mazs, pieblīvēts/tukšs, daudz/maz), kompozīcijas centrs (izcelt galveno).

Krāsa – saistviela, pigments, laukums, klasifikācija, pamatkrāsa, papildkrāsa, atvasinātā krāsa, tonis, nokrāsa, silta, vēsa, dziļa, bāla, spoža, netīra, intensīva, pasteļtonis, tumša, zemes, gaiša, koptonis/palette, lauza, pustoņi, nianse, kontrasts, attiecības: silti vēsās, tumši gaišās, tonis/prettonis.

Krāsu teorija – klasifikācija, pamatkrāsas, atvasinātās krāsas, kontrastkrāsas, pasteļtonis, pustoņi, tonis, nokrāsa, nianse, koptonis.

Vizuālā valoda – zīmju valoda, kur ar māksliniecisko izteiksmes līdzekļu palīdzību autors darbā izsaka savu ideju.

UZDEVUMI

1. uzdevums

- Radīt fotokatalogu, pētot daudzveidīgas krāsas dabā.
- Nofotografēt koku stumbru fragmentu tuvplānus (10 dažādas krāsas).
- Nofotografēt 5 dažādus zaļumus (tuvplāni – krūmi, zāle, koku lapotne).
- Nofotografēt ziedošo balto ziedu tuvplānus (5 gab.).

2. uzdevums

Krāsaini brūnais uzdevums

(Dzeltenais + zilais) + sarkanais = 15 dažādi brūnie toņi (dzeltenīgi, oranžīgi, sarkanīgi, violeti, zilgani, zaļgani brūnie toņi).

Sajaukt uz paletes (A4 kabatiņas), fiksēt uz papīra.

* Krāsa pirms lietošanas ir ar kociņu jāizmaisa un ar kociņu jāizņem un jāuzliek uz paletes.

* Paleta ir A4 kabatiņa, kurai ievietots balts papīrs. Pēc gleznošanas papīru izņem un nospiež pāri palikušo krāsu. Nospiedumu var izmantot nākamajām kompozīcijām.

3. uzdevums

Hromatiski (krāsaini) pelēkais uzdevums

(Dzeltenais + zilais + sarkanais) = dubļi + baltais = hromatiski pelēkais – 15 dažādi toņi (dzeltenīgi, oranžīgi, sarkanīgi, violeti, zilgani, zaļgani pelēkie toņi).

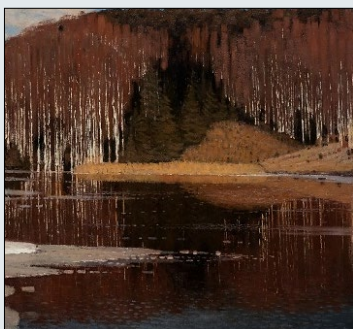
Sajaukt uz paletes (A4 kabatiņas), fiksēt uz papīra.

4. uzdevums

Sameklēt mākslas darba reprodukciju (var arī darba fragmentu) vai nu brūnā, vai krāsaini pelēkā koptonī.

Ņemt sajauktos krāsu toņus (iepriekšējais uzdevums), apzīmēt ap šablonu un izgriezt aplišus, atlasīt un salīmēt tos krāsu toņus, kuri redzami mākslas darba reprodukcijā (var izmantot tās fragmentu).

Darīt to uz melna papīra.

D. Kalējas-Gasparovičas foto. Uzdevumam izmantots V. Purviša gleznas fragments

Refleksija

- *Kāds bija process?*
Darbojos ātri/lēni, apdomīgi/bezrūpīgi, saspringti/atraisīti ...
- *Ko darījāt pirmo reizi vai citādāk nekā parasti?*
Pirmo reizi vai citādāk darīju ...
- *Ko atklājāt?*
Es atklāju ...
- *Kas radās viegli?*
Viegli bija ...
- *Kas pārsteidza?*
Mani pārsteidza ...

PAŠPĀRBAUDES JAUTĀJUMI

- Kāpēc bērni zīmē?
- Kā saprast bērna zīmējumu?
- Kā attīstās bērna zīmētprasme?
- Kas kopīgs bērna zīmējumam ar mākslu?
- Kas ir vizuālā valoda?
- Kādi ir vizuālās mākslas izteiksmes līdzekļi?
- Kāpēc bērnam jāmacās krāsu aplis?
- Kā bērnam viegli apgūt krāsu teoriju?

3. NODAĻA

Vizuālās mākslas mācību procesa plānošana saskaņā ar bērna vajadzībām un vadlīniju prasībām

3.1. Jēgpilna nodarbība bērncentrētā un kultūrorientētā mācību procesā

Kā skolotājam vadīt nodarbības, lai varētu īstenot vadlīnijās noteiktās prasības?

Lai bērnam dabīgi piemītošo spēju būt darbīgam, radošam un pētošam skolotājs varētu jēgpilni izmantot savā pedagoģiskajā procesā, lai šī spēja netiktu apslāpēta, tad šī bērna darbošanās, konkrēti, pašizpaušme, mērķtiecīgi jāvada (“Skola 2030”).

Mainās pedagoģiskās darbības uzsvāri, mainās pieeja tam, kā skolotājs vada mācību procesu un sadarbojas ar bērnu, nodrošinot mērķtiecīgi virzītu procesu, atlasot un piedāvājot holistisku mācību saturu.

Skolotājs, virzot bērna pašizpaušmi, rosina, pievērš bērna uzmanību, piedāvā, ieinteresē, respektē, darbojas kopā ar bērnu, aktualizē, izvirza spēles noteikumus, plāno un atbalsta, uzklausa un kopā ar bērnu reflektē par procesu un māksliniecisko darbu (“Skola 2030”).

Bērnam mākslinieciskās darbības motivācija nav darboties “kā māksliniekam” vai radīt mākslas darbu. Viņam pat nav svarīgi darbu izstrādāt prasīgi un meistarīgi. Mākslinieciskam darbam ir vērtība, ja tas veikts atbilstoši kādai mākslas funkcijai (mērķim). Bērnam motivācija rodas, ja darbība ir saistīta ar viņa dzīves pieredzi un viņa cilvēciskajām vajadzībām. Visai vāja ir motivācija “lai būtu interesanti”, jo bērnam ir tik daudz iespēju interesanti pavadīt laiku arī ārpus vizuālās mākslas. Tāpēc ieteikums skolotājam – rūpēties nevis lai bērniem patiktu un būtu interesanti, bet **lai būtu jēgpilni, personīgi nozīmīgi un dzīves kontekstā svarīgi**.

Mācīšanās jēdziena komponentes – *emocijas, motīvi, interese, vajadzības* – pamato bērna mērķtiecīgu darbību savas pieredzes bagātināšanai, ko realizē mērķtiecīgi un radoši organizētā pedagoģiskā vidē ar skolotāja palīdzību, kas aktualizē pārdzīvojumu un motīvu, balstās uz aktuālām bērna vajadzībām (Выготский, 1991; Д. Леонтев, 1998; Špona, 2001). Šajā pašizpaušmes pieejā mācīšanās ir attīstības process, kas pārveido pieredzi un piešķir nozīmi un jēgu, un mērķtiecīgi organizētā mācību procesā ir svarīgi, kā mācīšanās vienā pakāpē vai kontekstā sagatavo mācīšanos jaunā pakāpē vai kontekstā (Best, 1992).

Skolotājs, plānojot jēgpilnu nodarbību, pārvalda augstas kvalitātes mācību nodarbības pazīmes:

- nodarbībā noris dzīve, nevis gatavošanās dzīvei;
- sekmējas bērna personības attīstība (mācības ir līdzeklis, bērna personības attīstība ir mērķis);
- skaidra izpratne par vēlamu rezultātu (kādu pieredzi bērns būs guvis, ko viņš zinās, prātīs, kādas vērtības veidos).

Vide un bērnam/skolotājam nepieciešamie materiāli ir sakārtoti, ir estētiski un labi pārskatāmi. Nodarbība ir organiska, loģiska, nevis samākslota – visi nodarbības komponenti, t. sk. vērtēšanas kritēriji, ir savstarpēji saistīti.

Radoša darbība ir jēgpilna, ja tā ir saistīta ar personīgi nozīmīgu mērķi: izzināt pasauli un sevi, lai būtu patiesi, lai uzzinātu, atklātu, saskatītu ko jaunu, apietu stereotipus, brīnītos.

Gatavojoties nodarbībai, skolotājam vajadzētu sev pajautāt:

- **Kā viss notiks?** Nodarbības norise, ierosināšana, darbošanās, atgriezeniskā saikne bērna un skolotāja sadarbībā.
- **Ko bērns apgūs?** Mācību jomas saturs/terminoloģija, likumsakarības, darbības, vērtības.
- **Kāds būs rezultāts?** Kā mainās bērna zināšanas, prasmes, vērtības, pieredze?
- **Kā to varēs redzēt?** Darbības rezultāts, vērtēšanas kritēriji un rādītāji.
- **Kāda jēga bērnam to visu darīt/mācīties?** Mērķis skolotājam, izzināmais jautājums bērnam.

Ja mērķis ir bērna **intelektuālā attīstība**, nodarbībā bērns izzinās, pētīs, uzmanīgi vēros, atklās, domās, analizēs, salīdzinās, klasificēs, sintezēs verbālu un vizuālu informāciju.

Nodarbības uzdevumi ir sekmēt izziņas spēju un domāšanas attīstību – radīt priekšstatu par likumsakarībām, pilnveidot prasmi vērot, analizēt, salīdzināt, mērīt, klasificēt, pētīt, eksperimentēt, pārbaudīt utt.

Skolotājs piedāvās mācību saturu – kā māksla palīdz izzināt pasauli (ieraudzīt jauno, iepriekš nepamanīto) un attēlot to (attēlot savu pieredzēto, pazīstamo un labi zināmo).

Izziņa ir kvalitatīva, ja tiek gūtas jaunas zināšanas, ieraudzīts kaut kas iepriekš neredzēts, apietu stereotipi.

Ja mērķis ir bērna **emocionālā attīstība**, tad bērns iejutīsies tēlā, emocionāli atsauksies, izjutīs noskaņu un interpretēs tēlu raksturu, radošajā darbībā izteiks savu vai kāda personāža pārdzīvojumu vai radīs noteiktu noskaņu.

Nodarbības uzdevumi ir sekmēt bērna iejušanās spēju attīstību, līdzpārdzīvojumu, empātiju, priekšstatu par emocionālo stāvokli, noskaņu un raksturu daudzveidību, prasmi tos nosaukt un izteikt mākslinieciskā darbībā.

Skolotājs piedāvās mācību saturu – kā māksla (mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi un estētiskās uztveres un jaunrades paņēmieni) palīdz izjust un izteikt saviļņojumu un līdzpārdzīvojumu (prieku, trauksmi, sajūsma, maigumu un citas emocijas).

Bērna mācīšanās rezultātu vērtēšanas kritēriji ir spēja nosaukt dažādus emocionālus stāvokļus un rast vizuālus līdzekļus to izteikšanai. Kvalitatīvs būs tas darbs, kurš izraisīs līdzpārdzīvojumu.

Ja mērķis ir bērna **radošuma attīstība**, tad nodarbības laikā bērns rotaļāsies, koncentrēsies, atbrīvosies, eksperimentēs, iztēlosies, spēlēsies ar dažādiem noteikumiem, konstruēs, modelēs, radīs neparastus risinājumus savos radošajos darbos.

Nodarbības uzdevumi ir nodrošināt bērna radošās darbības pieredzes bagātināšanos un sekmēt viņa radošo spēju un radošas personības īpašību attīstību.

Skolotājs piedāvās mācību saturu – kā māksla palīdz atrasties, spēlēties, radīt un attīstīt idejas.

Bērna darbības/mācīšanās rezultātu vērtēšanas kritēriji ir vieglums, elastība, oriģinalitāte, uzdrīkstēšanās, spontanitāte u. c.

Ja mērķis ir bērna **saziņas spēju attīstība**, tad nodarbības laikā bērns sensori un emocionāli uztvers mākslas darbus, pievērsīs uzmanību savām emocionālajām reakcijām, ja nepieciešams, parādīs to ar kustību un mīmikas palīdzību, izteiks radošajos darbos savas idejas un jūtas.

Nodarbības uzdevumi ir veidot izpratni par neverbālo saziņu, iepazīstot vizuālus izteiksmes līdzekļus, izmantojot vizuālo elementu un kompozīcijas daudzveidības iespējas.

Skolotājs piedāvās mācību saturu – kā māksla palīdz sazināties: saprast citu cilvēku (arī citu kultūru, laikmetu, cita vecuma cilvēku) vizuāli izteiktās domas un jūtas un kā izteikt savējās.

Bērna darbības/mācīšanās rezultātu vērtēšanas kritēriji ir radošo darbu izteiksmības mērķtiecīga pilnveide, spēja uztvert mākslas darbus no dažādiem skata punktiem.

Ja mērķis ir bērna **vērtību attīstība**, nodarbības laikā bērns pievērsīs uzmanību savam vērtību pārdzīvojumam, pamatos savu viedokli (kritiskā domāšana), iepazīs atšķirīgas kultūras un vērtību sistēmas, apliecinās noteiktas vērtības savos radošajos darbos.

Nodarbības uzdevumi ir pievērst uzmanību sociālām un kultūras vērtībām, iepazīt to nozīmes (ko nozīmē skaists/neglīts, varens, mīļš utt.), sekmēt vērtību pārdzīvojumu.

Skolotājs piedāvās mācību saturu – kā māksla palīdz apliecināt kultūras vērtības (ticību, brīvību, skaistumu, tikumību, drošsirdību, cieņu, mīlestību utt.).

Bērna darbības/mācīšanās rezultātu vērtēšanas kritēriji ir radošās darbības virzīšana (vizuālo izteiksmes līdzekļu, materiālu, tehnikas, darba gaitas, tēlu, skata punktu utt. izvēle) saskaņā ar noteiktām kultūras vērtībām (glezniecības pamatu jēgpilna iepazīšana, krāsu mācība, zīmēšanas izteiksmība, ekspresīvs zīmējums, tekstūras lietojums).

Ja mērķis ir bērna **pašregulācijas attīstība**, nodarbības laikā bērns pievērsīs uzmanību savam darbības/pašizpaušmes procesam: vingrināsies, izmēģinās un pilnveidos tehniskās prasmes utt., plānos un vērtēs, analizēs savu darbību un tās rezultātu.

Nodarbības uzdevumi ir apzināt savu darbību/mācīšanos, reflektēt par savu darbības procesu un rezultātu, atklāt individuālās spējas un vajadzības, sekmēt bērna pašapziņu un

atbildību par savu darbību. Skolotājs piedāvās mācību saturu – kā mākslā patstāvīgi īstenot savas izvēles, plānot, vingrināties, reflektēt, pašam kontrolēt savu motoriku un dažādas tehniskos paņēmienus, kā to visu darīt kopā ar citiem.

3.2. Ideju katalogs: mācību satura veselums

Pratību pamati (vadlīnijas): mākslas veidi un izteiksmes līdzekļi

Mērķtiecīgi izmanto mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus un kombinē tos.

Jēdzieni/vērtības: mākslas veidi – zīmējums, gleznojums, kolāža, veidojums.

Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi: krāsa (tīra, spilgta, pamatkrāsa, sajaukta krāsa, gaiša, tumša, sulīga, blāva utt.), līnija (plata, šaura, gara, īsa, taisna, liekta, laužīta, viļņaina, drebelīga), punkts, laukums (liels, mazs, izstiepts, ķeburains, apaļš, taisnstūra, vienkrāsains, raibs utt.), forma (vienkārša, salikta, noapaļota, stūrainā utt.), tekstūra (reta, blīva, svītraina, rakstaina utt.), kompozīcija (izvietojums augšā, apakšā, vidū, stūrī, rindā, pa visu lapu utt.).

Materiāli zīmēšanai (grafiskie), gleznošanai (gleznieciskie), veidošanai (plastiskie tēlniecības), kolāžai (aplikatīvie).

Darbības: zīmēt, gleznot, jaukt krāsas, uzklāt, kombinēt utt.

Nozīmīgums/vērtības: oriģinalitāte, brīvība, aizrautība, vieglums, izteiksmība, jūtīgums, iejūtība, atklājumi, raksturīgais, atšķirīgais, dekoratīvais, krāšņais.

I pakāpe: zīmē (glezno) dažādas līnijas, laukumus, formas un lieto krāsas radošajā darbā.

Tā kā grāmatas autore ir izstrādājusi metodisko līdzekli pirmsskolas mācību programmas īstenošanai “Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā”, tad piedāvātie materiāli, iespējams, stilistiski atkārtosies (“Skola 2030”).

Līnija

Bērns zīmē vertikālas, horizontālas, apļveida, īsas, garas, paralēlas, krusteniskas līnijas nenoteiktā laukumā, izvēloties dažādas krāsas, izmēra un formas lapas un virsmas.

Krāsa

Gleznojumā bērns rada kompozīciju pa visu laukumu uz krāsaina vai melna pamata

- ar pamatkrāsām, tās nejaucot, lai gleznojums būtu sulīgs, enerģisks, košs;
- ar vienu pamatkrāsu un balto krāsu (monohroms gleznojums), jaucot krāsas (tumšāk un gaišāk);
- ar divām pamatkrāsām, tās jaucot (dzeltens un sarkans; dzeltens un zils; zils un sarkans).

Kolāžā izmanto spilgtas, mierīgas, gaišas, tumšas krāsas papīru, kompozīciju radot uz melna vai krāsaina pamata.

Zīmējumā izmanto tumšas krāsas papīru pamatam un gaišas krāsas zīmuli.

Tekstūra un faktūra

Zīmējot maina rakstāmriķa satvēriena veidu atbilstoši vizuālajam mērķim un, iekļaujoties laukumā, virpina, punktē, švīkā, žagaro, radot svītrainu, punktētu, blīvu, caurspīdīgu, raibu, durstīgu utt. tekstūru.

Gleznājot ar otu vai pirkstiem, variē dažādus triepienus: baksta, virpina, ņukā, slauka, viļā utt., radot līdzenu, raibu, punktētu, fakturētu virsmu.

Veidojot rada dažādu priekšmetu virsmu nospiedumus plastilīnā, sāls mīklā, mālā, plastikā.

Rada kolāžu ar dažādu faktūru, izmantojot dažāda biezuma un dažādas faktūras papīrus, dažādi tos burzot, plēšot un krokojot, strādā uz melna vai krāsaina pamata.

Laukums un kompozīcija

Bērni griež un plēš dažāda izmēra un formas laukumus (lielus, mazus, izstieptus, nopaļotus) un līmē tos uz pamatnes, radot kolāžas kompozīciju (izvietojums pa visu lapu).

II pakāpe: zīmējot (gleznājot) variē līnijas, krāsas, tekstūras, formas un laukumus savā mākslinieciski radošajā darbā.

Līnija

Zīmē stāstošu grafisku kompozīciju par kādu piedzīvojumu, raksturojot objektus ar atbilstošām līnijām: garas, īsas, taisnas, liektas, viļņainas (viļņi, mākoņi), vertikālas (koku stumbri, zāle, stabi u. c.), horizontālas (ceļš, josla u. c.), apļveida (mušas lidojums, mākoņi, aitas vilna u. c.), īsas (lietus u. c.), garas (aukliņas, taciņas, stīgas u. c.), paralēlas (svītraina sega, tīģeris), krusteniskas (koku zari, ģeometrisks raksts u. c.), punktē.

Lineāro zīmējumu papildina ar dažādu teksturējumu. Ar mīmiku un kustībām, ja var, tad ar vārdiem raksturo līnijas un to radīto iespaidu, noskaņu (jautrs, nopietns iespaids; miegains, trakulīgs utt. noskaņa).

Krāsa

Bērns gleznājot piemeklē vai jauca krāsas, aizklāj laukumus uz krāsaina vai melna pamata: ar spilgtām krāsām, lai kompozīcija būtu spēcīga, grezna, krāšņa, bagātīga, koša; ar pamatkrāsām (tīri, divu prettonu salikumi), lai gleznojums būtu spilgts, kontrastains; ar niansētiem silto un auksto krāsu salikumiem, lai radītu saulainu un mājīgu vai svaigu un dzirkstošu, vai noslēpumainu noskaņu; piemeklējot dažādu objektu raksturīgās krāsas, piemēram, koka lapotne un pļava – zaļa, bumba – sarkana, autobuss – dzeltens utt.

Kolāžā izvēlas dažādu krāsu papīra kombinācijas tā, lai būtu koši vai miglaini, skaļi vai klusi, saldi vai skābi, silti vai auksti.

Forma, apveids

Bērns zīmējumā, gleznojuma, aplikācijā vai veidojumā kombinē objekta formu, savienojot detaļas saskaņā ar savu pieredzi. Nosauc attēloto objektu un atsevišķas tā detaļas. Spēlējoties bērns savieno dažādas formas laukumus, radot asprātīgus objektus. Saskata dažādu objektu apveidus spontānā gleznojuma, zīmējumā.

Tekstūra un faktūra

Zīmējot, gleznojot, aplicējot, veidojot bērns aizklāj laukumus ar dažāda rakstura tekstūru – svītrainu, rūtainu, punktainu, raibu, puķainu utt., lai būtu dekoratīvi, vai pastāstot – raksturojot objekta virsmu (viļņains ūdens vai mati, rūtaina kleita u. c.).

Bērns glezno, izmantojot vairāku veidu triepienus spontāni (biezi triepj, virpina, ņukā, baksta, izsmērē krāsu, plāni ieberzē) vai attēlojot noteiktu objektu vai dabas parādību (debesis – līdzeni un biezi, zālīti – sīkiem triepieniem, koka lapotni – lieliem vēzieniem un triepieniem dažādos virzienos u. c.).

Kolāžā bērns izmanto atšķirīgu faktūru virsmas un materiālus.

Bērns veido dažādu priekšmetu nospiedumus veidojamā masā, iespiež rakstu plastilīna veidojumā. Saviem vārdiem bērns raksturo dažādas virsmas mākslas darbā, savā radošajā darbā un dabā (cieta, mīksta, pūkaina, spalvaina, spīdīga, svītraina).

Laukums un kompozīcija

Bērns zīmē un glezno uz dažāda izmēra un krāsas lapām un dažādām virsmām (papīrs, asfalts, smiltis, sniegs u. c.).

Bērns izgriež un izplēš dažāda izmēra un formas laukumus (lielus, mazus, izstieptus, ķeburainus, apalīgus, ģeometriskus) no papīra un līmē tos uz krāsainas vai melnas pamatnes, radot kolāžas kompozīciju (izvietojums pa visu lapu, rindā, citu virs cita, gar lapas malām, vidū un stūros utt.).

Spēlējoties ar materiāliem (papīrs, kartons, pogas, korķīši, vāciņi, utt.), bērns kārtos tos kompozīcijā tā, *lai būtu jocīgi, ne tā kā parasti* (izvietojums augšā, apakšā, vidū, stūrī, rindā, pa visu lapu utt.). Bērns mācās griezt pa līniju un brīvi plēst dažādas formas laukumus.

III pakāpe: zīmē un glezno, rada kolāžu, variējot un kombinējot krāsas, līnijas, laukumus, tekstūras dažādos formātos un ritmos.

Līnija

Bērns eksperimentē, lai noskaidrotu, kādu vizuālu rezultātu var sasniegt, punktējot ar flomāsteru, virpinot ar krītiņu un bakstot un švīkājot ar ogli (platas, šauras, smalkas, izplūdušas utt. līnijas). Bērns patstāvīgi variē dažāda veida un platuma līnijas saskaņā ar savu ieceri. Gleznojot vai griežot un izplēšot no papīra, rada asas un pūkainas, izplūdušas kontūras.

Krāsa

Bērns izvēlas krāsu salikumu dažādu noskaņu radīšanai. Vēro dažādu objektu krāsu, saviem vārdiem apraksta tā tumšumu, gaišumu, spilgtumu, gleznojot variē krāsas toni. Jauc krāsas dažādās kombinācijās – hromatiska krāsa ar balto (krāsaini pelēkais, pasteltoņi), pamatkrāsas (krāsu uzdevumi: krāsaini brūnais, vienas krāsas dažādas nianses, gleznojums kontrastkrāsās) – un glezno, gan klājot lielus laukumus, gan pievienojot kontrastainas krāsas akcentus. Apraksta krāsu kombinācijas un to radīto iespaidu, pamato savu izvēli.

Forma, apveids

Bērns zīmējumā, gleznojuma, aplikācijā vai veidojumā attēlo objekta kopformu un detaļas, pievēršot uzmanību samēriem un formas uzbūvei. Nosauc attēloto objektu un tā atsevišķās detaļas. Zīmējumā apvieno vairākas formas tā, lai zīmējums būtu atraktīvs, atšķirīgs, pretstats ikdienišķajam. Radītos apveidus papildina ar sīki izstrādātām detaļām un akcentiem. Glezno dažādas formas laukumus. Saskata dažādu objektu apveidus ģeometriskā formā, spontānā gleznojuma vai dabas objektā. Veido dažādus objektus un formas atbilstoši savai iecerei vai redzētajam apkārtējā pasaulē.

Tekstūra un faktūra

Bērns rada dažādu objektu (augu lapas, koka miza, monētas, audums, mežģīnes, plastmasas korķīši u. c.) nospiedumus uz papīra un plastiskos materiālos – plastilīnā, mālā vai sāls mīklā. Zīmējot, gleznojot bērns rada dažāda rakstura tekstūru un faktūru – svītrainu, rūtainu, punktainu, raibu, sīkiem, lieliem triepieniem utt. Bērns rada kolāžu, kombinējot materiālus ar dažādu tekstūru un faktūru (lentītes, pogas, iesaiņojamais papīrs, dažāda fakturējuma kartons, plastmasas kociņi, korķīši u. c.). Kompozīcijas laukumiem lieto dažādus tehniskos paņēmienus: materiālus griež, plēš, loka un burza.

Elementus līmē uz krāsainas vai melnas pamatnes un papildina kompozīciju ar košiem un grezniem akcentiem. Spriež, kādu virsmu atgādina katra materiāla faktūra un izmantotais tehniskais paņēmiens.

Laukums un kompozīcija

Bērns zīmē un glezno uz dažādas formas un krāsu lapām (kvadrāts, aplis, vertikāli vai horizontāli novietots taisnstūris, josla u. c.) un virsmām (papīrs, tāfele, asfalts, smiltis, sniegs u. c.). Aizpilda laukumu ar dekoratīvu aplikāciju. Bērns izgriež un izplēš dažāda izmēra un formas laukumus no papīra un līmē tos uz pamatnes, radot kompozīciju (izvietojums pa visu lapu, blakus cits citam, rindā, cits virs cita, taisni, slīpi, krustām šķērsām, vidū un stūros utt.). Komentē savu darbību. Saviem vārdiem raksturo kompozīciju, stāstot, kas tajā galvenais, kā objekti izvietoti (blakus, priekšā cits citam, cits virs cita, kas vidū, malās).

Pratību pamati (vadlīnijas): radošā darbība. Idejas radišana

Vēro, klausās un iztēlojas, rada un īsteno ideju daudzveidīgā darbībā, stāsta par savu pieredzi radošā darbībā.

Jēdzieni: iecere, ideja, doma, sajūta, izjūta, spēles noteikumi, darbības mērķis, darba norise utt.

Darbības: atraisīties, atbrīvoties, rotaļāties, spēlēties, iejusties, attēlot, vērot, kombinēt, domāt, iztēloties, fantazēt, stāstīt, eksperimentēt, radīt, izteikties, rotāt.

Vērtības: vieglums, daudzveidība, pazīstamais, saprotamais, līdzīgais, atšķirīgais, neparasts, izteiksmība, prieks, aizrautība, pārsteigums, atklājumi, šaubas, drosme, pārliecība.

I pakāpe. Iesaistās mākslinieciskā darbībā: vēro, klausās pieaugušā piedāvāto saturu un veido par to savu radošo darbu. Izsaka savas emocijas par sev tuvāko radošās izpausmes veidu.

Emocionālā ekspresija zīmēšanā: “Vēja spēks”

Bērns pēta piedāvātos eļļas krītiņus. Skolotāja darbojas kopā ar bērnu un komentē savu darbību. Piedāvā bērnam zīmēšanai krāsainu papīru vai kartonu. Bērns vingrinās krītiņu satvert dažādi un zīmēt, turot to guļus, stāvus, zīmēt ar krītiņa aso kantīti. Skolotāja rosina bērnu iejusties, lai roka kustētos “vējaini”, attēlojot brāzmaina, asa, spēcīga, mierīga, viegla utt. vēja kustību.

Bērns vēro skolotāju zīmēšanas procesā, atdarina novērotās darbības un uz krāsainas papīra lapas ekspresīvi zīmē (roka kustas “vējaini”) spēcīgo vēju (roka strādā vertikāli, horizontāli, apļoti). Skolotāja jautā: *Vai vējš, kuru uzzīmējam, ir auksts, ass, trakojošs, brāzmainš, spēcīgs, mierīgs, viegls?* Bērns ar kustībām raksturo/parāda uzzīmētā vēja noskaņu – spēku, ātrumu, virzienu (uz augšu vai leju) – un veidus (apaļots vai stūrainš).

Spēle gleznošanā: “Rotaļu laukumā”

Skolotāja piedāvā spēles noteikumus katram darbības posmam. Bērns spēlējas, sekojot spēles noteikumiem – glezno, klājot biezu guašas krāsu dažādos virzienos un dažādām kustībām, lai ota virpuļo, baksta, šļūkā utt. Skolotāja rosina bērnu iejusties dažādās kustībās: kad lecām, kad skrienām, kad kūleņojām, kad vizināmies no kalniņa, slidināmies pa ledu.

Kopīgi tiek pārrunāts triepienu kustību virziens, un bērni parāda, kur gleznojuma var redzēt lecām, kur slīdam, kur kūleņojām.

Spēle kolāžā: “Krāšņais pavasaris”

Skolotāja piedāvā spēles noteikumus, bērns iesaistās spēlē: plēš maigu toņu (balināto toņu) papīru nelielos gabaliņos (daudz). Uz tumši vai spilgti zila papīra pamatnes bērns pielīmē papīra gabaliņus (lai būtu pilna lapa). Kad detaļas pielīmētas, bērns ar zelta flomāsteru punktē pa baltajiem papīra gabaliņiem (lai būtu koši). Rezultātā rodas krāšņa, bagātīga kompozīcija, kurā var atpazīt ziedošu ābeli (ziedi tuvplānā). Skolotāja kopā ar bērnu novērtē darbības vieglumu un kompozīcijas krāšņumu.

Eksperiments/pētījums veidošanā: “Pārsteigumi”

Bērns pēta, kā veidojas daudzveidīgi reljefi un nospiedumi. Skolotāja piedāvā bērniem sāls (vai piparkūku) mīklu, demonstrē, kā to veltnēt, lai iegūtu apaļu vai garenu formu. Bērns iesaistās darbībā, un katrs izveido vienu vai vairākas noapaļotas formas.

Uz galda traukā salikti dažādi dabas objekti (gliemežvāki, augu lapas, raupja koka miza u. c.) un sadzīves priekšmeti (veļas knaģis, aukliņa, dakšiņa, slīpēta stikla glāze, poga, pudeles vāciņš u. c.). Skolotāja demonstrē, kā iegūt reljefu nospiedumu mīklas slānī.

Bērns, sekojot skolotājai, veido nospiedumus, piespiežot mīklas gabaliņu fakturētai virsmai, vai novieto mīklu uz dēlīša un iespiež tajā kādu priekšmeta fakturējumu. Saplacināto formu noņem un apskata iegūto nospiedumu. Izmēģina dažādu priekšmetu nospiedumus, vēro, kuri no tiem iznāk izteismīgāki. Skolotāja jautā bērnam vai komentē pati, kurš nospiedums greznāks, kurš mīlīgāks, kurš asāks.

II pakāpe. Iesaistās mākslinieciskā darbībā: vēro, spēlējas un iztēlojas, rada un īsteno ideju. Vērtē savas radošās ieceres īstenošanas procesu.

Spontāna ekspresija, emocionāls pārdzīvojums gleznojumā: “Koka lapas lidojums”

Skolotāja aicina bērnu iejusties koka lapas lidojumā (no koka zara lapa krīt zemē) un veikt gaisā rokas kustības. Kopīgi pārrunā, kāds vējš pēc savas būtības varētu lapu lidināt. Skolotāja piedāvā zīmēt lapas ceļojumu, iztēlojoties un ļaujoties vēja kustībai (dažāds ātrums, spēks, virzieni).

Bērns zīmēšanas procesā iejūtas noskaņā, iztēlojas, atbrīvoti un viegli ļaujas mākslinieciskai darbībai, zīmējot lineāru kompozīciju ar dzeltenu zīmuli uz tumši sarkana papīra. Kad vējš uzzīmēts, skolotāja aicina brīvi izvēlēta vietā akcentam iezīmēt vienu koka lapu, kas lidinās vējā.

Skolotāja eksponē bērnu darbus un kopīgi analizē, kuros zīmējumos vējš plosās ar vētras spēku (līnijas ir ātras, asas, smagas), svaidīdams koka lapu, un kuros vējš mierīgi (līnijas ir vieglas, līganas, lēnas) dancina koka lapu.

Bērni stāsta un rāda, kura līnija attēlo asu vēju, kura – maigu vēsmu. Kopīgi noskaidro (pastāsta vai parāda ar kustībām), kā līnija jāvelk, lai būtu brāzmais vējš, un kā to vilkt, lai būtu viegls vējš.

Stāstījums zīmējumā pēc pieredzes (atmiņas): “Mūsu dārzs”

Pastaigas laikā bērni vēro, kādās krāsās zied puķes pagalmā, cik lieli vai sīki ir ziedi, vienā dobē to ir maz vai daudz. Pēc pastaigas skolotāja piedāvā bērniem zaļas, zilas vai melnas krāsas papīra pamatnes un aicina bērnus sagatavot savas darba vietas gleznošanai: pārklājs, A4 kabatiņa kā paleta, krāsas (pamatkrāsas un baltā) un maisāmie kociņi, ūdens trauks, otas un papīra dvieļi. Bērni glezno ar dažādiem triepieniem tā, lai gleznojumā būtu atpazīstama mūsu pagalma ziedu krāsainība un lai attēlotie ziedi būtu krāšņi, saulaini, bagātīgi, smaržīgi, vasarīgi.

Skolotāja eksponē gleznojumus, kopīgi pārrunā darba norisi un jautā: *Kas bija aizraujoši, pārsteidzoši? Darbi tiek salīdzināti ar pagalmā ziedošajām dobēm un krūmiem, konstatē kopīgo un atšķirīgo.*

Spēle kolāžā: “Mākoņu stāsti”

Skolotāja piedāvā bērniem plēst baltu plānu papīru daudzos nelielos gabaliņos. Bērni spēlējas, uz zila papīra pamatnes līmējot šos papīra gabaliņus cits citam pāri tā, lai tie veidotu plānākas un biežākas kārtas, lielāku un mazāku apjomu, dažādas formas siluetus (mākoņus). Darbu dara viegli un rotaļīgi, līdzīgi kā mākoņi spēlējas, mainot formas.

Kad detaļas pielīmētas, bērni ar dzeltenu flomāsteru liek punktiņus tuvu pielīmēto laukumu/siluetu maliņām. Dzeltenais punktejums dos saules gaismas efektu. Rezultātā rodas kompozīcija, kurā attēloti saules apmirdzēti mākoņi. Radītās kompozīcijas tiek eksponētas vienotā kompozīcijā pie sienas, radot plašu debess laukumu.

Skolotāja jautā: *Vai mākoņi jūsu kompozīcijās ir viegli vai smagi? Kuri ir pūkaināki? Kas šajos darbos ir pārsteidzošs?* Bērni reflektē par savu radošo darbību, stāstot, ko darījuši ātri, viegli, kuras darbības lika piepūlēties.

Problēmas risināšana veidošanā: “Bagātā ābele”

Bērniem jārada dekoratīvs koka tēls – grezns, bagātīgs un krāšņs. Skolotāja piedāvā bērniem stiepli un demonstrē, kā to satīt/saņurkāt ažūrā kamolā. Satītam kamolam atstāj astīti, kas būs ābeles stumbrs. Bērni vēro, kā pieaugušais darbojas ar stiepli un rada stieples kamolu ar kātu. Veidojumu iestiprina apaļā plastilīna bumbā (lai stabili turas). Tad ņem krāsainu plastilīnu, viņā mazas bumbiņas un iestiprina ažūrajā kamolā kā ābolus ābeles zaros (lai tie stingri turētos un būtu labi redzami). Ja ir pērlītes, tās var iestiprināt plastilīna bumbiņās kokā, kā arī iespiest plastilīna pamatbumbā (lai stingri turas un būtu kā akcents).

Pārrunā izveidotā tēla (ābeles) krāšņumu, košumu un bagātību. Bērni nosauc veiktās darbības, to secību, novērtē, kuras darbības radīja vislielāko prieku un gandarījumu.

III pakāpe. Iesaistās mākslinieciskā darbībā: vēro, klausās, spēlējas, iztēlojas, rada un īsteno ideju daudzveidīgā mākslinieciskā darbībā. Novērtē sava radošā darba atbilstību iecerei.

Izziņa zīmējumā pēc iepriekšēja vērojuma: “Parkā”

Skolotāja kopā ar bērniem dodas dabā – parkā – un pievērš uzmanību, ka kokam, krūmam, kuru redzam, ir atšķirīga forma un ritms, jo atstarpes starp kokiem nav vienādas. Rosina saskatīt redzamos laukumus, formas un ritmus.

Pēc pastaigas bērni pārrunājot atsauc atmiņā redzētos objektus – koku stumbru un krūmu formas, lielumus (proporcijas) un ritmus – un ar gaišu eļļas krītiņu zīmē parka ainavas kompozīciju uz tumša fona (ainavas sastāvdaļas – zeme (bez debesīm), ritmiski (ar dažādām atstarpēm) kārtotas dažādas koku un krūmu formas). Skolotāja aicina kompozīciju pilnveidot – papildus akcentējot detaļas.

Skolotāja aicina reflektēt par radošo procesu un tā rezultātu (zīmējumu). Bērni stāsta, kas zīmējumos ir neparasts, pārsteidzošs, interesants, kas no redzētā ir pazīstams, nosauc savas darbības, norāda, kur dabā vērotais ir vislabāk redzams zīmējumā. Pārrunā, kā formu, laukumu un ritmu novērojums palīdzējis attēlot mūsu pazīstamo parku.

Spontāna ekspresija zīmējumā: “Atpūta dabā”

Skolotāja kopā ar bērniem dodas dabā, pievērš uzmanību, ka katram kokam, krūmam, kuru redzam, ir atšķirīgs raksturs (varens, sīks, spurains, smalks utt.), izmērs, krāsa un zaru ritms. Pēc pastaigas bērni ar eļļas krītiņiem uz tumša fona zīmē pēc atmiņas redzētos objektus, ar izmēru, krāsu un līniju ritmu uzsverot to raksturu (varenais koks, spurainā eglīte, mīkstā zālīte, samudžinātais krūmājs, pūkainais sniegs u. c.). Kompozīciju pilnveido, akcentējot detaļas. Skolotāja rosina reflektēt par procesu (nosaukt savas darbības, raksturot kustības un izjūtas) un produktu (zīmējumu), pārrunā ainavas kompozīcijā attēlotos līniju ritmus, kopējo noskaņu. Skolotāja jautā: *Kas zīmējumos ir mīļš, saulains, salds, vējains, auksts, baiss?*

Spēle kolāžā: “Neparasta māja”

Skolotāja rosina radīt neparastu ēkas risinājumu. Bērni šķirsta žurnālus, meklē dažādus jocīgus attēlus un pēc izvēles izgriež attēlā redzamās formas pa tās kontūrlīniju (griež nevis

bildi ar bumbieri, bet pašu bumbieri pa kontūrlīniju). Daudzveidīgi kombinē attēlus tā, lai rastos “nepareiza” māja. Tad elementus pielīmē uz krāsainas pamatnes.

Bērni iztēlojas, kas šajā mājā atrodas/dzīvo: leļļu veikals, auto darbnīca, dronu apkopes bāze, datorstudija, hokejisti, mūziķi, skolotāji utt. Ja nepieciešams, papildina kompozīciju ar tekstūru (līnijām un punktiem), faktūru (aplicējumi: pogas, diegi, lentes). Skolotāja rosina bērnus reflektēt par radošās darbības procesu un rezultātu, mērķtiecīgi jautājot: *Kas tavai mājai ir neparasts, pārsteidzošs, interesants, jautrs? Kas bija aizraujoši? Kur vajadzēja pūlēties? Ko tu tagad labi proti?*

Problēmas risinājums veidošanā: “Mākoņu kupenas”

Skolotāja rosina izrotāt grupas telpu, izveidojot krāšņu dekoru. Bērni izvēlas sudrabainas vai zeltītas stieples spoli un vēro skolotājas demonstrējumu, kā to satīt/saņurkāt kamolā. Satītam kamolam atstāj astīti, kas palīdzes piestiprināt kamolu pie pamatnes. Sekojot skolotājas darbībai un komentāriem, katrs bērns patstāvīgi rada dekoratīvu, ažūru kamolu ar kātu. Izveidotos dažāda lieluma kamolus piestiprina pie sieta, veidojot liela mākoņa siluetu – kuplu un krāšņu, ar sudrabota vai zeltīta tinuma akcentiem. Veidojumu var radīt arī ar gaišas krāsas pūkaino stiepli.

Pārrunā izveidotā mākoņa krāšņumu, košumu un bagātību. Bērni nosauc veiktās darbības, saviem vārdiem stāsta, kas izdevies viegli, kur vajadzēja piepūlēties, kā vislabāk satīt stieplīti, nostiprināt to, kā panākt mirdzuma iespaidu, pievērš uzmanību sadarbības nozīmībai, jo vienam tikt galā ar tik iespaidīgu dekoru nav iespējams.

Pratību pamati (vadlīnijas): radošā darbība. Idejas īstenošana materiālā

Izvēlas un radoši izmanto dažādus materiālus.

Jēdzieni: zīmēšana, gleznošana, kolāža, veidošana, zemes māksla, papīrs, guašas krāsas, zīmuļi, krītiņi, plastilīns, māls, plastika, aplikāciju papīrs, līme, grieznes, dabas materiāli, otrreizējās lietošanas un poligrāfijas materiāli.

Darbības:

Gleznošana: krāsu jaukšana; laukuma klāšana ar triepienu: triepšana, punktēšana, berzēšana, slaucīšana.

Zīmēšana: līniju vilkšana, švīkāšana, punktēšana, virpuļošana utt.

Veidošana: viļāšana, spiešana, mīcīšana, rullēšana, bakstīšana, savienošana.

Kolāža: plēšana, griešana, locīšana, burzīšana, līmēšana, kombinēšana, konstruēšana, spēlēšanās, fotografēšana.

Zemes māksla: sastiprināšana, līdzsvarošana, kombinēšana.

Vērtības: izteiksmība, košums, spilgtums, raibums, vienmērība, daudzveidība, izturība, vieglums, pārliecība, droša roka, interese, pārsteigums, dabiskums un dabīgums, svaigums, vienkāršība utt.

I pakāpe: mākslinieciskā darbībā izmanto dažādus materiālus un tehniskos paņēmienus.

Māksla kā pētījums. Zīmēšana

Skolotāja bērnam piedāvā izmēģināt dažādus grafiskos materiālus: krāsu zīmuļus, krāsainos krītiņus, flomāsterus, melnu krāsaino zīmuli, grafīta zīmuli uz gaišas krāsas pamatnēm (papīra); izmēģināt ogli (veikalā pirkti ogles stiebrīni, no krāsns izrušināti ogles gabaliņi) uz balta vai pelēcināta krāstoņa gofrētā kartona; baltās krāsas zīmuli uz tumšas krāsas papīriem (melns, tumši zils, sarkans, zaļš). Bērns izmēģina dažādus satvērienus. Tos mainot, mainīsies vizuālā izteiksmība: velkot vienmērīgu līniju, satvēriens atšķirsies no satvēriena, kurš būs nepieciešams švīkājot, punktējot, virpuļojot.

Skolotāja kopā ar bērnu pārrunā, kāds vizuāls rezultāts radies atbilstoši katrai rokas kustībai, un jautā: *Kā turēji ogles gabaliņu, kur līnija ir pūkaina un mīksta? Kā turēji zīmuli, kas švīkājis un virpuļojis? Kā – kad līniju vilki lēnām?*

Māksla kā spēle. Gleznošana

Siltā laikā nodarbība notiek pagalmā. Uz zemes ir nostiprināts kartons vai tapešpapīrs. Sagatavoti trauciņi ar krāstoņiem (zils, dzeltens un sarkans). Bērni darba tērpos (apģērbam pāri uzvilkti polietilēna maiss vai vecāku T-krekls, viduklī apjozts) rotaļīgi glezno uz plaknes. Skolotāja bērniem piedāvā dažādus laukuma klāšanas veidus un aicina otiņu kustināt dažādi: bakstīt, šļūkāt, virpināt, berzēt, ņukāt, šļakstīt utt.

Māksla kā izziņa – eksperiments. Krāsu jaukšana

Bērns ar skolotāja palīdzību uzliek uz paletes (var izmantot plastmasas kabatiņu) 3 toņu guašas krāsu (vai pirkstiņkrāsu) kaudzītes. Bērni ar pirkstiem ņem krāsu no vienas kaudzītes, tad pieskaras otram krāsu kaudzītei un klāj ar pirkstu krāsu uz baltas lapas, jaucot krāsas un radot jaunu toni. Tad atkārtoto darbību, ņemot citas krāsas vai mainot to proporcijas (vairāk vienas krāsas, mazāk – otras). Krāsas var jaukt arī ar otu. Rezultātā var runāt par to, ka, jaucot krāsu, var iegūt lielu krāsu bagātību.

Māksla kā rotāšana. Veidošana

Skolotāja bērnam piedāvā plastilīnu, lai veidotu cilni. Bērns abās plaukstās tur plastilīna gabaliņu, mīca to, līdz kļūst plastisks un plaukstās var viļāt kā bumbiņu. Bumbiņu uzliek uz pamatnes un ar abiem īkšķiem saplacina kā plāceni. Tad ņem vienu krellīti vai pērlīti un uzsēdina uz jaunizveidotās formas. Rezultātā var runāt par to, ka radīti spēļu keksiņi, cepumi, kūciņas, ko piedāvāt lellei vai lācītim kā našķi.

Māksla kā spēle. Kolāža

Skolotāja kopā ar bērnu plēš krāsainu papīru dažāda izmēra strēmelēs un gabalos. Tad piedāvā katru gabaliņu dažādi saburzīt, pēc tam atlocīt (papīrs kļūst fakturēts). Kad papīrs ir apstrādāts (fakturēts), tad uz A3 izmēra krāsaina papīra ar līmes zīmuli līmē papīra elementus pie pamatnes, citu citam pāri tā, lai ir daudz, vietām biezāk un plānāk. Tiek radīta kolāžas kompozīcija “Puķu dobe”.

II pakāpe: mākslinieciskā darbībā eksperimentē ar dažādiem materiāliem un tehniskajiem paņēmieniem: spēlējas, pēta, izsaka izjūtas.

Māksla kā ekspresija gleznošanā: “Dzimšanas dienas ballīte”

Skolotāja rosina bērnu iejusties dažādās kustībās: kad lecām, kad skrienam, kad kūleņojam, kad vizināmies no kalniņa. Attiecīgi tiks kustināta roka ar otu. Bērns glezno, klājot biezu gvašas krāsu dažādos virzienos dažādām kustībām. Bērns kustina roku tā, lai ota virpuļo, baksta, šļūkā utt. Krāsa tiek jaukta uz paletes (A4 kabatiņas) un tad piefiksēta ar triepienu gleznojumā.

Lai bērnam būtu rosinoši iejusties kustībā, skolotāja vērš bērna uzmanību uz triepienu kustību, piedāvājot bērniem klausīties dažādu mūzikas stila fragmentus. Bērni ar kustībām norāda, kurš triepiens atbilst skolotāja piedāvātajam mūzikas ritmam: valsis, tango, rokenrols u. c.

Māksla kā rotāšana kolāžā: “Gaišie Ziemassvētki”

Bērns uz A3 izmēra kartona uzzīmē trīsstūra formu – stilizētu egli. Izgriež, uzlīmē uz krāsaina papīra un aplīmē egles formas siluetu ar dažādiem aplikatīviem materiāliem tā, lai egle būtu koša, bagātīga, grezna, krāšņa, spoža utt. Izvēlas atbilstošus aplikatīvos materiālus (papīrus, fliterus, sintētiskos iesaiņojuma materiālus, plastmasu u. c.) un vizuālās īpašības (krāsu, faktūru, formu). Pēta, cik daudz līmes un kurās vietās tā jāuzziež, cik stipri jāpiespiež, lai labi pielīmētu dažādus materiālus.

Māksla kā pasaules izziņa zīmēšanā: “Koki mežā”

Bērns ar krāsainiem krītiņiem uz krāsainas A3 izmēra pamatnes zīmē koku siluetus (dažādas formas, virzienus, proporcijas, ritmus). Vēro, zīmē koku siluetus pa visu lapu daudz un biezi, tā, lai rodas meža iespaids. Vēro, kā mainās līnija, dažādi piespiežot krītiņu, zīmējot ar krītiņa galu vai sānu, klājot ar krītiņu vairākos slāņos. Ja zīmēs uz mazāka izmēra pamatnes, krītiņi būs pārāk biezi, resni, tāpēc jāpiedāvā krāsains zīmulis. Lai bērna izvēle nebūtu ierobežota un viņam neko neuzspiestu, skolotājam jāpiedāvā izmēģināt uz neliela papīra abus materiālus, lai bērns pats varētu konstatēt, ka līniju biezums ir dažāds, līdz ar to uz maza izmēra papīra zīmēt būs apgrūtināts.

Māksla kā rotāšana veidošanā: “Svētku sajūta”

Bērns viļā bumbiņas, placina, kārtu citu citai blakus uz pamatnes. Rullē starp plaukstām desiņas un liek pāri “plāceņiem” (saplacinātajām formām), tos savienojot. Ar veidojamo nazīti faktūrē jauniegūtās formas un ar pērlītēm tās rotā. Veido kompozīciju plaknē. To iespējams papildināt ar izteiktiem akcentiem vertikālā virzienā, piemēram, iespraust spalvas, kas domātas kā krāšņi koki parkā. Kopā ar skolotāju konstatē, kā mainās radītā forma atkarībā no piespiediena spēka, veltnēšanas virziena. Kopīgi noskaidro, kā vislabāk piestiprināt formu pie pamatnes, ar kādiem paņēmieniem var veidot faktūru, ar kādām kustībām jāiesprauž priekšmeti, lai tie plastilīnā turētos vislabāk.

Māksla kā vērtību apliecināšana: “Zemes māksla”

Pastaigas laikā bērns kopā ar skolotāju vēro dabas objektus, zemes virsmu dažādās vietās no dažādiem skata punktiem. Kopīgi spriež par dabas objektu dažādām nozīmēm – dzīvs/nedzīvs, kustīgs, neparasts, krāšņs, bīstams, noslēpumains utt. Izvēlas vietu, materiālus, to novietošanas un sastiprināšanas veidus un darbības mērķi. Rada dažāda izmēra un nozīmes instalācijas dabas vidē no dabas materiāliem. Uzmanību: dabas materiāli netiek ne krāsoti, ne papildināti ar plastmasas pērlēm un zvīguļiem, netiek mainīta to forma. Dabas materiāls ir unikāls ar savu raksturīgo formas plastiku un krāsu nianšu daudzveidību. Kopīgi ar bērnu atklāj, ka daba piedāvā daudzveidīgas iespējas savai mākslinieciskai pašizpaušmei.

III pakāpe: mākslinieciskā darbībā mērķtiecīgi eksperimentē ar paša izvēlētiem materiāliem un tehniskiem paņēmieniem: spēlējas, pēta, izsaka izjūtas, rotā. Izvēlas materiālus ieceres īstenošanai.

Māksla kā rotāšana zīmējumā: “Zvaigžņotā debess”

Skolotāja piedāvā melnas vai tumši zilas krāsas A4 izmēra papīru un zelta vai sudraba pildspalvu. Bērni tiek iepazīstināti ar seno baltu rakstu zīmēm. Bērni zīmē zīmes, kārtoti tās klājošā rakstā, lielākas un mazākas, tā, lai būtu bagātīgi, krāšņi, koši, grezni. Darbus eksponē vienotā kompozīcijā, lai tie asociētos ar zvaigžņoto debesi.

Māksla kā vēstījums gleznošanā: “Meža māte”

Bērni glezno krāsaini (hromatiski) pelēko krāstoņu kompozīciju. Ar otu uzzīmē laukumus: ovālu, taisnstūri un trīsstūri. Kopīgi pārrunā, kādas formu īpašības var saskatīt matu sakārtojumos (apaļīgas, stūrainas, izstieptas), un uzzīmē tās. Tad aizklāj laukumus – katru ar citu paņēmieni. Ovāla laukumu (seja) aizklāj vienmērīgi (sejas āda ir gluda) ar vienu krāsaini pelēko toni. Ar citu krāsaini pelēkās krāsas notonējumu gludi aizklāj arī kaklam paredzēto laukumu, jo āda ir gluda. Laukums frizūrai tiek aizklāts atbilstoši to struktūrai (taisni, čirkaini, kupli un pūkaini). Plecu daļas laukums tiek aizpildīts ar bakstīšanas triepienu, lai rastos asociācija ar ķērpīša un sūnu materialitāti. Skolotāja rosina bērnus pavērot, kā izskatās acis, ja cilvēks skatās lejup. Bērni konstatē, ka nav redzama visa acs, bet tikai “ķeksītis”. Tāpat piedāvā pavērot, kā izskatās mute, kad savelkam lūpas tūtiņā. Bērni konstatē, ka mute izskatās līdzīgi punktam. Ieglezno sejas detaļas ar otiņas galu. Kopīgi pārrunā Meža mātes noskaņojumu – kurā portretā Meža māte redzama mierīga, kurā kaprīza, dusmīga vai niķīga.

Māksla kā pasaules pārveidošana kolāžā: “Vai tā ir māja?”

Bērns griež dažādus attēlus no žurnāliem, vingrinoties griezt pa līniju. Tad kombinē attēlus uz krāsaina pamata un aplikatīvi rada idejas īpašai ēkai, kurā, piemēram, notiek bērnu ballītes, ražo konfektes, spēlējas, dejo un dzied utt. Ēkas pamatā var būt banāna vai tējkanas apveids, klāt pievienota, piemēram, karotīte kā ārsienas lifts. Kompozīciju atbilstoši iecerei papildina ar zīmējumu, izvēloties grafiskos materiālus: zīmuļus, krītiņus, flomāsterus. Kopīgi pārrunā bērna ieceri un dažādu materiālu lietojumu.

Māksla kā vērtību apliecināšana veidošanā: “Mandala”

Mandala ir strukturēta apļa kompozīcija, kuras radīšanas procesā tiek sinhronizētas abas smadzeņu puslodes. Skolotāja piedāvā kopīgi salasīt sausus žagariņus, dažāda izmēra un krāsoņu akmentiņus, rudenī arī koka lapas un kastaņus, zīles. Mandalu radot, bērns kārtoti dabas materiālus aplī, sākot no centra, liekot no mazākā uz lielāko vai otrādi. Var piedāvāt bērnam izmantot tikai vienu materiālu (vai nu tikai akmentiņus, vai arī žagariņus vai lapas). Tas liek bērnam iedarbināt radošo domāšanu, jo mazāk materiālu ir pieejami darbībai, jo vairāk bērns ir spiests būt radošam. Ja materiālu būs daudz, bērns tikai darbosies ar tiem, bieži neievērojot apļa kompozīcijas ritmu. Līdzīgi kā dzīvē, piemēram, gatavojot salātus, ne visas ēdamvielas, kas saliktas vienā bļodā, būs baudāmas garšas kārpīņām. Bērnam jābūt kombinēt materiālus tā, lai izveidotā kompozīcija būtu atbilstoša tradīcijām.

Kā bērnam pirmsskolā sekmējama mākslas uztveres attīstība?

Kā iespējams pirmsskolā vērot un analizēt mākslas darbus?

Bērna mākslas uztveres attīstībai nepieciešama mākslas darbu mērķtiecīga vērošana. Šeit vērts uzsvērt, ka bērniem piedāvā mākslas darbu reprodukcijas, nevis bērnu grāmatu ilustrācijas. Skolotājs demonstrē dažādu mākslas darbu – grafisku un gleznotu darbu (vēlams impresionisma, fovisma, ekspresionisma, abstrakcionisma) – reprodukcijas, aicina bērnu uztvert mākslas darbu noskaņu (laukumus, tēlus, ritmus).

Pievērš uzmanību bērna emocionālajai reakcijai un to rosina bērnam parādīt ar mīmiku, žestiem, vārdiem un intonatīvām skaņām.

Pirmsskolas izglītības 1. posms

Skolotājs labi redzamā vietā novieto vai rāda uz digitālās tāfeles mākslas darbu reprodukcijas (Polloks, Pinnis, Kandinskis u. c.). Vēro bērna emocionālo reakciju – kustības un mīmiku. Vēro mākslas darba reprodukciju kopā ar bērnu un jautā: *Vai tas tev liekas savāds, krāšņš vai vienkāršs, kustīgs vai mierīgs, košs, gaišs, bailīgs vai drosmīgs? Pieņem bērna apstiprinājumu vai noliegumu un turpina jautāt: Kurš mākslas darbs piesaista tavu uzmanību?*

Bērns pievērš uzmanību kādam mākslas darbam, vēro to pēc savas iniciatīvas. Atbildot uz skolotāja jautājumiem, demonstrē savu attieksmi, atklāj vai attēlo ar mīmiku un kustībām mākslas darba izraisītās izjūtas.

Pirmsskolas izglītības 2. posms

Skolotājs demonstrē 2 vai 3 atšķirīgu mākslas darbu reprodukcijas, piemēram, tādas, kurās var saskatīt gaišo un tumšo, krāsaino un pelēko, pūkaino un skarbo, un jautā: *Kas te notiek? Ko dara līnijas, punktiņi, laukumi? Ko dara attēlotie cilvēki, ēkas, augi? Kad uz to skaties, vai tu vēlies te palikt? Varbūt tu vēlies bēgt? Vai tev kļūst auksti vai silti? Vai vēlies mierīgi pasēdēt vai draiskoties? Vai tev ir jautri vai skumji? Kurš laukums, līnija izskatās asa? Kurš šķiet mīlīgi*

pūkains? Kurš – grubuļains? Kas attēlā ir interesants, kas – neparasts? Kas ir grezns, kas – vienkāršs? Kas šķiet maigs, kas – spēcīgs?

Sarunā ar bērnu skolotājs rosina domāt par mākslas darba vērtību un jautā: *Kurš zīmējums/grafika palīdzēs iemigt, kurš – pamosties? Kurš darbs tevi iepriecina un sasmidina, kurš – nomierina? Kurš mākslas darbs stāsta par dažādām vietām un cilvēkiem? Bērns pauž savas izjūtas ar mīmiku un kustību; ja var, tad saviem vārdiem pastāsta par mākslas darba rosinātajām izjūtām un domām, izmantojot skolotāja dotos atslēgvārdus.*

Pirmsskolas izglītības 3. posms

Skolotājs demonstrē dažādu stilu (impresionisma, fovisma, ekspresionisma, abstrakcionisma) grafikas un glezniecības mākslas darbu reprodukcijas. Rūpējas, lai reprodukcijas būtu kvalitatīvas un visi spētu tās labi redzēt. Aicina atbildēt uz 1–3 jautājumiem, izmantojot daudzveidīgus atslēgvārdus emociju raksturošanai: *Kas te notiek? Kas tas varētu būt? Kā kustas līnijas un punktiņi? Kad uz to skaties, vai vēlies mierīgi pasēdēt vai palēkāt? Vai tev kļūst auksti vai silti?*

Vizuālā tēla raksturošanai: *Kuras krāsas tu vari nosaukt? Kura krāsa ir tumša, kura – gaiša? Kurš laukums ir viendabīgs, kurš – raibs? Kā mākslinieks ir kustinājis otu – švīkājis, berzējis, punktējis, kleksējis? Parādi, kur to var redzēt! Kurš laukums, ja to pataustītu, būtu ass? Kurš – mīlīgi pūkains? Kurš – grubuļains? Uzklauša bērna sacīto, ja vajadzīgs – papildina.*

Vērtību apzīmēšanai skolotājs pievērš uzmanību mākslas darbā apliecinātajām vērtībām, jautā: *Kas attēlā ir interesants, kas – neparasts? Kurš attēls ir grezns, kurš – vienkāršs? Kurš attēls rosina pasmaidīt, kustēties, dejot, kurš – kļūt nopietnam? Bērns vēro mākslas darbu reprodukcijas un nosauc atpazītos tēlus. Stāsta par saviem vērojumiem un izjūtām. Iztēlojas attēlotās darbības, notikumus, vidi, izjūtas un saista tās ar savu pieredzi. Bērns stāsta par mākslas darbā izteiktajām emocijām, idejām, attēlotajiem notikumiem un tēliem. Parāda reprodukcijā atpazīto krāsu, līniju, formu, faktūru. Subjektīvi vērtē mākslas darbus, izmantojot šādus kritērijus: krāšņs, vienkāršs, dzīvīgs, domīgs, pazīstams, neparasts, nopietns, jautrs u. c.*

TERMINI

Darbība – process, kurā izpaužas cilvēka aktīva attieksme pret apkārtējo vidi, īstenību, mērķtiecīga apkārtējās vides un paša cilvēka pārveidošana.

Process – norise, plūsma, ritums, izmaiņu virkne, kas noris dabīgi.

Radoša darbība – mērķtiecīga apkārtējās vides un paša cilvēka pārveidošana atbilstoši radošuma kritērijiem.

Radošais process – mērķtiecīgs iekšējs process, kuru stimulē un regulē robi kultūrās vai to daļās. Radošs process padara kultūru sasaistītāku ar cilvēku pašregulāciju.

Radošs produkts – inovatīvas idejas, metodes, pieejas, izstrādājums vai ražojums, ko iegūst fiziskā un/vai garīgā radošā darbībā.

Spontāna ekspresija – uzdevums, kas nodrošina relaksētu, neapzinātu mentālo darbību, ļauj darboties ķermenim.

Tiešās uztveres vingrinājumi – koncentrēšanās uz objektu; novērot – attēlot.

UZDEVUMI

Radošas darbības veicināšanas metodiskie paņēmieni

Izvēlēties 4 radošas darbības veicināšanas metodiskos paņēmienus un uzrakstīt mācību satura vizuālajā mākslā piemēru brīvi izvēlētam bērna vecumam.

Kļūda kā risinājums (šo metodisko paņēmieni vairs nevar izvēlēties).

Piemēram, kas būtu jādara bērnam vizuālajā mākslā, ja skolotājs piedāvās šo metodisko paņēmieni?

Uzdevums 5–6 gadus veciem bērniem:

Bērni neprecīzi pielīmē papīru pie pamata – noķēpāts, apspuris, šķībs utt.

1. Turpina darbu: piezīmē klāt (kas tur slēpjas).
2. Papildina “drazas” ar “smukumiem” – pērlītēm, fliteriem u. c.
3. Savieno “drazas” vienā veselumā un pievieno akcentu tā, lai izskatītos pēc kaut kā.

Metodiskie paņēmieni

- Asociāciju plūsma (prāta vētra): fiksēt iespējami daudz variantu un kombinēt tos.
- Spontāna ekspresija: uzdevums, kas nodrošina relaksētu, neapzinātu mentālo darbību.
- Spēle.
- Tiešās uztveres vingrinājumi, koncentrēšanās.
- Uzspiestās asociācijas: savienot nesavienojamo.
- Morfoloģiskā sintēze: dažādas kombinācijas no konkrēta skaita figūrām, krāsām.
- Metamorfoze: pārveidot objektu vai kādu tā daļu saskaņā ar kādiem nosacījumiem.
- Sinektika – savienot dažādus elementus, svešu padarīt pazīstamu.
- Alternatīva skata punkta piedāvāšana.
- Atsevišķu daļu vai detaļu pilnveidošana/izmaiņošana/pārspilēšana/aizstāšana.
- Lietot priekšmetu citai funkcijai.

PAŠPĀRBAUDES JAUTĀJUMI

Kā skolotājam vadīt nodarbības, lai varētu īstenot vadlīnijās noteiktās prasības?

Kādi jautājumi skolotājam sev jāuzdod, gatavojoties nodarbībai?

Kā bērnam pirmsskolā sekmējama mākslas uztveres attīstība?

Kā skolotājam organizēt mākslas darbu vērošanu?

4. NODAĻA

Bērna mācību sasniegumu vērtēšana vizuālajā mākslā pirmsskolā

4.1. Bērna mācību sasniegumu vērtēšanas kritēriji un metodes pirmsskolā

Kādēļ bērna darbs ir jāvērtē?

Vai bērna darbu vispār var novērtēt, ja tas ir tik individuāls?

Vai bērna darbu vispār drīkst vērtēt (lai viņu neizskartu, nepazemotu, nesabojātu viņa raksturu)?

Kā objektīvi, ticami, labvēlīgi un regulāri vērtēt bērna jaunradi, caurviju prasmes kā mācīšanās rezultātu?

Kompetenču pieeja pirmsskolā paredz citu skatījumu ne tikai uz bērna mācību procesu, bet arī uz skolotāja līdzdalību tajā. Ja mācību mērķis ir dot iespēju bērnam saprast un atklāt pašam, tas nozīmē, ka vienlaikus šo pašatklāsmes procesu nepieciešams mērķtiecīgi vadīt un **kopā ar bērnu reflektēt gan par pārdzīvojumu procesā, gan radīto “mākslas darbu”** (“Skola 2030”).

Vērtēšana ir nepieciešams mācīšanās procesa posms, bez izvērtēšanas nevar uzskatīt, ka mācīšanās ir notikusi (Kolb, 1980), ir vajadzīga atskaites sistēma, kas parāda bērna individuālo izaugsmi. Bez tam vērtēšana nodrošina bērna darbībai simbolisku svarīgumu – darbs bērna acīs kļūst vērtīgāks, ja tam tiek pievērsta uzmanība. Pieredze rāda, ka skolotāji pašizpaušmi saista ar bērna radošuma attīstību. Radošums ir kompleksa parādība, to var saprast ļoti dažādi, tādēļ ar vienu vērtēšanas kritēriju “radošs” vien nepietiek, tas jāvērtē kompleksi, nosakot gan radošas personības īpašību izpaušmes, gan kognitīvos procesus, motivāciju, intereses, attieksmes, radošās darbības stilu, vides ietekmes faktorus, gan radošā produkta kvalitāti un kvantitāti (Feldhusen, Ban Eng Goh, 1995; Cropley, 2000; El-Murad, Jaafar, West, Douglas, 2004). Turklāt jāņem vērā, ka katrā bērna darbā dažādi radošuma aspekti var izpausties dažādā mērā un daudzveidīgās kombinācijās atkarībā no bērna individuālajām spējām, pieredzes un konkrētās situācijas.

Līdz ar to, ja pašizpaušmes procesā bērna radošums netiek pamanīts un izvērtēts, bērns gūst pārlicību, ka viņa radošajām spējām un attīstībai pašizpaušmē nav būtiskas nozīmes.

Prasmīgi izvērtējot bērna radošo darbību, bērns

- gūst pašpaļāvību un motivāciju turpmākai jaunradei;
- apzinās savas individuālās spējas un iepazīst, ar ko ir īpašs (diagnostika);

- apjēdz savu izaugsmi – ko darījis, kāds ir rezultāts, ko iemācījies, ko zina, prot – un nosaka mērķus turpmākajai darbībai (mācīšanās);
- apjauš, ka radošums – tas ir svarīgi (vērtību attīstība).

Izvērtējot bērna sniegumu, skolotājs novērtē arī sava darba efektivitāti.

Vērtēšanas kritēriji visu bērna radošās darbības aspektu vērtēšanai ir strukturēti kritēriju tabulā, kas ļauj precīzāk izprast katra kritērija būtību (skat. 4. tabulu). Visi šie kritēriji ir izmantojami arī bērna caurviju prasmju vērtēšanai.

4. tabula. Radošuma objektīvie un subjektīvie rādītāji

Radošuma aspekts	Objektīvie rādītāji – bērna uzvedība, rīcība, runa, darba rezultāts	Subjektīvie rādītāji – bērna pieredze, pārdomas un mācīšanās
Radoša personība	Bērns dara patstāvīgi, pieņem izaicinājumu, izmēģina jaunas darbības, instrumentus, metodes, iesaistās spēlē/rotaļā, eksperimentā, pieņem lēmumus / izvēlas, pamato izvēli	Pašizpaušmes pieredze: neatkarība, brīvība, vara, uzdrīkstēšanās, risks; pārliecība par sevi, pašapziņa, pašcieņa, pašpieņemšana, gandarījums par sasniegto
Radošs process	Bērns rada daudz ideju un risinājuma variantu, tie ir daudzveidīgi un savstarpēji atšķirīgi, atbilstoši izstrādāti	Radošā procesa pieredze: interese, aizrautība, iekļaušanās plūdu, darbības prieks, pārsteigums, izbrīns, atklāsmes, pašjāvība, ļaunās, miers, atteikšanās no ego, tolerance pret jauno, citādo, nesaprotamo
Radošs produkts (bērna darba rezultāts)	Bērna radītais produkts ir oriģināls, neparasts, prasmīgs, nozīmīgs konkrētas situācijas un izglītības jomas kontekstā	Pētniecības (vērošana, atklājums), problēmu risināšanas (atdeve, efektivitāte, atbildība) pieredze, saziņas (saprātne), saskarsmes, sadarbības un līdzdarbības (piederība, draudzība, laipnība, cilvēciskums) pieredze, estētiskā pārdzīvojuma (estētiska bauda – prieks, patika, apmierinājums, daudzveidīgas sajūtas un emocijas, aizkustinājums, līdzpārdzīvojums) pieredze

Jaunrade jebkurā izglītības jomā ir saistīta ar bērna brīvības un radošās domāšanas kopšanu. Uzņēmējspēja nav iedomājama bez cilvēka pārliecības par sevi, uzdrīkstēšanās, izaicinājuma pieņemšanas. Kritiskajai domāšanai ir nepieciešams vērīgums un elastība, lai ņemtu vērā dažādus skata punktus, kuri ir atšķirīgi no bērnam ierastajiem domāšanas un vērtēšanas modeļiem. Problēmu risināšana tieši tādēļ ir problēmu risināšana, ka pašreizējie

darbības un uzvedības modeļi nav derīgi – ir jārada jauni. Savukārt pašvadīta mācīšanās ietver bērna individuālo spēju un interešu apzināšanos un mērķtiecīgu attīstību. Tā kā kompetence izpaužas patstāvīgā, atbildīgā un radošā darbībā, arī vērtējot bērna kompetenci, radošuma aspekts ir jāņem vērā.

Radošās darbības atgriezeniskā saikne/refleksija/apjēgšana

Refleksija ir savas darbības un pieredzes apzināšana, apjēgšana, nosaukšana vārdā. Visuālās mākslas nodarbībā pēc iepriekš izvirzītiem kritērijiem tiek izvērtēts radošās darbības process un produkts. Katrs bērns vienmēr vērtē savu darbību, neskatoties uz to, vai skolotājs tam nodarbībā atvēl laiku vai ne. Viņam ir skaidra attieksme pret savu darbu.

Refleksija – atgriešanās pie savas pieredzes, pirmkārt, uzmanības pievēršana savam pārdzīvojumam, otrkārt, pieredzes pārvērtēšana refleksijas procesā, bērns pats konstruē jaunas jēgas un nozīmju sakarības, respektīvi, mācās (Kolb, 1970).

Refleksijai ir 3 posmi:

1. posms. Apraksts: konstatēt faktus, nosaukt vārdā iepriekš nenosauktas parādības, pamanīt iepriekš nepamanīto, artikulēt, kas ir izdarīts, kas noticis un kas pieredzēts.

- Ko es darīju?
- Kas notika?
- Ko es jutu?
- Kad es biju pārliecināts/-a par sevi? Kad un par ko šaubījos?
- Ko izvēlējos? Kādus lēmumus pieņēmu?
- Kas notika tā, kā es biju iecerējis/-usi, kas – citādāk?

Kritēriji: uztveres jūtīgums, atvērtība – pamanīt, ievērot, nenobīties no tā, ko redz.

2. posms. Analīze: interpretēt faktus, saskatot likumsakarības.

- Kas tas bija, kas notika?
- Kādēļ tā notika, kādi ir varbūtējie iemesli?
- Ko esmu atklājis, uzzinājis, iemācījies?
- Ko es nākamreiz darītu tieši tāpat, ko – citādāk?
- Ko es nesapratu? Kādi jautājumi, problēmas radās?
- Kādas ir alternatīvas?

Kritēriji: profesionālas terminoloģijas lietojums, problēmas formulējums un alternatīvi risinājumi, teorētisks pamatojums.

3. posms. Kritiskā refleksija – savas darbības jēgas (vērtības, nozīmes) izvērtēšana plašākā sociālā un kultūras kontekstā.

- Kādi apsvērumi (vērtības) noteica manas izvēles?
- Kuras manas izvēles izraisīja vēlamu rezultātu, kuras – nevēlamu?
- Kāda jēga (vērtība) manam darbam?
- Kuras manas zināšanas, spējas un prasmes ir augstā līmenī, kuras ir pilnveidojamas?

Kritēriji: autentiskums (savas atbildības apzināšanās), kritiskums (patstāvīga izvēle un lēmumu pieņemšana, to pamatojums saskaņā ar individuālām, sociālām un kultūras vērtībām), spēja redzēt situācijas no dažādiem skata punktiem.

Mācību sasniegumu vērtēšana

Sprieduma veidošana par bērna mācīšanos un bērna radošo darbu ir viena no visgrūtākajām vērtēšanas procesa fāzēm. Pastāv ievērojamas domstarpības par to, *vai ir jāvērtē, kam un kā ir jāvērtē?*

Mākslinieciski radošās darbības vērtēšana ir komplicēta, jo tās daļas ir savstarpēji vienotas. Katrā bērna radošajā darbā daudzas standarta prasības tiek izpildītas vienlaikus. Mākslinieciskais sniegums ir organisks, to nevar sadalīt sastāvdaļās bez ievērojamas deformācijas. Atšķirīgi mākslas darbi prasa atšķirīgu attieksmi. Tādējādi, lietojot vienu holistisku novērtējumu, vērtētāji var pievērst uzmanību individuāla darba specifiskajām kvalitātēm. Standartizētu izsvērtu kritēriju izmantošanai visu žanru darbiem nepiemīt šāda elastība.

Vērtēšanu parasti raksturo kā objekta vai parādības pielīdzināšanu kādai vērtībai (etalonam), bet mākslā būtisks ir nevis kvantitatīvs, bet kvalitatīvs vērtējums, kurš nevis salīdzina objektu vai kādu tā pazīmi ar citu, bet saskata katram mākslas darbam un/vai procesam piemītošo īpašo, neatkārtojamo objektīvi piemītošo vērtību. Lai bērns mācītos, ir nepieciešams apzināties, kas ir darīts un kas izdarīts, nosaucot vārdā iepriekš nepamanītas lietas, fiksējot atsevišķus radošās darbības komponentus un apzinoties to, ko bērns ir veicis intuitīvi.

Lai risinātu šo problēmu, skolotājam ir jāapzinās vērtēšanas mērķi un no tā izrietošie vērtēšanas kritēriji un tiem atbilstošas metodes.

Vērtēšanas mērķi

Bērnā izvērtējums var būt vajadzīgs, lai gūtu gandarījumu par savu ieguldījumu un izaugsmi, apjēgtu, ko tad īsti viņš ir iemācījies, apzinātos savas individuālās spējas, intereses un mācīšanās stratēģijas un izvirzītu turpmākos darbības mērķus, bet skolotājam izvērtējums nepieciešams, lai pārbaudītu sava darba efektivitāti un uzlabotu to. Pievēršot uzmanību bērna darbam, analizējot un vērtējot to, tas kļūst vērtīgāks, līdz ar to veidojas bērna motivācija.

Skolotājam vēlams ievērot, ka vērtēšana ir mācīšanās komponents. Bez vērtēšanas nevar uzskatīt, ka mācīšanās ir notikusi. Bērna mācīšanās un personības izaugsme dzīvei (kompetences un caurviju prasmes) ir svarīgākas par kvalitatīva mākslas darba radīšanu.

Vērtēšanas kritēriji

Vērtēšanas kritēriji ir vērtības, kas piemīt bērna mākslinieciski radošam darbam vai tā tapšanas procesam (lielā mērā, daudz, nedaudz, nemaz). Kritēriji (vērtības) izriet no mācību mērķiem un no tā, kā mācību uzdevumi vai paredzamie rezultāti (prasības) ir formulēti vadlīnijās (“Skola 2030”).

Kultūras izpratnes un pašizpaušmes vizuālajā mākslā mācību jomas saturu veido trīs vienības:

Profesionālā – mākslas izpratne (vizuālā valoda, materiāli, tehnikas, tehniskie paņēmieni).

Individuālā – personības individuālo procesu virzība, pašizpratne un individuālā izaugsme.

Mijdarbība (konteksti) – savas mācīšanās nozīmības, jēgas, sociālā un kulturālā konteksta, pasaules izpratne.

Vērtējot profesionālo jomu, galvenie vērtēšanas kritēriji ir mākslinieciskā darba izteiksmība un bērna kontrole pār vizuālajiem un tehniskajiem līdzekļiem. Vērtējot individuālo jomu, galvenie vērtēšanas kritēriji ir personiskais ieguldījums un ieguvums, pašizpaušmes kvalitāte. Vērtējot mijiedarbības (kontekstu) jomu, svarīga ir vēstījuma aktualitāte, dziļuma un nozīmības izvērtējums. Kā noteikts vadlīnijās, visi vizuālās mākslas mācīšanās kritēriji izpaužas gan bērna darbības rezultātos, gan arī procesā.

Vizuālās mākslas valodas izpratni atklāj bērna radošo darbu izteiksmība un vizuālā tēla daudzveidīgo nozīmju interpretācija. Par augstu līmeni liecina radošo darbu formas kvalitāte, veselums un vienotība, spēja jūtīgi uztvert vizuālā tēla dažādas nozīmes un prasme mērķtiecīgi meklēt vizuālus līdzekļus savas pieredzes, enerģijas, emocionālā pārdzīvojuma, asociāciju, ideju, attieksmju un vērtību izteikšanai.

Bērna radošo spēju attīstības augstu līmeni raksturo drosme, atjautība, iztēles bagātība un darbu oriģinalitāte: pārsteidzoši un neparasti tēli, kas izaicina pastāvošos priekšstatus un neparastas formu, tehniku, līdzekļu kombinācijas un/vai formas un satura kombinācijas, kā arī aizrautīgs, rotaļīgs, spontāns un elastīgs darbības process.

Empātijas attīstības kritērijs ir bērna spēja izjust, apzināt, nosaukt/parādīt mākslas darba vai atsevišķa tēla noskaņu, pārdzīvojumu, rakstura īpašības un tā attiecības ar citiem tēliem, kā arī izteikt emocijas un attiecības savos darbos.

Bērna pašvadītu mācīšanās prasmi atklāj radošo un pētniecisko darbu mērķtiecīga attīstība, bērna individuālā izaugsme. Augsts līmenis ir saistīts ar savu mērķu apzināšanos, neatlaidīgu un darbam nepieciešamu vizuālu, tehnisku un informatīvu līdzekļu meklēšanu, atlasī, tehnisku prasmju vingrināšanu, sava darba reflektēšanu un uzlabošanu saskaņā ar individuālās refleksijas un diskusiju secinājumiem.

Bērna attieksmju un vērtību veidošanās atklājas neatlaidībā, atvērtībā, drosmē, pārliecībā, risinot tehniskas problēmas. Augstākajā sasniegumu līmenī radošais darbs uzrāda formas zināšanu un tehnisko prasmju sintēzi. Tam ir personīga, sociāli kulturāla vai estētiska nozīme, ko bērns pats apzinās, pamato un izvērtē. Skaidras un pamatotas ir formu, funkciju un nozīmju attiecības. Jāņem vērā, ka pārliecību un vērtību maiņa (attīstība) no psiholoģijas viedokļa nav mērķtiecīga mācīšanās, tādēļ nav iespējams novērtēt kādas attieksmes “apguvi”, “pareizību” vai “nepareizību”. Attieksmes un to maiņa ir fiksējama, secinot, kā bērns pievērš uzmanību vienai vai otrai sociālai vai kulturālai vērtībai, pamato vai aizstāv to saistībā ar savu dzīves, mākslas un radošās darbības pieredzi.

Visi minētie kritēriji (vērtības) ir vērtējami katrā bērna radošajā darbā (arī mākslas eksperimentos).

Kritēriju izvirzīšana

Sākotnējie bērna radošā darba kritēriji ir iekļauti skolotāja piedāvātajos uzdevuma nosacījumos, skolotājam rosinot zīmēt (gleznot, veidot utt.) tā, lai būtu neparasti, saprotami, jūtīgi, grezni, koši, bagātīgi, reālistiski, izteiksmīgi vai prasmīgi utt. Sekmējot bērna patstāvību un atbildību par savu darbību/mācīšanos, skolotājs var rosināt bērnu pašu sev izvirzīt vēlamos mācību rezultātus un saskaņot tos ar skolotāju.

Taču paradokss ir tas, ka lielāks mākslinieks ir nevis tas, kurš ievēro dotos noteikumus un prasības, bet gan tas, kurš šīs prasības pārkāpj un rada pats sev jaunus noteikumus. Mākslā drīkst darīt visu, tā vienmēr kaut kādā veidā ir noliegusi likumus; tā ir izvirzījusi problēmas, pirms tās ir radušās dzīvē, un izspēlējusi dažādus to risinājuma variantus. Tas nozīmē, ka vērtēšanas kritēriji bieži vien rodas mākslinieciskās darbības gaitā. Īsta radošā darbība, ja bērns ar to ir patiesi aizrāvis, sāk diktēt savus noteikumus, radītais tēls sāk dzīvot pats savu dzīvi, iespējams, izveidojoties citādi, nekā skolotājs vai pats bērns sākotnēji iecerējis.

Tādā gadījumā skolotāja izvirzītajiem kritērijiem bērns pievieno vēl kādu savu kritēriju, un nav taisnīgi, ja, darbu vērtējot, tie netiek ņemti vērā. No tā izriet viens vērtēšanas noteikums – pirmajam ir jābūt bērna teiktajam: *Ko es gribēju sasniegt savā darbā?*

Kvalitatīvā un kvantitatīvā vērtēšana

Kvantitatīvā vērtēšana: skaitliskais novērtējums, mērījuma rezultāts atbilstoši izvēlētajai mērskaitļu skalai.

Vērtējot bērna sasniegumus pēc iepriekš noteiktiem kritērijiem, tiek veikta kvantitatīvā vērtēšana, t. i., noteikts, kādā mērā bērna darbā ir izteikts viens vai otrs kritērijs. Kvantitatīvās vērtēšanas secība: kritēriji, skaitliskais novērtējums, mērījuma rezultāts atbilstošajā mērskaitļu skalā (teicami (apguvis padziļināti) – labi (apguvis) – viduvēji (turpina apgūt) – vāji (sācis apgūt)). Katram vārdiskajam apzīmējumam var piemērot arī skaitli/punktus (skat. 5. tabulu).

5. tabula. Kvantitatīvā vērtēšana

Kritēriji/limeņi	Teicami (apguvis padziļināti)	Labi (apguvis)	Viduvēji (turpina apgūt)	Vāji (sācis apgūt)
Izteiksmība (vizuālās valodas daudzveidība)				
Oriģinalitāte (izziņas vērtība – informācijas daudzums)				
Pārlicība par sevi (paškontrolle, prasme, izaugsme)				

Kvantitatīvo vērtējumu (pēc iepriekš dotiem kritērijiem) var ierakstīt skolotājs, kā arī ārējs vērtētājs. Kvantitatīvās vērtēšanas priekšrocība ir tās rezultāta relatīvā skaidrība un iespēja noteikt bērna sekmju līmeni salīdzinājumā ar pārējiem bērniem.

Šādam vērtējumam ir arī trūkums – nekad nevar zināt, kā bērns ir izpratis katru kritēriju.

Kvalitatīvā vērtēšana: vārdiskais novērtējums, skolotāja vērtējums atbilstoši izvirzītajiem kritērijiem.

Vērtējot bērna mācību sasniegumus kvalitatīvi, katrs radošais darbs un katrs skolēns tiek vērtēts pēc individuāliem kritērijiem. Tas ir vienīgais veids, kā vērtēšanā iespējams ņemt vērā mākslas žanrisko, vizuālo, saturisko un tehnisko daudzveidību, kā arī katra bērna individuālās spējas un intereses. Kvalitatīvais vērtējums ir veicams, secinot, kādi noteikumi, kādi kritēriji un vērtības piemīt bērna darbam.

Jautājot *ko darīji?*, ir svarīgi iekļaut vērtēšanas shēmā ne tikai praktisku darbošanos, bet arī intelektuālu un fizisku darbību (vēroju, salīdzināju, pētīju, izvēlējos, spēlēju spēli, ievēroju noteikumus, pārspīlēju, savienoju, izmainīju, kombinēju, apgriezu otrādi, pārdomāju, kā būtu, ja būtu, atcerējos, aizvēru acis, iztēlojos, smējos, meklēju informāciju, apspriedos ar citiem, salīdzināju idejas utt.).

Jautājums *kas notika?* ļauj bērnam ievērot savas darbības rezultātu (radās ideja / daudz ideju, risinājums, atklājums, efekts, kļūda, strīds, strupceļš, atradu risinājumu).

Emocionālā pārdzīvojuma / stāvokļu apzināšanās (*ko juti?*) palīdz ievērot radošās darbības subjektīvos aspektus – gan radošas personības īpašību izpausmes, gan radošo procesu.

Jautājumi, kas rosina vērtēšanu:

Ko konstatēji (fakti, parādības, iepriekš nepamanītas lietas)?

Kas ir izdarīts, noticis un pieredzēts?

Kas notika?

Ko izjuti?

Ko izvēlējies?

Kādus lēmumus pieņēmi?

Kas notika pēc ieceres?

Ko esi atklājis, uzzinājis, iemācījies?

Ko nākamreiz darīsi tieši tāpat, ko – citādāk?

Kādi jautājumi, problēmas radās?

Kuras zināšanas, spējas un prasmes ir augstā līmenī, kuras – pilnveidojamas?

Kvalitatīvs vērtējums ļauj spriest par bērna interešu un vērtību attīstību, viņa spēju apzināšanos un darbības mērķtiecību. Kvalitatīva vērtējuma rezultāts ir aprakstošs, izteikts vārdos.

Vērtēšanas metodes

Par bērna darbību/mācīšanos var spriest

- pēc praktisko (māksliniecisko) darbu kvalitātes;
- pēc bērna izteikumiem, reakcijas, kustībām;
- pēc uzvedības (pēc laika un uzmanības ieguldījuma, darbības patstāvības, aizrautības, sistemātiskuma).

Māksliniecisko darbu kvalitāte liecina par bērna tēlaino domāšanu, estētisko uztveri, vizuālo un tehnisko līdzekļu pārvaldīšanu, radošumu. Lai novērtētu radošo darbu, skolotājam un bērnam tas ir jāapskata (nodarbības gaitā, izstādē, skatē, prezentācijā).

Bērna izteikumi apliecina uzdrīkstēšanos, pieņemto izaicinājumu (darbs var nebūt veiksmīgs, bet tajā, piemēram, ir izmēģināts kāds sarežģīts paņēmieni) un mācību satura apjēgšanas līmeni (īpaši pirmsskolas vecuma bērniem spēcīgs mākslas darbs var tapt arī intuitīvi, nesaprotot, kas īsti ir izdarīts). Bērna paša izvēlēti kritēriji atklāj refleksijas un kritiskās domāšanas dziļumu (cik atšķirīgus vērtēšanas skata punktus bērns ievēro: tikai patīk/nepatīk vai vēl kādus 3–5 kritērijus). Bērna leksika un izteiksmes precizitāte apliecina mākslas profesionālās terminoloģijas izpratni. Lai iegūtu šādu informāciju, ir nepieciešama mērķtiecīga saruna ar bērnu.

Pēc bērna uzvedības skolotājs var spriest par darbā ieguldīto laiku un pūlēm (kas ne vienmēr adekvāti izpaužas darba rezultātā), par aizrautību un ieinteresētību (kas raksturo radošo darbību), par patstāvību (ja bērns domā un izvēlas pats, tas ne vienmēr nozīmē neatkarīgu domāšanu). Bērna uzvedība ir nosakāma tiešā novērojumā.

Bērna trauksme ar laiku izzudīs, ja vērtējot skolotājs

- radīs atmosfēru, kurā bērns var droši izteikt savu neparasto ideju, atbildēt nepareizi, citādi, nekā prasīts, nebaudoties no nosodījuma vai izsmiekla. Tas nozīmē, ka iespēja izteikt viedokli ir visiem;
- vispirms nevis pats izteiksies (“Tas gan tev labi iznāca!”, “Nu, varēji vēl smuki piekrāsot!”), bet jautās (“Pie kā tu pašreiz stādā?”, “Vai es tev varu palīdzēt?”, “Kam tu veltīji visvairāk uzmanības?” u. c.);
- būs absolūti pieņemošs un atvērts jebkādam bērna idejām un viedokļiem, cienīs bērna ideju pat tad, ja tā šķiet muļķīga; parādīs, ka negaidīta, bet godīga atbilde var būt vērtīgāka par pareizo, vēlamo;
- ne tikai kaut ko pajautās, bet arī uzklauīs bērna viedokli un parādīs arī citiem bērniem, ka nekas nav par sīku, kas ir radīts vai kam ir pievērsta uzmanība, jo tas ir personības atspulgs, savukārt caur personību runā dzīves pieredze;
- vienmēr ieraudzīs bērna darbā neparasto, atšķirīgo, kaut vai sīkumu (nevis lai paslavētu, bet jūtīgi ievēros to, kas tiešām tur ir).

- izslēgs no vērtēšanas kritērijiem vārdus labi/slikti, pareizi/nepareizi, pozitīvi/negatīvi, patīk/nepatīk, smuki/neglīti, atbilst/neatbilst.

Minētie jautājumi ir atkarīgi ne tikai no metodiskiem paņēmieniem, bet arī no skolotāja personības, viņa dzīves pieredzes, vērtībām, uzskatiem, mīlestības pret bērniem un savu darbu.

TERMINI

Kritērijs – vērtēšanas parametrs, vērtība, kas padara nozīmīgu priekšmetu, procesu, parādību, cilvēka rīcību, darbību utt.

Rādītājs – kritērija redzamā izpausme, pazīme, kas liecina, ka kritērijs ir izpildīts.

Refleksija – prāta darbība, kurā cilvēks interpretē savu rīcību un tās likumsakarības, pārdomā savu pieredzi un izdara nepieciešamos secinājumus un labojumus.

UZDEVUMI

Bērnu darbu kvantitatīvā vērtēšana

Kā radošās darbības piemērs tiks izmantots iepriekš radītais ideju katalogs.

- Izvēlieties bērnu darbus, sakārtojiet atbilstoši vecumposmiem.
- Veiciet novērtējumu, izmantojot piedāvāto tabulu. Katram vārdiskajam apzīmējumam var piemērot arī skaitli/punktus.

Kritēriji/līmeņi	Teicami (apguvis padziļināti)	Labi (apguvis)	Viduvēji (turpina apgūt)	Vāji (sācis apgūt)
Izteiksmība (vizuālās valodas daudzveidība)				
Orģinalitāte (izziņas vērtība – informācijas daudzums)				
Pārlicība par sevi (paškontrole, prasme, izaugsme)				

PAŠPĀRBAUDES JAUTĀJUMI

Kādēļ bērna darbs ir jāvērtē?

Kā objektīvi, ticami, labvēlīgi un regulāri vērtēt bērna jaunradi, caurviju prasmes kā mācīšanās rezultātu?

Kopsavilkums

Bērnu radošums kā izglītības rezultāts mūsdienās ir vispāratzīts. Līdz ar to skolotāja prasme atraisīt bērna pašizpaušmi, sekmēt uzņēmējspēju un radošas problēmu risināšanas prasmes, palīdzēt bērnam iepazīt un pilnveidot viņa individuālo radošo potenciālu, būt atvērtam, tolerantam, elastīgam, drosmīgam ir svarīgs skolotāja profesionalitātes komponents.

Grāmatas nolūks bija koncentrēti iepazīstināt skolotāju ar vizuālās mākslas daudzveidīgām izpaušmēm, analizēt skolotāja iespējas sekmēt un izvērtēt bērna radošo procesu un radīto mākslas darbu vizuālās mākslas izglītības jomā, kā arī palīdzēt pašam skolotājam izzināt, atklāt un radīt idejas mērķtiecīgām pašizpaušmes nodarbībām pirmsskolā.

Skolotāja kompetence nozīmē pašam būt kompetentam nozarē, apgūstot vizuālās mākslas satura pamatus, izvērtējot, kā izmantot piedāvātās metodes un paņēmienus savā pedagoģiskajā praksē, nosakot, kas no piedāvātā vislabāk derēs bērniem un kas ir piemērots paša skolotāja darba stilam, mācību plānam, aktuālajai dzīves situācijai.

Skolotājiem, kuri tic, ka bērni ir gudri, domājoši, spējīgi, būs drosmē piedāvāt saviem audzēkņiem tādu radošo darbu daudzveidību, lai bērnam veidotos vispārīgās jeb caurviju prasmes, kas ietver bērna darbības kognitīvos, emocionālos un sociālos aspektus un palīdz izprast un apgūt zināšanas un pamatprasmes cilvēka darbībai nozīmīgās jomās.

Skolotāji, kuri prot veidot pieņemošas un līdztiesīgas attiecības, pamana bērnu individuālās spējas un intereses, jūtīgi uztver un augstu vērtē atšķirīgo, jauno un neparasto, zina, kā organizēt problēmorientētas, integrētas pašvadītas mācības, un ir atvērti daudzveidībai, augstu vērtē bērnu dzīvesprieku un vitalitāti, spontānas un izaicinošas bērnu idejas. Lai skolotājs varētu īstenot vadlīnijās noteiktās prasības, kur pašizpaušme vizuālajā mākslā balstīta uz kompetencēm un caurviju prasmēm, nozīmīga ir teorētiskā nostādne: mācīties ar mākslu, kur māksla ir līdzeklis cilvēka harmoniskai attīstībai, daudzveidīgai dzīvesdarbībai, nevis mācīties par mākslu, kur tā tiek apgūta profesionāliem mērķiem.

Terminu vārdnīca

<i>apveids</i>	delineation
<i>asociāciju plūsma</i>	association stream
<i>darbība</i>	activity
<i>diverģentā domāšana</i>	divergent thinking
<i>elastība, plastiskums</i>	flexibility
<i>forma</i>	form
<i>inovācija</i>	innovation
<i>izstrādātība</i>	elaboration
<i>iztēle</i>	imagination
<i>jaunrade</i>	innovation
<i>kompozīcija</i>	composition
<i>krāsa</i>	color
<i>krāsu attiecības</i>	color relations
<i>krāsu īpašības</i>	color properties
<i>krāsu teorija</i>	colour theory
<i>kritērijs</i>	criterion
<i>laterālā domāšana</i>	lateral thinking
<i>līnija</i>	line
<i>materiāli un tehnikas</i>	materials and machinery
<i>metamorfoze</i>	metamorphosis
<i>morfoloģiskā sintēze</i>	morphological synthesis
<i>oriģinalitāte</i>	originality
<i>process</i>	process
<i>proporcija</i>	proportion
<i>radošā darbība</i>	creative action
<i>radošā personība</i>	creative personality
<i>radošais process</i>	creative process
<i>radošā domāšana</i>	creative thinking
<i>radošās darbības prasmes</i>	creative performance skills
<i>radošās spējas</i>	creative capability
<i>radošs produkts</i>	creative product
<i>refleksija</i>	reflexy
<i>ritms</i>	rhythm
<i>sinektika</i>	synectics
<i>spontāna ekspresija</i>	spontaneous expression
<i>tekstūra</i>	texture
<i>telpa</i>	room
<i>tiešās uztveres vingrinājumi</i>	direct perception exercises
<i>uzspiestās asociācijas</i>	imposed associations
<i>vieglums</i>	fluency
<i>vizuālā valoda</i>	visual language

Izmantotā literatūra, interneta avoti

- Bebre, R. (1997). *Kreativitāte un skolotāja personība*. Skolotājs, Nr. 1, 20.-27.
- Bebre, R. (2018). *Radošuma pētniecība Latvijā*. Rīga: SIA Salana Art.
- Benett, T., Grosberg, M., Williams, R. (2005). *New Keywords: A Revised Vocabulary of Culture and Society*. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Best, D. (1992). *The rationality of feelings*. The Falmer Press.
- Birkerts, P. (1922). *Daiļradīšanas psiholoģija 1*. Rīga: Kultūras balss.
- Birkerts, P. (1925). *Daiļradīšanas psiholoģija 2*. Rīga: Kultūras balss.
- Briška, I. (2007). *Kompozīcija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Briška, I. (2011). *Topošo skolotāju profesionālo vērtību veidošanās mākslinieciski radošā darbībā*. Promocijas darbs. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4590/16942-Ilze_Briskas_2011.pdf?sequence=1
- Briška, I., Kalēja-Gasparoviča, D. (2012). *Vizuālā māksla vidusskolai*. Skolotāju grāmata. Rīga: RaKa.
- Briška, I., Kalēja-Gasparoviča, D., Rudovska, M. (2008). *Vizuālā māksla 5. klasei*. Skolotāju grāmata. Rīga: RaKa.
- Briška, I., Kalēja-Gasparoviča, D. (2020). *Jēgpilns mācību process vizuālajā mākslā*. Metodiskais studiju materiāls. Rīga: LU.
- Briška, I., Kalēja-Gasparoviča, D. (2020). *Skolēna radošuma sekmēšana un vērtēšana*. Metodiskais studiju materiāls. Rīga: LU.
- Buholca, E. L. (2006). *Mākslinieki tuvplānā: Leonardo da Vinči. Dzīve un darbi*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds.
- Cropley, J. A (1999). Creativity and Cognition: Producing Effective Novelty/Roeper Review, Vol. 21.
- Csikszentmihalyi, M. (2002). *Flow: The Classic Work on How to Achieve Happiness*. London: Rider.
- De Bono, E. (2009). *Sešas domāšanas cepures*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Druvaskalne-Urdze, A. (2004). *Krāsas un skaņas sintēze kā metode*. Rīga: RaKa.
- Dzintere, D. (2000). Rotaļa kā īpaša kultūras forma un kultūras apguves veicinātāja. Bērns kā vērtība. Rīga: RPIVA, 30.-36.
- Edwards, B. (1999). *Drawing on the right side of the brain*. Penguin Putnam Inc. New York.
- Eisner, E. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press. Available from NAEA Publications (pp. 70-92).
- El-Murad, Jaafar, West, Douglas C. (2004). What Do We Know? *Journal of Advertising Research*, Vol. 44.
- Feldhusen, John F., Goh, Ban Eng (1995). Assessing and Accessing Creativity: an Integrative Review of Theory, Research, and Development. *Creativity Research Journal*, Vol. 8.
- Fišers, R. (2005). *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: RaKa.
- Fromms, E. (1993). *Mīlestības māksla*. Rīga: Jumava.
- Gadamers, H. G. (2002). Skaistā aktualitāte: māksla kā spēle, simbols un svētki. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Gombrihs, E. H. (1997). *Mākslas vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Guilford, J. P. (1967). *The Nature of Human Intelligence*. New York: McGraw Hill.
- Helds, J. (2006). Mācīšanās kā konstruktīvs un sistēmisks jēdziens. No: *No zināšanām uz kompetentu darbību*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Hess, B. (2006). Abstract Expressionism. *Taschen*.
- Hibnere, V. (1998). *Bērna vizuālā darbība 1*. Pedagoģiskā psiholoģija. Rīga: RaKa.
- Hibnere, V., Grasmāne, L. (2000). *Bērna vizuālā darbība 2*. Mākslas pedagoģija. Rīga: RaKa.
- Jungs, K. G. (1994). *Dvēseles pasaule*. Rīga: Spektrs.
- Jungs, K. G. (2009). *Psiholoģiskā tipoloģija un māksla*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Jurjāne, A. (2005). *Kompozīcija*. Rīga: Neputns.

- Kagainē, Z. (2002). *Tēlainā domāšana vizuālaajā mākslā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Kagainē, Z. (2006). *Radošā domāšana vizuālaajā mākslā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Kalēja-Gasparoviča, D. (2012). *Studentu radošuma veicināšana vizuālās mākslas studijās*. Promocijas darbs. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4720/22977Daiga_Kaleja_Gasparovica_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kalēja-Gasparoviča, D. (2019). Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma. Mācību un metodiskais līdzeklis pirmsskolas mācību programmas īstenošanai. <https://mape.Skola2030.lv/materials/143>
- Karpova, Ā. (1994). *Personība un individuālais stils*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Kavacs, V. (1998). *Mākslas valodas pamati*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Klee, P. (1924; 1987). *Kunst – Lehre*. Leipzig: Reclam Verlag.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall.
- Komenskis, J. A. (1992). *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne.
- Kraukle, D. (2008). *Latviešu ornamenti*. Rīga: Jumava.
- Laube, E. (1921). *Krāsu un formu loģika*. Rīga: Ekonomists.
- Lieģeniece, D. (2002). Kopveseluma pieeja radošas personības veidošanā. *Skolotājs*, Nr. 3, 10.-16.
- Lowenfeld, V. (1975). *Creative and mental growth*. New York: Macmillan.
- Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem. Ministru kabineta noteikumi Nr. 747. <https://likumi.lv/ta/id/303768-noteikumi-par-valsts-pamatizglitiba-standartu-un-pamatizglitiba-programmu-paraugiem>
- Ozoliņa-Nucho, A., Vidnere, M. (2000). *Iztēles psiholoģija*. Rīga: AGB.
- Ozoliņa-Nucho, A., Vidnere, M. (1999). *Māksla un pašatklāšme*. Rīga: AGB.
- Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis.
- Rodari, G. (2009). *Fantāzijas gramatika*, Rīga: Zvaigzne ABC.
- Špona, A. (2001). *Audzināšanas teorija un prakse*. Rīga: RaKa.
- Tiļļa, I. (2005). *Sociālkultūras mācīšanās organizācijas sistēma*. Rīga: RaKa.
- Urban, K. K. (2004). *Kreativitāt*. Munster: LIT, 46-51 S.
- Valsts pamatizglītības standarts*. ISEC, Rīga, 2014. <http://www.visc.gov.lv>
- Veinbahs, K. (1998). *Krāsu pasaule*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Velšs, V. (2006). *Estētikas robežceļi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Vidnere, M. (1998). *Garīgās veselības veicināšanas aspekti*. Rīga: Mācību apgāds.
- Whitford, F. (2003). *Bauhaus (World of Art)*. London: Thames and Hudson.
- Арнхейм, Р. (1994). *Искусство и визуальное восприятие*. [Māksla un vizuālā uztvere.] Москва: Прогресс.
- Выготский, Л. С. (1991). *Воображение и творчество в детском возрасте*. [Bērna iztēle un jaunrade.] Москва: Просвещение.
- Выготский, Л. С. (1998). *Психология искусства*. [Mākslas psiholoģija.] Минск: Современное Слово.
- Гелб, М. Дж. (2000). *Как мыслить подобно Леонардо да Винчи*. [Kā domāt līdzīgi Leonardo da Vinči.] Минск: ООО Попурри, 300 с.
- Гелб, М. Дж. (2000). *Научитесь мыслить и рисовать как Леонардо да Винчи*. [Iemācieties domāt kā Leonardo da Vinči.] Минск: ООО Попурри.
- Де Боно, Э. (1997). *Латеральное мышление*. [Laterālā domāšana.] Санкт-Петербург: Питер.
- Дружинин (2000). *Психология общих способностей*. [Koprejo spēju psiholoģija.] Санкт-Петербург: Питер.
- Иттен, И. (2001). *Искусство формы*. [Formas māksla.] Москва: Изд. Аронов.

- Кандинский, В. (2005). *Точка и линия на плоскости*. [Punkts un līnija plaknē.] Санкт-Петербург: Азбука Класика.
- Леонтьев, А. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность*. [Darīrade. Arziņa. Personība.] Москва: Издательство политической литературы.
- Леонтьев, Д. (1998). *Психология искусства*. [Mākslas psiholoģija.] Москва: Издательство политической литературы.
- Маслоу, А. (1999). *Новые рубежи человеческой природы*. [Cilvēka dabas jaunās robežas.] Москва: Смысл.
- Маслоу, А. (2003). *Мотивация и личность*. [Motivācija un personība.] Санкт-Петербург: Питер.
- Эдвардс, Б. (2000). *Откройте в себе художника*. [Atklājiet mākslinieku sevī.] Минск: ООО Попурри.
- Эдвардс, Б. (2000). *Художник внутри вас*. [Mākslinieks jūsos]. Минск: ООО Попурри.

Бērnu zīmējumi

- Callinan, J., Coyne, I. (2020). *Arts-based interventions to promote transition outcomes for young people with long-term conditions: A review*. Skatīts 28.06.2020. http://datubazes.lanet.lv:2062/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=C6XWFdX1wAFuKlZCSOx&page=1&doc=1
- Sakr, M. (2019). Young Children Drawing Together on the iPad Versus Paper: How Collaborative Creativity is Shaped by Different Semiotic Resources. http://datubazes.lanet.lv:2062/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=C6XWFdX1wAFuKlZCSOx&page=1&doc=2 (skatīts 28.06.2020.).
- Watts, R. (2018). *A Place for Beauty in Art Education*. http://datubazes.lanet.lv:2062/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=C6XWFdX1wAFuKlZCSOx&page=1&doc=6 (skatīts 28.06.2020.).

Pašizpaušme vizuālaajā mākslā

- Kaimal, G., Ayaz, H., Herres, J., Dieterich-Hartwell, R., Makwana, B., Kaiser, D. H., Nasser, J. A. (2017). Functional near-infrared spectroscopy assessment of reward perception based on visual self-expression: Coloring, doodling, and free drawing. http://datubazes.lanet.lv:2062/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=9&SID=C6XWFdX1wAFuKlZCSOx&page=2&doc=17 (skatīts 28.06.2020.).
- Kaleja-Gasparovica, D. (2009). *Learning visual art in teacher training curriculum*. http://datubazes.lanet.lv:2062/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=9&SID=C6XWFdX1wAFuKlZCSOx&page=5&doc=41 (skatīts 28.06.2020.).

Mākslas paraugi

- www.vogelartedition.com/?gclid=Cj0KCQjwoub3BRC6ARIsABGhnybSkstWp1ymvrJuAO9SLTThUv3uumsN89-D10rM_iBwnYgG-aoQCAgaAqA0EALw_wcB
- Gallery Eight*. <http://www.galleryeight.com/>
- BETHLEM Museum of the mind*. <https://museumofthemind.org.uk/whats-on/exhibitions/all-consuming-food-mental-health-and-wellbeing>

Attēli

- Mākslas darbu reprodukcijas. Tiešsaistes resurss: www.google.com, atslēgvārdi meklēšanai: abstraktais ekspresionisms, ekspresionisms, impresionisms, kubisms, *Jackson Pollock*, *Kandinsky*, *Huan Miro*, *Cy Twombly*, Ivars Heinrihsons u. c.

Mākslas darbu reprodukcijas (dažādu triepienu piemēri)

Kamils Pisaro (1830–1903). <https://34kiwis.org/2014/11/12/to-the-point-camille-pissarro/>

Klods Monē (1840–1926). <https://www.pinterest.es/pin/571183165232345984/>

Vinsents Villems van Gogs (1853–1890). <http://www.paintingsperfect.com/paintings/van-gogh-expressionism-paintings-0412bc.html>

Mūzikas ieraksti emociju ekspresijas rosināšanai

Tiešsaistes resursi:

Storm Vivaldi – Vanessa Mae to 432 Hz. <https://www.youtube.com/watch?v=frtuXA9HUWM>

Khachaturian – Masquerade Suite - Waltz. <https://www.youtube.com/watch?v=fPp3Qh-GRqs>

V. Monti “Čardašs”. <https://www.youtube.com/watch?v=WTc-KoBAKts>

A. Hačaturjans valsis no kinofilmas “Maskarāde”. https://www.youtube.com/watch?v=gbXw_CR4d1Q

J. Brāms “Ungāru deja Nr. 5” https://www.youtube.com/watch?v=Nzo3atXtm54&start_radio=1&list=RDNzo3atXtm54&t=7

D. Gerets (*David Garrett*). F. Šopēns “Noktirne”. <https://www.youtube.com/watch?v=3QHumpxJkI0>

Auļi “Auļos”. <https://www.youtube.com/watch?v=6GgM1JgKR90>

Vanesa Meja (*Vanessa Mae*). J. S. Bahs. Tokāta un fūga. https://www.youtube.com/watch?v=Hg8Fa_EUQqY

M. Zariņš. Tango no k/f “Pie bagātās kundzes”. <https://www.youtube.com/watch?v=wbrpt6xRgec>

E. Dārziņš. Melanholiskais valsis. <https://www.youtube.com/watch?v=JCAakhvNeTE>

M. Ravels. Bolero. <https://www.youtube.com/watch?v=mhkhGyJ092E>

Enigma – Sadeness. <https://www.youtube.com/watch?v=nbMgWm6C0GQ>

Gregorian Chants – the Abbey of Santo Domingo de Silos. https://www.youtube.com/watch?v=x_FRuDCzlm0

Eugen Doga – Waltz. My Sweet and Tender Beast. <https://www.youtube.com/watch?v=gcPv0h7d3ws>

The original sirtaki Zorbas – Mikis Theodorakis. <https://www.youtube.com/watch?v=QskFT7AaKH0>

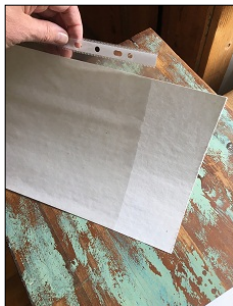
Atbalsta materiāli skolotājiem

Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma. <https://mape.Skola 2030.lv/materials/143>

Pielikums

Krāsu jaušana un gleznošana – darbības organizācija

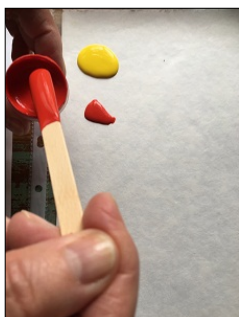
D. Kalējas-Gasparovičas foto

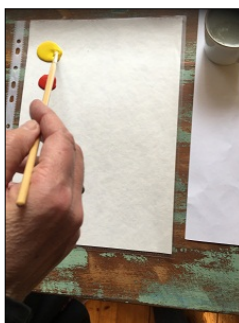
Darbam izmanto plastmasas kabatiņu ar tajā ieliktu baltu papīru, ko, beidzot darbu, no kabatiņas izņem, uzliek uz palikušās krāsas un veido nospiedumu.

Darbam izmanto trīs pamatkrāsas un balto krāsu. Nepieciešami kociņi, ar kuriem krāsa tiek samaisīta (jo pigments nosēžas un saistviela nostājas trauka virspusē).

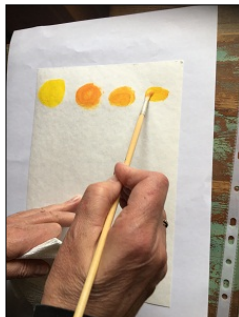
Samaisot kociņš paliek krāsu trauciņā, jo ar to būs jāliek krāsa uz paletes.

Krāsa tiek jaukta uz paletes un fiksēta uz papīra.

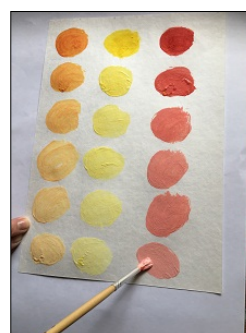
Krāsu uzdevums – eksperiments:

divu pamatkrāsu savienošana, lai iegūtu 1. pakāpes atvasināto krāsu.

Krāsu uzdevums – eksperiments:

divu pamatkrāsu un 1. pakāpes atvasinātās krāsas balināšana.

Beidzot darbu, no kabatiņas izņem balto papīru, uzliek uz pārpalikušās krāsas un veido nospiedumu. Nospiedums noderēs bērnam citos vizuālās mākslas darbos: kolāžas, zīmējuma, gleznojuma kompozīcijas pamatam.

4–5 gadus vecu bērnu darbība krāsu uzdevumā: krāsaini (hromatiski) pelēkais saskaņojuma princips.

4–5 gadus vecu bērnu gleznošanas process: gleznojums kontrastkrāsās un krāsaini baltais saskaņojuma princips.

Topošie skolotāji gleznošanas procesā

Lai pašatklāsmes piesātināts studiju process metodikas kursā “Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomas saturs un mācīšanās pieejas. Vizuālās mākslas metodika”!